

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE

—DIN IAȘI—

Director: **ILIE BARBULESCU**

S U M A R

ILIE BARBULESCU	: Nașterea individualității; Umbli roaiine și elementul sltv : 1-lzJolopia sunetelor paleoslovence X \$1 k.
P. CONSTANTINESCU-IAȘI	Liberalii romini și vechii revoluționari în Istorie.
MARGARETA STEFANESCU	Ruslsmele-rutenismele în toponimia rominească.
I. IORDAN	Dialectele italiene de sud și limba română.
N. C. BEJENARU	Constantin Șerban domn.
AUGUST SCRIBAX	Etimologii.
N. A. BOGDAN	Cele dintii lupte'polftice prlu tipar, în epoca renașterea Romînlsmnului
PETRE GOIAN	Despre nuvelele „Blana Ini Isaiia” a lui IfritescH-Voraesți și „Mantaua” lui Uogol.

Comunicări

Ilie Bărbulescu: Poetul bulgar Veliksln și Roniinii.—Dr. Ilie Gherghel • Movila bortoasă. Valagka.—Prof. I. Negrescu • Mlnuty vdochnovenija molodosti Aleksandru Gifdeu 1850 godr. — p. Contantmesiu-Jași: Vogoride bulgar.—Saul Goldstein-Birlad: Asupra unui genitiv. Argot-ul, școlăresc.—I. Jordan : A pești. Rectificare. Atlase lingvistice.—N. C. Bejenaru : Penoraene de limbă în comuna Vutcanl Județul Fâlcu. Crucea de piatră dela Teleajin.

Recenzii

N. Iorga : Rolul poporului polon în lumea slavă (*Ilie Bărbulescu*%)
—Dr. Const. Diculescu: Die Geplden, Forschlungen zur Geschlchte Daziens, im frflhen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumânischen Voikes (*Or. Ilie Gherghel*).—A. Brătescu-Volnegtl: O operă de mare vsloare. Revista. Arhivelor (*N. A. Bogdat*).

I A Ș I

TIPOGRAFIA «LUMINA MOLDOVEI»

1 9 2 4

Prețul acestui Nr. dublu: 50 lei.

Rugăm cu Insistență persoanele cari primesc ARHIVA, să ne trimită costul abonamentului ce ne mai dădărește pe treabă pentru anul în curs, întrucât cheltuielile tiparului fiind foarte mari, se cer adevărate sacrificii pentru a putea apărea.

A R H I V A

Apărea de patru ori pe an: în Ianuar, April, Iulie și Octombrie.

ABONAMENTUL ANUAL

*100 de lei pentru România.
40 de franci francezi pentru Franța, Italia, Belgia,
Anglia, Elveția și celelalte țări din uniunea poștală.*

Orice corespondență să se adreseze:

Pentru tot ce privește Directa și Redacția, (manuscrite, cărți schimb de publicațiuni etc.)

D-lui Iile Bărbulescu, profesor universitar,

Strada Speranță, No. 14 — Iași.

Pentru Administrație, expediție, abonamente, mandate-postale etc.

D-lui N. A. Bogdan, publicist,

Strada Albineț, No. 4, (nou 2)—Iași.

Pentru anii mai vechi al acestei Reviste, a se adresa tot D-lui N. A. Bogdan.

— = A R H I V A

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE

—D I N I A Ș I—

A n u l XXXI

Iulie-Octombrie 1924

N r . 3-4-

Înjferea înDiviuualității limbii romme și elementul slav

Fiziologia sunetelor paleosl. » ^i •>

Dacă Slavistica nouă e de acord cu Miklosich că *x* și *u* se pronunțau fie-care pretutindeni ca un singur sunet distinct¹⁾ în limba și epoca paleoslovenică (care cuprinde ca stadiu fonetic și pe cea a lui Iordanes), ea se deosebește, însă, de el, nu numai în ce privește susținerea: că «în vremea istorică» (sec. IX) aveau sunetele **a** și **k** și-celelalte limbi slave (ca s, ex. rusa, etc) iar nu numai paleosl., neosloveana și bulgara, cum credea Miklosich, ci încă și în aceea că vede *altfel* de cât dînsul *fonetismul* acestor % și **K**.

Să vedem acum, dar, ce sunet, anume, reprezintau % și **h**.

Miklosich spunea că: „**a** și **K** sunau, după părerea mea* ca un espirant *i* și *ii*”). Grație autorității lui, pînă astăzi se păstrează, de ani, sistemul său de a se reprezintă prin *i* pisl. **k** și prin *u* pisl. **x**. Ceea ce însă l-a făcut pe Miklosich să atribuie așa sunete acestor; % și **K** pisl., a fost desigur *numai* observarea raporturilor fonetice dintre paleoslov. și alte limbi indoeuropene; căci, dacă el ar fi ținut socoteală mai cu seamă de raporturile lui **a** și **h** cu alte vocale din pisl. și bulgara medie ori cea de astăzi, ar fi ajuns fără îndoială, nu la acea părere ci la alta pe care o are Slavistica de acum.

Miklosich a constatat că indoeuropeanul *l* de regulă cores-

1) A se vedea *Arhiva*, XXXI 2., p. 95-101.

2) Miklosich; *Vergleich Gramm*, I, 20: „**k** und % Jautete nach meiner ansicht wie verklingendes *l* und *W*.”

punde palslovenicului »• și indoeiir. *u* pisl. *x*. De aci acea concluzie, desigur. A constatat, relativ la *h*, de pildă că: pisl. **HKTC** ce are pe **HK** corespunzător lat. *quis, quid*, grec. «- *ii vechiului indic *Jci* ; că pisl. **|k»h**—ziua coresp. lat. *nOn-dinum, prusie, deinam*, vechi indic, *dina*; că pisl. **A\k3A,a**—mîzdă coresp. vechiului bacirian *mîzdha*, gotic. *mizdo*, gr. $\mu\omega\delta\varsigma$; că pisl. **iikKAX**—pîclă corespunde iitvanului *pikis*, lat. *pix*, grec. *^{fa-ol}* (*pikja); că plslovenic **cTkKAO** corespunde goticului *stikla* etc. A mai constatat Miklosich, relativ la *x*, de pildă că : palslovenicului **K«3A,XNO** (*beznă*) corespunde lituanul *dupnas* << *dubnas*, galicul *dubno*; că pisl. **KXUASK** (*cneaz*) îi coresp. althochdeutsch *kt/ning*; că pisl. **AX^HATII** (*a sufla*) îi coresp. lituanul *dusti* etc.

v Din așa considerații a tras Miklosich acea concluzie: că **k=lf**

Dar, desigur că chiar pe vremea lui, o așa concluzie era prea •departe de adevăr șf realitate, pe cîtă vreme *h* corespunde și lui *e* '), precum *x* corespunde și lui *o* indoeuropene, acest *o* fie și prin mijlocirea lui *u*. De altfel șf Miklosich știe aceasta *)i numai că el nu-i dă importanța cuvenită. Singur faptul că să găsesc mai puține caruri de *l* < *e* de cît cele cu **k** I și mai puține de *x* < *o* de cît cele cu » < *fl* nu-l îndreptăteau la aceea. Căci, în adevăr, cum însuși Miklosich constată (*Vergleich. Gramm.* I, 25) relativ la **k** : pisl. **KhKpx** îi corespunde lituanul *bebrus*, prusie *bebrus*, *beberniks*; plslovenicului *iUHH-krii* îi coresp. litvanul *menu*. Și cum tot el mai constată (*Ibidem* I, 141) relativ la *x*: pisl. **A&kx** îi corespunde indoeurop. *Ionkos,—chiar de ar fi indiscutabil prin mijlocirea lui **Jonk«s*, cum susține, ca el, și Slavistica modernă'); sau aoristului pisl. **R«A*** îl coresp. gr. $\alpha\chi\omega\text{-ov}$, i . . . Șf voim să luăm și alte exemple pe cari nu le-a dat el«): pisl. **ikBkpx** îi coresp. o rădăcină străslavă (ur-slavisch), pare-se *kcb*, precum pisl. •*fersipe* < străsl. **5k-tyrhje* îi coresp. litvanul *keturi*; plslovenicului $\wedge\text{cernTh}$ < străsl. •*dksentk* îi coresp. o rădăcină indoeuropeană *des* ; pisl. **HCKpA** < străslav *jkskra < C o rădăcină indoeuropeană *Yes* ; pisl. **nh3fi,â** < străsl. *pkzdeti < lat. *pe"dere* (din *pezdere, *pesdere). Pisl. *e* (Jin **Mt*h** îi corespunde goticul *mekeis* ; pisl. **AhRxji** coresp. althdeutsch

- 1) Cf. Vondrâk : *Vergi slav. Gram.* I, 33-35, 81.
- 2) In *Vergi. Gramm*^l, 19, 109, 76, 141, 387.
- 3) S. ex. Vondrâk în *Vergleich. slav. Gramm.* I.
- 4) Cf. *AfslPh*, XXXIV, 3, 7, 12,

lewo și lat. leo; pisl. rphiscKKi îi coresp. lat. Grcecus '). Adjectivele comparative au pe al lor j"«s din indoeuropeanul -es cum a- rată adj. compar, lituan s. ex, geresnis ; deci ^parKhH din *drag-jes.

De altfel pare-se că, în general, pisl. 2 s-a dezvoltat adeseori din o neaccentuat') și în deosebi la sfârșitul cuvintelor *); așa s. ex. străslav *Volchx (din care rus Volochx, pisl. K/U\X, sîrb Vlach etc) provine din germanul *Walh(î' < celtic Volcae *), precum rusescul Gzlebx, nume de om, e, prin mai vechiul *Gxdlebx, din german vechi God(o)l6f, nou germ. Gottlieb°).

Așa că, dar, sunetul paleoslovenic x corespunde nu numai străslavului sau indoeuropeanului u ci și lui o, tdt astfel precum pisl. k fiu corespunde numai indoeuropeanului / ci și lui e. Acest fapt ne arată că Miklosich nu era îndreptățit să pretindă că x suna ca ă și nici că k suna ca L și nu era îndreptățit la o astfel de concluzie fiindcă, precum se poate- vedea din cele ce noi am arătat aci, se poate tot așa de temeinic susține că x sună mai mult ca o de cît ca u și că k suna mai aproape de e de cît de î: minoritatea cazurilor x<o și î<<e nu poate fi piedică solidității unei așa păreri.

De altfel, cu bun temei și după o logică serioasă, felul unui sunet dintr-o limbă nu se poate preciza prin sunetele corespunzătoare lui din altă limbă, ci în întâiul rînd prin cele ce-i sunt corespunzătoare în însăși limba din care e sunetul despre care e vorba. O altă limbă poate, în general vorbind, dar numai foarte aproximativ, să ne arate acel sunet. Un principiu formulat din observarea faptelor lingvistice și pe care îl ia serios în considerare Slavistica modernă. De aceea, în potriva lui x=# și k=î ale lui Miklosich, Jagid susține de mult că: „Nu trebuie să se confunde sensul etimologic al acestor vocale cu presupusa pronunțare a lor. Intâiul'ne e astăzi chiar tot așa de ușor de dovedit, pe cît e de greu să arăți cu siguranță și precizie pe a doua"«). idee pe care tot așa o susține

1) Cf. Meillet: *Etudes sur l'Etymologie et le Vocabulaire da vieux s'ave*, Paris 1902, p. 184.

2) Cum susține s. ex. Vondrâk în *Altkirkensl. Gramm.* la temele în o și x, și precum arată și Rozwadowski în *Rocznik Slaw* VII, p. 14.

3) Cf. Meillet în *Rocznik Slawistyczny*, VII (a. 1914-1915) -p. 5, 25.

4) Fick : *Vergleich. WSrterb.* III p. 403 și Streitberg : *Urgerm. Gram.* 136 (cf. și Fasmer, în *Rocznik Slaw.*, VI, 195).

5) Fasmer: *Ibidem*, p. 211, după Sobolevskij.

6) In *AfslPh* 1,10: «Man muss aber nicht den etymologischen

mult mai în urmă Oblak'). Așa că felul sunetului pe care îl reprezentau **x** și **k** ni-l pătate arată nu limba mamă indoeuropeană ci însăși paleoslovenica și, în de obște, bulgara de azi sau într-o cîțva încă alte limbi cărora aceasta le-a dat cuvinte cu aceste sunete.

Astfel, potrivit cu acest principiu, dacă observăm paleoslovenica, vedem că, în ea, există strîns raport nu între **k** și **t** ci între **k** și **e**, nu între **x** și **u** ci între **x** și **o**, chiar dacă are s. ex. nom. pl. **павѢтѣ** și **павѢтѣ** sau **A°V)C* Š' A' ^ ^ * * * "**. Strîns raport, — și nu numai de origine străslavă ca celea de mai sus, ci chiar specific paleoslovenic, — are ea între **k** și **t**, în exemple ca **KkTii-Kjp***, **A>prtTii-v,«p***, **rikpaTii-iupAi**, **cTka4Tii-cTEi|i&**; sau între **x** și **o** în **3XBaTii-30K&**, dubletele străslave **T%orfi, A-'rorfi, A, кxı* A \-KorA«i, *x-T'kTii-yo-i 'kTii**. Indiferent ce numire gramaticală am da acestui raport sau ce influență am atribui, la ele, accentului.

În afară de acestea, dacă se observă prefacerile postpaleoslovenice ale limbii bulgare, se vede că, chiar și atunci, sunt strînse raporturi (ca și în însăși paleosl.) nu între **k** și **i**, **x** și **ii**, ci între **k** și **o**, **x** și **o**. Aceasta încă o dovadă că sunetul lui **k** era mai aproape de **e** de cît de **T**, și al lui **x** mai aproape de **o** de cît de **ă**. ^Astfel» în textele paleoslovenice*) ce avem, de multe ori apare, cum se știe, **o** în loc de **x** și **i** în loc de **k**. În glagoliticul Codex Marianus e i-BJCK în IOC de')RkCk, CR'kTJAh 1. CR'liThAX, AIO^CAVA 1. AIO^I-MX etC. Și AttKClık 1. AWKXk, KOHX 1. RXHA, ^'«OTX 1. ^OAtXTX; în CiriHcul Codex Suprasliensis : ТИ МНННН 1. Th, \kHiin<, A>»"!C^ 1. A^*Y* > A^* * 1. AhHk, AcrxKo 1. AkrxKO etc, și KpknoKx 1. Kp-hnxitx etc.; <n cirilica Savina Kniga : **ііpmufAR** J. npnujka*, **іііw«wA\k** 1. **іі/Yr, kAVk, K0-k-A)EHE\X** 1. — **k^x** și **CAAOKORHHA** 1. **CA\>K%BH&** etc.; în glagolitică Evanghelia lui Asseman: **TEAikHiița** 1. TkAt-, **mKecjyx** 1. **-k|fx, H0-AOKEHX** 1. **-kHX**, și **pO^O-Ck** 1. **pO^X-CK, AiOBORX** 1. **AICKRX, HAHATCKK** 1. **-XKX, KpOTOKX** 1. **-XKZ, AOİk** 1. **AX<k** etC.

Sinn dieser Vocale mit der voraussetzenden Aussprache derselben verwechseln. Das eine ist uns heute eben so leicht nachzuweisen, wie das andere schwierig mit Sicherheit und Bestimmtheit anzugeben".

1) In *SbM.*, XI, 550. Cf. aici mai jos, la p. 166.

2) Cf. Miklosich: *Vergi. Gramm. I; 16*. Leskien: *Handbuch*, dar mai ales: *Die Vocale x și k In den sogenannten altslovenischen Denkmälern des Kirchenslavischen*.

3) Spre a prescurta, vom pune de aci înainte, sau simplu *l* sau *p* (— pentru) pentru expresia ; *in loc de*.

Ast-fel, dar. pisl. **k** și **x** au cu sunetele *i* și *ă* numai un singur punct strîns') de legătură și anume în limba comună indoeuropeană, pe cînd cu *e* și *o* ele au de o camdată două, adică unul în limba comună, iar celălalt în însăși pisl., adică post-paleosl. lor. Așa că, aci avînd două, deci mai multe puncte de legătură de cît în «limba comună, urmează că nu poate avea temei afirmarea lui Miklosich că **h** = *l* și **x** = *ă*, ci trebuie să recunoaștem că **k** avea un sunet cam ca *e* și **x** sună cam ca *o*.

La aceiași concluzie ne împinge și fonetismul limbii așa numite medio-bulgare și aj bulgarii moderne, cari sunt stadii bulgare următoare paleoslovenice și postplslovenice. Într-adevăr, în așa numitele dialecte apusane une-ori și răsăritene, ale limbii bulgare moderne, se află de regulă nu *ti* ci *o* în loc de pisl. **x**, și nu *t* ci *e* în loc de pisl. **k**, iar de obicei, cînd se găsește *u* I. pisl. **x** și /1. pisl. **k**, acestea s-au născut primul din *o* iar al doilea din *e*. Ast-feV: bulgar pesok cu *o* I. pisl. **x**, pefok cu *o* I. pisl. **x**, son cu *o* I. pisl. **x**, și tevnica cu *e* I. pisl. **x** (rkrukiinna), d<h cu *e* I. pisl. **k** (AMIX), lfsno cu *e* I. pisl. **k** (rtkChe) starec (pisl. rrapku, **k** '). Apoi, în organismul limbei bulgare, de asemeni, se observă, atît în stadiul mediobulgar al ei (sec. XII-XIV) cît și în cel de astăzi, că de regulă *u* se naște din *o*, iar nu invers : Icta din *cto*, gospodstvw din gospodstvo, ut din ot (od), sau la verbe pers. I pl. dajemu'), ljubimu cu *u* din mai vechi *o*, mbuik din mozok <C mozok*, n6kut <C nokot <C nokxt* etc.

Iar ceea ce ne arată precis cum va fi sunat mai cu seamă **x** dar și **k** în plslovenica, e tot însăși bulgara de astăzi care, în așa numitele dialecte răsăritene ale ei, are foarte mult sunetul românesc *ă* la locurile în cari paleoslov. are **x** și **k** iar dialectele apusane *o* și *e*: bulg. tanka (pisl. TkhkKa), dâș (pisl. /k,**A¹) daska (pisl. AxcKa), dăham pisl. &LXHX> «).

Astfel că, atît textele paleosl., în cari se observă cele mai strânse raporturi între **x** și *o* iar nu *u*, între **k** și *e* iar nu *l*, cît și limba bulgară de astăzi în care se vede acelaș lucru, apoi faptul

1) Cf. p. 164: ii*Tiiic și A°VX"*-

2) Oblak : *Macedonische Studien* p. 14. Lavrov : *Obzo/* p. 37-8. "Vondrâk : *Altkirchensl. Grammatik* p. 87.

3) Cf. și *Arhiva*, XXX, 3-4, p. 302.

4) Oblak: *Maced. Studien* p. 12.—Miletic : *Das Ostbulgarische*, j>. 34, 69.

că bulgara de azi are sunetul *ă*, care și el e mai aproape de *a* de cât de *u*, toate acestea ne documentează că pisl. sună ca bulgarul *ă* de astăzi și *k* ca urî fel de *e*, iar nu *î*, cum condusesse Miklosich și cum ca el mai cred și astăzi K. Treimer¹⁾ și Asb6th

Aceste considerații, și altele încă, cari scăpaseră, se pare, lui Miklosich, au împins Slavistica modernă la oare-cum precizarea fiziologică a fonetismului lui *x* : că el nu este un sunet labial (ca *u*), ci, cum spun? MiletIS,²⁾ „o vocală guturală” și anume „un întunecat *a* sunet”, care nu e de cât «sunetul *x* din bulgara de astăzi» și român?. Aceeași idee, pe care o vedem și la Vondrâk³⁾ care admite că: *x* se articula *fără concursul bazelor*, anume întocmai ca *y* [rom. *tj*] cu care se înrudește (căci *z* prin lungire devine *y*); el e’ra un rătund sunet 0, ca *x* din dialectele bulgare da astăzi”. Iar *k* era un „sunet perceput nici ca un scurt /, nici ca un scurt *e*, ci ca un sunet mijlociu între amîndouă, mai mult un *e* scurt închis”. Aceeași idee, deci contra lui Miklosich, au astăzi toți sfaviștii de seamă : așa Jagic⁴⁾, Leskien⁵⁾, Sobolevskij⁶⁾, Maretk⁷⁾, Oblak⁸⁾, Brandt⁹⁾, Conev Fortumatov¹²⁾ etc.

1) In *AfslPh.* XXXV, 602-603.

2) Așa pare a crede Asb6ih în recensia⁶i pomenită din- *Nyelvtudomány*, III, 2, p. 223, unde spune că *ji* final din rom. lup?[<] (laL-lupum) corespundea pisl. final *x* din cuvinte ca prxdx (cf. Arhiva, XXXI, 2, p. 95-96).

3) In *AfslPh.*, XX, 589-590: „ein nicht gerundeter gutturaler Vocal... das ist der schwachdumpfe a-Laut-. Cf. același în: *Das Ostbulgarische* p. 38: „Der altbulgarische Halbvocal *x** bleibt unverändert”.

4) In *Vergi. slav. Grammatik*, I, 134: „das % ohns Lippenbeteiligung artikuliert wird, also ganz entsprechend dem ihm verwandten Laufe *y* (*x* geht bei Dehnung in *y* uber)... ein entrundeter 0-Laut... *k* ist ein Laut, der weder als ein kurzes / noch als ein kurzes *e* aufgefasst werden kann, sondern in der Mitte zwischen beiden Itegt”. Cf. de același : *Altkirchensl. Gram.* ed. 1 p. 81 și ed. 2 p. 159.

5) S. ex. în *AfslPh.*, I, 9 ; II, 269.

6) S. ex. în *Handbuch der altbulg. Sprache*, ed. 6 p. 5.

7) In *Drevnij cerkovno-s/avjan-k’j jazyk* p. 30.

8) In *Gramatika i stilisiika hrvatskoga Ui srpskoga jezika*, Zagreb 1899, p. 20.

9) In *SbMin.* XI, 550.

10) In *Lekcij’i po istoriâeskoj gramatilib. russkago j’afyka, /, Fonetika*. Moskva 1892, p. 2.

11) In *Dobrtjsevo Setveroev.* p. 28, 55.

12) In *Lekcii po fonet. starosl. jaz.* p. 10.

Sunetul *ă* al pisl. «, cum am spus, se afla chiar așa în limba bulgară de astăzi¹⁾, ca o continuare a celui din plslovenica; el pare să se fi păstrat astfel și la sfârșitul cuvintelor în graiul din cercul Vidin, căci Mladenov îl aude în : ledx etc. iar Iordan Ivanov l-a descoperit, nu de mult, în districtul Salonicului din Macedonia în : menkx lap, skxmpx oris etc (cf. *Arhiva*, XXXI, 2, p. 94).

Sunetul e "închis al pisl. **K** (care se deosebea oare-cum d? curatui *e* în care el trece apoi, începînd chiar cu textele-copii plslovenice, și care curat *e* se află, firește, și azi în bulgara), acel sunet e (=K), zic, se pare că nu-l mai are (cum are pe x) limba bulgărească de astăzi. Unii susțin, ce e drept, că în unele {nutiiri ale dialectelor răsăritene bulgare ar fi existînd un sunet: nici e nici /, ci între aceste amîndouă, care ar fi cel al pisl. **K***) Bulgarul prof. Iordan Ivanov, deasemeni, spune că în districtul Bogdansko dela nordestul Salonicului ar fi existînd și azi «une voyelle dont la prononciation rappelle k», s. ex. în «ikmx, «ikrven, fkrvo. Dar alții (<) tăgăduesc -și, voind a preciza sunetul *ĕ* al pisl., susțin că el era tot cam ca x, numai că se deosebea de acesta prin aceea că era «mai strîns și mai moale» de cît x și mai moale de cît obicinuitul etimologic *e*. Iar Conev crede că sunetul pisl. k era un palatal x_l așa cum acest din urmă sunet s-ar fi găsit, ca rămas încă din vremea plsloveni:ă, în dialecte bulgare din Rodop²⁾). Că sunetul lui k era foarte ssemenea lui x pare a se vedea și în faptul că compunătorii scrierilor slave au făcut amîndouă aceste litere foarte asemenea una cu

1) El se află și în limba Slovenilor de azi și era și în textul ei fragmentele de la Freisinger din sec. X. Cf. *AfslPh.*, XVI, 160 și Florinskij: *Lekcii*, I, 410.

2) In *SbMin.*, XVIII, 473.

3) Așa T. F. Florinskij: *Lekciji po slavjanskomu jazykoznaniju*, 1, 6'.): „Mjagkij gluhoj k, zvurtastii kakx nejto sredne mtzJu kratkimi e i /, nap.: bkrda, dkrvo, smkrt, lkn. Gluhoj k slySitsja toljko sporadi,eski v raznyh m&tah vostocnago nar&lja j koe-gde na zăpada, preimustestveno prin r."

4) Așa Conev în *SbM.* IV: «Za istot' nobălg. vokalizăm»; Oblak în *SbM.* XI, 559: «staroslav. w—poăi izgovora na x v govora na Suho, samo * starosl. **K** Ste da e bil *malko pā tāsen i po mek*»; așa fel și în *Macedonische Studien* p. 11.

5) In *Dobrăjiovo Evangele* p. 28: «x e bilo tvărdo x, a k meko 'x». Deși în *SbMin.*, III, 311 combate această părere a lui Teodorov și Miletic*. Cam aceeași părere are despre fonetismul x și k în pisl. Rozwadowski, în *J'ocznik Slaw.* VII, 14—18, parcă și Meilletdeja in 1902 (în *Etudes*, I, 119).

alta, atîtîn cirilica cît și în glagolitică'), și în aceea că. în dialectul răsăritean bulgăresc, sunetul k, după epoca pisl., se preface contopindu-se în sunetul x care, evident, acolo era cel mai apropiat de el fiziologiceste.

Din vechile texte și din limba bulgară medie și modernă reese, într-adevăr, că pisl. h era ceva mai moale de cît x și, de asemeni, ceva mai moale de cît etimologicul e *); nu rezultă de nică-ieri, însă, că k era=>cu adică cu un palatal sau iotat x, cum pretindea Teodorov"). Oblak, fin cunoscător al fonetismului bulgar, tăgăduiește «) energic aceasta.

În rezumat, pisl. x reprezenta sunetul bulgar de astăzi x cu baza a (cf. p. 167) adică pe rom. *ă*; iar k reprezenta sunetul S, adică un e redus și foarte aproape de x—ă, "numai că pronunțat ceva mai moale de cît acesta din urmă, anume cu vârful limbii ridicat puțin *mai sus* de cît pentru curatul e la rădăcina dinților de jos ai gurii.

La acest rezultat, altul de cît al lui Miklosich, ajunge Slavistica astăzi, mergînd pe altă cale și avînd mai multe date de cît el. De altfel, șt cuvintele slave vechi din limba romînă dovedesc, indirect, că h nu era—x; căci atunci s. ex. *temniță*, *oțet*, *coteț* etc. ar fi sunat nu așa ci *timniță*, *cotit*, *oțit*.

Iar în ce privește determinarea acestor sunete în raport cu fonetica organică a limbii romîne, constatăm că : sunetul pisl. și bulgar modern x nu e, în general, altceva decît exact romînescul *â*, care desigur că va fi sunat tot astfel în toate timpurile vieții limbii romîne. Pe acel pisl. h, pe care se pare că nu-l mai are bulgara modernă, nu-l are nici romîna ; și se poate ad-

1) Cf. P. I. Safarik : *Pamätky hlaholskâho pismnictvi*. Praha 1853, p. 33.

2) Cf. Oblak: *Maced. Studien* p. 13 Anm. r postpaleosl. e născut din k era mai moale de cît etimologicul e.

3) Și cum, reproducind fără critică pe acesta, crede Mladenov în *Rocznik Slawistyczny*, III, 126, unde, spre a susține aceea, zice că: pisl. $\text{ѣ} \rightarrow \text{x}$ se pronunța *fxmkno* și pisl. $\text{ѣ} \rightarrow \text{x}$ se pronunța *p'xss*.

4) În *SborMin*. XI, 559: «Teodorov se e pomamil ot e osnovata v izgovara na x v n^{koj} govori, iii e iskal crez k da ozna'i jotuvan x (x), kojto n^{koji} istocnt-govori podir palatalnite*, vidi se, pr^{glasjava} se txj, kaktto i a i % t. e. ima s&hto takxvo e-obrazno u l'el'enie*. Combate tot așa si Conev în *SbMiu* III, 312. Cf. *Arhiva*, XXXI, 2, p. 95.

mite că el n-a existat în aceasta nici odată, fiindcă bulgara barem păstrează urme că I-a avut cândva, pe când în limba romînă nu se vede nicăieri, în teritoriul lingvistic al ei, vre-o așa urmă. I. A. Candrea, în *Psaltirea Scheiana*, I, p. CXXXII—VI și, apoi, Ovid Densușianu, în a sa *H'sioire de la langae roumaine*, II, 1, p. 66, imitînd pe Weigand și Byhan și întemeindu-se ca aceștia pe scrișul *en* și *in* concomitent în vechile texte romînești,—s. ex. în cuvinte ca *bene* și *bine*, *cene* și *cine*, *cuvente* și *cuvinte*, *prende* și *prinde* etc., — trag concluzia greșită că aci era la pronunțare un sunet nici *e* nici */*, ci unul intermediar între *e* și *i*, adică un sunet special care nu există astăzi dar care exista pe atunci; era un sunet pe care Candrea îl înseamnă cu *j* (adică un *e* întors) și de care spune că scriitorii noștri „nu știau cum să-l redea”, de, aceea scriau cînd *en* rînd *in*. Dar textele romîno-slave și cele slave cirilice, pe cari nu le cunoaște nici Candrea nici Densușianu (măcar că fără cunoașterea scrisului lor nu se poate înțelege fonetica vechilor texte romînești, cum am arătat deseori în această *Arhivă*) ne arată că nu putea fi așa, pentru că de am fi avut un astfel de sunet nici *e* nici */*, am fi «știut cum să-l redăm», fiind că am fi găsit în scrierea cirilică, spre a-l însemna, pe acest postplslovenic *k*, care, precum am spus, reprezenta totmai un așa sunet intermediar cîtăva vreme în textele slave.

Așa: că, limba romînă, neavînd în cuprinsul fonetic al ei un *h=e*, urechia Rorrînului percepea pe acest *k*—*S* prin sunetul cel mai apropiat ce limba sa avea, adică prin curatul *e*.

Cum sunau în pisl. cele șase categorii din limba romînă.

Potrivit cu aceste noi rezultate, deosebite de ale lui Miklosich și întemeiate pe principiu, fapte lingvistice și considerații noi, pe cart el nu le-a avut sau une-ori nu le-a putut avea în vedere, — cuvintele limbii romîne din cele 6 categorii (arătate în *Arh.vă,XXXI*, 2/ p. 81-85) sunau în plslovenica veacului al IX și în „limba de aproape înrudită” cu ea, ast-fel, după transcrierea oarecum și romînească:

Categoria I: propadĕ oblonkâ, rendo, dombâ, stlxpa, vo/nikâ, supanâ, stopând, pogonâ, poklonâ, proțapâ, basntopord, goIonbĕ kokoSĕ kotetĕ/, oĭăltT,')- *senz'nă*, *gonzt*, *sondat?*, *o\ălă*, *strxkdt*, *ro-*

1) *ț* reprezintă pe cehul *c*, cirilic *u=ts*; iar *l* reprez. jîe cehul *j*, pisl și rus *ii*; *ș*=ceh *I*; *y* reprezintă pe rus *u*; *ă* reprez. pe pisl. *•b* conform cu cele dela capitolul respectiv despre **b* mal jos.

gaza, soboli,— și krastāl *, grendeU?, hmăle, povorS ; sau: săvora, sadrani{a, samentana, sâgonbu on. sâmontiti (sâmăcati), lipdka, sãdrav nã, prita'a, sflvada, sdrenșta, rãpdșton, kânendze, bodeniie, bezdâna, zalobivã, pohaie, cad^ța, prazd<*hikâ. snprentenã, sãliTon, savãl^nikã sagrtui.on, sakrentiti, samãka, ob^ște, ce.<"ina, teCis'eiikã, somensti, pușeka, bratãstvo, brk\eno, koș^nița, pivenița, jspravenikd, plãvenița savitî, prã/dend, potãka.

Categoria II sunã: jeLdã, svekld, gleznã sau glezencfkãblã sau kãte'ã, lãpokd, rodd, ratã, bota, și sãniã&ti, vãzduhã, mpãșton, sãborã, sãvrkșiti, stand^șalerã, țãpã, senbrã, blaznd, glQgã, pr?z'eiã.

Categoria III suna : dobãtãkã, vrkt pã sãvitakã, naprkstkd, savenzdkã, tdkdma, rãpãtã, lubã\eiikã, țrkkãve, șcpãtã ^eoãtatir-prãl stiti, řrkc e, cipagã, dãska (sau drska), pominãkã, siratdka, saroka, brabona, prașkali.

Categoria IV sunã în pisl.: zal , korabe, obește, peJate, pamen δ *szmãnã*, steklo, tAn^nița, prãkupețe, kotete, stardțe, dușegubețe, oțetã, řdstd, pentdno, vaste", povãstd, land, pakoste, pr^te, moleVsonddđd, pdstrã-pdstrãvã, kobd, zrkde, Pavdlã, pãvețe, sãmãrdnã, sãprentdnã ').

Categoria V sunã în pisl. % sãto, zonbrd, denbrtf, molotrã, kãmotra, kolendrd, nontrã.

Categoria VI sunã în pisl.: revene, perla (=pe»-'a), perenikã, peklã, me"zda, ddra, stdklo, tdmna, terati, verati, sãderati, otdncditi, pdstrdvã, ovesd, zdrtati, vddova, m^skã, skrxbd, dvdrd, kobd, svindțe, řãvd, otrasle, pohãte, lebede", bold, kaznd, basne; zrxde, kade.

Fonetismul acestor 6 categorii din limba romînã contrar celui paleoslovenic.

Cuvintele din categ. I, de ar fi intrat în limba romînã din paleosl., adicã fie și în sec. IX, deci chiar mai în urmã de perioada lui Iordanes (sec. IV-VII), ar fi trebuit sã sune și astãzi în limba noastrã cu acele x = ã și k = e = rom. e finale și nãuntrice, cum vãzurim mai sus cã sunt în paleosl., iar nu fãrã aceste sunete, cum le avem (p. 81). Trebuia dar sã se zicã în romînã, (relativ la s și k, cãci celelalte sunete ale acelor cuvinte le considerãm aci mai numai teoreticește spre a nu complica discuția): prãpade iar nu prãpãd,

1) Cf. Dr. E. Berneker: *Slavisches Etymologisches Worterbuch*, p. 302.

2) Din pricina greutãților' tipografice punem și e pentru δ.

cb'oncd iar nu oblonc, rinddr iar nu, cum zicem, rînd, stîlp, pogouă (saiTpogoana) iar nu pogon etc.; ori : gojombe iar nu golonb, ce-coșe sau cocoșe (chiar dacă era un omonim cu alt înțeles în limba) iar nu cocoș, cotețe, iar nu coteț, oț-kle') iar nu oțel,, sfinjene iar nu stînjen ; -sau: crăst+.Je iar nu crăstei, grind-kle iar nu grindei, hnrîle sau hănvkle iar nu hamei, povone <ar nu vechi povonlâ povo ; ori trebuia să se zică în romînă: sdvoară iar nu sfoară, sâtrînște iar nu sfrînște, sdmîntîna iar ntt smînfina, scfdranița iar nu zdreanță, sdgîmboiesc iar nu zgîmbolesc, scnitinfesc iar nu zmuntesc *), lipdcă iar nu lipea etc.; și să zicem romînește obește iar nu obște, să- vetenică iar nu sfetnic, otecîna iar nu ocina, coșenița iar nu coșnița, pivenița iar nu pivnița, sobole iar nu sobol etc.

Și trebuiau să sune aceste cuvinte ast-fel în limba romînă, fiindcă^ *organismul* fonetic al acesteia nu cere și nici nu îngăduie, de regula și normal, așa pierderi de *ă*, *o* finale sau năuntrice. Căci, într-adevăr, afară de anumite cazuri de dublete, (ca s. ex^ pîepten și pieptine, macedor. k'apline, Prier și Priere (lat. Aprilem), griere*) și grier < lat gryllus), limba ro-nînă are, în elementele-i originare și latine, numii: arama lat. aerămen <), scamer lat. squ-5 mi flamurî lat. flammula, săcară, cînepă etc, nici de cum aram, scam, flamur, săcar. cînep,—ca în .pblânc pisl. oblonka, pogon pisl. pogond, rînd pisl. rendd \ are pTels pîale lat. pelle(m), cale lat cale(m), pește lat. pisce(ri), lege lat, lege(m), de orice "origine ar fi bade, tristețe, chiar dacă e nou dm maî vechiul tristețe, lat. tristitia, tăcîune lat titione(m) etc, nici de cum p el, cal,, peșt, leg, bad, tristeț, tăcîun.—ca în sobol pisl. sobole", oțel plsL oț-bl^, prăpăd pisl. propad/, sândej pisl. sond'^, basm pisl. basneV stânjen pisl. senleie; sau, la x=ă și h=e pierdute în interior, limba

1) Cum "Vom vedea mai jos, la capitolul despre cuvintele slave cu -ĉ, acest *ii* reprezenta sunetul jgerman *ă* (=e", s. ex. în Băr—urs) în -limba paleoslovenica^

2) Zementești în loc de obicuinut smintești la popa Grigore din Măha:i, sec. XVI și XVII (B. P. Hasdeu: *Cuvente*, II, 158) e, desigur, luat așa din limba maghiară, în care mai e și kenez, szenrence. Cf. *Arhiva*, XXX, 1, p. 23.

3) Cf. Pușcariu, în *Dacoromania*, I, 381.

4) Dar lat. popular poate că era chiar aerama, așa cum era canipa față de lat. clas. cannabis (rom cînepă) și *segala sau *secala, cum arată venetian segala față de lat clas. secale (*Archiva glottol. suplim. V*, 104 și 81)rrrom. secară. Aci finalul d nu e dir*-e, poate.

noastră are: sdcară și secară lat. secale(m), cf. venețian segala, .secu're și săcu'ra sau săcure lat. secure(m). cânepă lat. cannabis canipa, viperă lat. vipera, păsare lat. passare(m) etc, nici de cum scară, soire, câ'npa, -vipră, păsre, ca în beznă pisl. bezdâno, lipcă pIsL lipdka prk'a pisl. priidSa, smântâ'na pisl. samentana, stră'nște pisl. sdrenșia, sfo'ară pisl. sdvora, temnița pisl. tem^oița, praznic pisl. prazdnikă etc.

Limba română are, în adevăr, în elementele-i latine și origine, un e și *ă* lat. pierdut; așa în bătrân, macedor. bitirnu, istror. Tjetâr, drege din derege, creier (lat. cerebellum), sau în cârnaț, •scoarță, căpătâi macedor. căpitinu, măciuca, o'ri: macedor. soarle=-dacor. "soarele, macedor. {ițoarle=dacor. picioarele '}, macedof. dimineața dacor. vechi demănfața nou diminlața lat. de mane, macedor. kmîașă=dr. cămîașe, cămașe, macedor. rcoare=dr. răcoare, etc. De cât, aceste e. *ă* s-au pierdut aci, desigur, de multe ori nu pe terenul limbii romîne, ci aceasta are aceste cuvinte și altele de felul lor chiar fără acel e, *ă* deja din lat. populară care a *prefăcut* și consonanta precedentă lor.

Ast-fel, cu prefacerea consonantei precedente: cârnaț e în siciliana karnazzu, adică tot fără e din lat. vulg. *carnaceus; scdarță ~G și în ital. și retor, skorza, adică tot fără e din lat. vulg. scorteaj dacor. căpătat macedor. căpitiiu e, în dial. italian dela Rovigno, "kapetafio, deci tot fără e din lat. capitaneus; măciuca e în dial. ^ngadin mazzich și venețian mazzoka, deci tot fără e din lat. vulg. *rhateuca; dacor. călcâi macedor. călcâiiu e în italiana calcag/io (cf. kapetano), deci tot fără e din lat. vulg. calcaneu. Căci •consoanele precedente s-au prefăcut în ț, z, ii etc. tocmai prin absorbirea lui e în lat populară. Cf. p. 173: ipuf-re < lat. mulwre(m), jVrt<*herfo, vie <lat vinea etc. chiar de nu au compoziția fonetică absolut identică, că păstrează-pe e lat.)

Iar în celelalte cazuri, în cari e pare a se fi pierdut în adevăr pe terenul limbei române, el nu s-a pierdut ca sunet e ci numai <iupă ce se scurtase devenind I. Așa drege din dfrege, dimneață din xHmMața,.

La fel e și la pierdutul *ă*. Une-ori el a amuțit, ca e, d6jâ în lat. populară; așa cum, de pildă în inscripțiile latine poporane {C. I. L.) se află chiar forme ca vetronus, ve/rono și be/ranus, față

1) Cf. încă Miklosich : *Beiträge*, I, 14,11, că ar fi: „Schwin-»den von Vocalen".

de lat. clasic veteranuuar rom. bătrân. Nu e exclus că să fi luat regional limba romînă, tot fără *ă* interior, pe: cmîșă, rcoare etc, sau să fi fost pe terenul limbei noastre asimilări eari au dus pe *ă* prin *e* la /j căci, să se observe, de pildă, rom. regional de azi r chJmeășă.

În cîteva puține cazuri se pretinde că limba romînă arii a-
vut, la originea ei, un *ă* care apoi s-ar fi pierdut, fie prin sincopă
fiș prin contractare. Astfel, se zice •) că rom. ascut ar fi fost mai
întîi asdxuț, pentru că ar fi derivînd din lat * exacutio. Greșala e,
aci, însă, că cuvîntul romîn vine mai curînd din lat *excotire *),-
Tot așa, rom. a/nnar, chiar de ar veni nu din * lat, ignarium, cun>.
se crede de unii³⁾, ci din manarium dela manus, cum gîndesc al-
ții *) , nu se poate tăgădui sever știentific că mn din man s-a năs-
cut chiar în lat populară, ca și la forma *frina*, dacă ea va fi e-
xistînd⁴⁾ în adevăr în dial. hiacedo-romîn din Gopeși, în loc de
obicinuit și general dacor, șf macedor. fărină, fânina, făină. La fel
nu au existat niciodată, nici în lat. pop., firește, dar nici în romînă,
forme presupuse⁵⁾ articulate ca: * masda, * casăa etc. din care
apoi s-ar fi născut masa, casa etc* Articularea se putea face și fără
păstrarea finalei *ă* din neart casă, hiasă etc, cum dovedesc, între
altele, chiar Cele mai noi neologisme ale limbei romîne > așa s-
ex.-neart. gamă, gamelă, gelatină și art. gama, gamela, gelatina,,
fără a avea nici un semn măcar de *gamelda, gelatinda, gamda.,

Tot ast-fel, niciodată n-a existat în limba romînă pretinsele *)*
•țdară, *zdada, *pdară, *fdată, mdsă etq. (din lat. terra, daeda etc),
și nici *vdadă, vdarsă⁶⁾); căci țară, zadă, pară, fată, masă și vadă.
varsă etc. și-au dezvoltat al lor *a* a nu din *ăa*, ci din *ia*, cum.

1) De O. Densușianu: *Histoire*, II, 33. dar și de ceilalți fi-
lologi.

2) Cum corect îl derivă Lazăr Șăineanu : *Dicționar universal i*
cf. Cihac : *Dictionaire, Elem. lat.*, p. 18.

3) S. ex. Cihac; cf. *Rocznik Slav.* III, 275.

4) S. ex. Șăineanu: *Dicționar univ**

5) Cum ni-o afrmă Weigand în *Jahresber.*, XIII, 65.

6) De O. Densușianu: *Histoire* II, 20, 28. Tot așa n-a exis-
tat niciodată în romînă desdful, cum crede, dupe Miklosich: *Bei-
träge* I, 11 și după alții, Dens, p. 110, măcar că e din lat. satis~
Cf. a mea *Fonetica alf. cir.* p. 308 pentru Psaltirea Scheiana.

7) De O. Desușianu: *Histoire*, II, T8-20, după Miklosich t
Beiträge, I, 11 și după alții.

8) La A. Philppide: *Istoria limbii romîne*, p. 24.

arată întreagă evoluția limbii române și vechile ei texte ¹⁾. A fost deci rom. țeară < tiară «< țară, peară <; pTară > pară²⁾, zeadă ~< zladă < zadă, feată < fiată < fată etc.

Așa dar, în organismul propriu al limbii române, adică în terenul aceștia însăși iar nu în cel al latinei vulgare, e și *a*, atât interioară cât și finală, nu se pierde ci se păstrează la cuvinte.

E, în deosebi, se păstrează chiar și când grupele *ne* și *le* se moaie prefăcându-se în *î*. Ast-fel: mu ere <^ lat. mulierem, Iert <C lat. liberto, lierto, Jepure << lat. leporem, pa?e <! la lat. pallea, vie macedoromîn virîa < lat. vinea, ie < laf. linea* rîe <! lat. *ronea etc.³⁾). Așa că, dacă povol⁴⁾, crăstef, hame?, grindeif ne-ar fi venit din pisl., ar fi trebuit ca, pe terenul limbii române, să păstreze pe acel pisl. e—h de după / și *n* și să avem sau să fi avut în romînă: povole sau povoate din povone⁵⁾, ca vie din lat. vinea ie din lat. linea, rîe din lat. *ronea; și să avem rom. caretele vechi cărsteale, hămeîe v. hămeafe, grindeaîe, ca paie din lat. pallea etc. (cf. pîele). Dar așa forme feminine ale acestor cuvinte slave vechi nu sunt și nici n-au existat niciodată în* limba romînă, cum dovedesc și cercetările dialectologiei de astăzi.

Drept e, că în limba romînă a populației de Aromîni din Bosnia, se constată azi articulate: fratel* în loc de general românesc fratele, peștei în loc de peștele, față, însă, de lapte. De cât a -ceasta pierdere a lui e final e ceva ctr totul local, influență a limbii sârbe de acolo ⁶⁾ și nu de natură fonetică ci morfologică, căci, tot acolo jnai e kaldar corespunzător dacor. și macedor. căldare, e kăšten față de macedor. kăštane.

Tot așa e și cu *excepționalele* bănățene: iepur, birbec, pântieci, șoareci, purec⁶⁾, în loc de Iepure, birbece, pântece, șoarece, precum și mes l. mesă=masă, șireș l. șireșă=cireașe. Căci de re-

1) Cf. Ilie Bărbulescu: *Fonetica alfab. cir.* p. 130-155.

2) Cf. că tot așa, în limba bulgară, s-a desvoltat *a* din "fe=â, eă, ja.

3) Căci, cf. mai sus: cîrnaț, ca în lat. pop., față de clasic carnaceus, saucălcî fi, ca în lat. pop. față de dclasic calcaneus (p. 172).

4) Acest cuvînt arată că n-are nici o valoare științifică concluzia lui Ov. Desușianu: *Histoire*, I, 283, care crede că romînă n-are de loc „« suivi de / en hiatus" care să fi căziit și la cuvintele-i slave vechi ca la cele latine cum e cui din cuneus etc.

5) Cf. Weigand, în *Jahresbericht*, XIV, 187, 182.

6) *Ibidem*, III, 233-4.

gulă, dial. păstrează pe *e* (e), *ă* finale, ca și pe cele năuntrice: cânăpă, fată, năcăjjăt, tare cumintse, claițe (=cla e) etc.

Aceste fapte -și considerații învedezează că cuvintele de întâia categorie și ori-cari altele asemenea lor nu au intrat în romînă din plslovenica, adică în veacul al IX; ba cu atît mai mult nu au intrat ele nici între sec. IV sau V și VII, adică în așa numită epocă a lui Iordanes, pentru că atunci, cum am văzut și dovedește Slavistica, încă și mai puternic, cu și mai mare intensitate vibratoare se pronunțau și se auzeau sunetele *x* — *ă* și *k=6* în plslovenica și în „limba dacc-sloveană” sau „de aproape înrudită” la toate locurile lor etimologice. Ci aceste cuvinte ale categoriei I le-a luat romînă dintr-o *altă perioadă fonetică* a limbei bulgare care ni le-a dat.

Această concluzie o irăsesem deja în „Kad su pofele da ulaze u. rum. jezik etc.” >), întemeindu-mă și atunci pe așa considerații.

Asbdth, însă, în urmă, combătîndu-mă în pomenita-i recenzie (din *JJyeltudomdny*, II, p. 3) susține, „dar numai afirmînd fără dovezi, că limba romînă, pierenul ei, a eliminat acele *z, h* finale plslovenice, *după ce* din această de pe urmă a primit-acele cuvinte cu *x, k*; și le-a eliminat: mai întăi pentru că ele nu se auzeau, deja în pisl., ca sunete propriu zise ci numai ca „expirații” finale, așa că de asta Romînul aproape nu le mai lua în acele cuvinte, iar al doilea pentru că -limba romînă însăși *trebuia* să *păstreze genul* gramatical masculin, pe care acele cuvinte îl aveau în pisl.de unde-i veneau. Și se știe, în adevăr,, că L romînă are foarte mult mascit linele și neutrele terminate în consună iar nu jn vocală. Dacă romînă ar fi păstrat acele cuvinte cu ale for *z h* plslovenice finale, prin aceasta le-ar fi schimbat genul, ce-I avea în aceasta, din masculin în femenin și din femenin în masculin, — schimbare care n-ar fi putut-o face limba romînă, crede .Asbdth (cf. *Arhiva XXX*, 1, pagina 22).

Mai jos, după ce vom vorbi și despre categ. VI, vom trata mai pe larg despre această schimbare de gen. Acum trebuie să spun, cel puțin în scurt, că se înșelă Asbdth, cînd gîndea ast-fel. Adevărul e cu totul altul: e că limba romînă, în general nu-și determină genul cuvintelor ei *după genul* din limba care i le dă, *ci după forma* (morfologia) lor din acea limbă. Așa și astăzi: francezul

1) Și deja în cartea meăs *Problemele capitale ale Slaviciiceii la Romîni*, Iași 1906.

la *saison* care-i feminin se află în romîna de genul neutru iar nu tot feminin, — din pricina formei lui cu cons. *n* final, pe care în organismul limbei romîne-o au, de cele mai multe ori, masculinele; așa și rom. mase. rezon din franc, *la raison*; rom. *dans* e neutru deși e din franc. fem. *la çanse*; și altele încă.

Apoi, existența în limba romînă z tendinței spre dublete de gen ar. fi făcut și ea ca aceasta să schimbe genul acelor cuvinte slave. Căci, într-adevăr, romîru are subst. fluer și fluera, petec și petecă, cartof și cartofa, rachie și rachiu, planta breK și briTe, mară și măr pentru- fruct, e frapsîn și frapsînă pentru arbonil frasin, jirepân și jirepină pentru jneapân,¹⁾ carpia și carpină, nour și noură, corajă și coraj.

Așa că, la fel, romîna ar fi putut schimba¹⁾ și genul acelor plslovelnice, dacă în adevăr de acolo le-ar fi îuat; am fi putut piim', anume, fem. oblică în loc de oblic, plai. pblonkd; fem. rînda în loc de rînd, plsl. rendd; fem. topoară l. topor, plsl. toporĂ; golimbr în IQC de golimb, plsL golomb^j fem. coteațe în loc; de coteș, plsl. kotețe etc.

Iar aceaslă schimbare de gen, în forma exterioară cel puțin, se putea opera pe terenul limbii romîne chiar și la cuvinte cari reprezintau ființe bărbătești, ca juprn, stăp/n, — cari, de altfel, sunt puține între cele slave; și se putea, pentrucă chiar în organismul ei limba romînă are (ca și limba latină pe : agricola, scriba, auriga etc.) așa masculine cu forma feminină: rom. vită, barză, articulat nenea, badea, Corbea, sau popa, gazda, sluga, ori, chiar dintre cele mai noi neologisme, pe soldatul-servitor: ordonanța etc. Tot ast-fel se putea foarte bine, ca limba romînă să ia chiar niște forme feminine dar cu înțeles, masculin: jupîna, stjîna, așa cum a luat pe bulgarul vlădica etc, dacă în adevăr i le-ar fi dat paleoslovenica ori epoca de care Vtorbim.

Dm toate cele ce am arătat pînă acum rezultă, așa dar, ca cuvintele catgorierl nu-au venit în romîna din paleoslovenica (sec. JX) și cu atît mai mult nu între sec. IV și VII, epoca lui Iordanes, ci dintr-o *alta* epocă a limbii bulgare.

Iar cuvintele din categoria II, de cari voi vorbi în Nd. viitor al *Arhivei*, confirmă și efe această concluzie.

Ilie Bărbulescu

- 1) Weigand, în *Jahresbericht*, III, 217-8.
- 2) Cf. și altă explicare mai jos.

Liberalii romini și vechii revoluționari Ulgart în Istorie.

Astăzi, când peste Dunăre evenimentele sunt mereu turburi, sbuciumările revoluționare amintesc un trecut interesant și pentru bulgari și pentru noi, mai ales că'n timpul revoluțiilor din Iunie și Septembrie anul trecut, dincoace de Dunăre se alia la cârma statului român același partid liberal, care a mai jucat un rol odinioară, pe vremea vechii mișcări revoluționare bulgare dinainte de 1877.

D-l prof. Bărbulescu într-o comunicare asupra rolului lui Brătianu >, ca prim ministru în 1876, în mișcarea revoluționarilor bulgari din România, atrage atenția asupra duplicității, favorabilă bulgarilor, ce-ar caracteriza nu numai persoana marelui om politic român, ci întreaga fire a poporului nostru.

Se poate ca această „calitate” să aparțină unor familii (vezi observările d-lui Bărbulescu la finele comunicării) sau poporului românesc—cum crede d-sa. Se poate însă, tot atât de justificat, ca „viclenia” să aparțină unor anumite organisme sociale, partidele politice—în cazul de față partidul liberal,—credem noi. Dar și mai mult înclinăm spre părerea că împrejurările materiale au determinat nu indivizi, dar, chiar masse întregi, să întrebuițeze această armă sufletească, viclenia—duplicitatea, pentru a-și putea ajunge scopul urmărit. -

Oricum, e o chestiune importantă de psihologie politică, pe care d-l Bărbulescu a pus-o încă de pe atunci și care se poate preta la interesante conjecturi. Ceia ce urmărim noi prin comunicarea de față e de-a inzista cu date noi, luate după izvoare bulgărești, asupra rolului pe care l-au jucat liberalii români, ca partid și guvernanți, în perioada cea mai vie și mai critică a revoluționarilor bulgari din România, 1866-1877.

Am arătat tot după izvoare originale, într-o lucrare anterioară („Rolul României în epoca de regenerare a Bulgariei”, Iași 1919) rolul puternic jucat de politicianii români, dintre care miniștrii de seamă I. Brătianu, Kogălmceanu, C. A. Rosetti sau alți membri marcanți al partidului liberal, în acțiunea de emancipare a bulgarilor.

1) „Arhiva”, XXVIII, No. 1, p. 93-7.

La începutul anului 1856 bulgarii Ivan Căzabov și Athanasie Andreev formează împreună cu C. A. Rosetti și Nicplae Jipa o organizație revoluționară „Comitetul central”, cu sediul la București, la care se mat adăugară și alți bulgari și români; între aceștia: Toma Brașovanul pe spatele căruia și-a scris Cuza abdicarea în noaptea de 11 Februarie. La prima ședință, ținută în localul ziarului „Românul” al lui Rosetti mai intrară în comitet și alți bulgari și români, între care fruntași de-ai partidului liberal: Eugen Carada, T. Serurie și G. Ciocîrlan, gazda oaspetelui forțat Al. I. Cuza¹⁾.

Ceia ce împinsese momentan pe liberalii români de a trece la conlucrări revoluționare era ura, dusă până la conspirație, împotriva lui Cuza, condusă de I. Brătianu, care păstra mai apoi strânse legături cu revoluționarii bulgari. Legătura aceasta se extinde și-n afara capitalei. La Brăila apare, câțiva ani de-a rîndul, un ziar romîno-bulgar „Aurora Dunării”, anunțat printr-un apel din 12 Octombrie 1866, semnat de românul G. Baronzi și bulgarul D. P. Voinicov *).

Cînd I. Brătianu aduce pe principele Carol ca domn al Romînilor, faptul jefiind pe placul turcilor, Sultanul amenință cu represiunea armată. În această situație critică revoluționarul bulgar Racovschi oferi ministrului I. Brătianu, formarea unei legiuni bulgare care să se împotrivescă turcilor, ca răsplată serviciilor aduse bulgarilor de ministrul romîn. În adevăr I. Brătianu, cași toți colegii, a păstrat o permanentă prietenie revoluționarilor bulgari, sprijinindu-i din toate puteri'e în acțiunile lor, deși se expunea deseori nu numai față de turci, dar chiar și față de Franța, cum vom vedea.

„Revoluționarii” romîni ajungîndu-și scopul, răsturnarea lui Cuza și venirea la cîrma statului, nu mai aveau nici un rol liberalii în comitetul romîno-bulgar, care se și dizolvă.

Bulgarii continuară activitatea lor constituindu-și singuri un nou comitet, „Comitetul central secret bulgar”, pe baza unor statute proprii. Centrala fu la București instituindu-se comitete afiliate în principalele orașe din țară: Ploești, Brăila, Giurgiu, Galați, Focșani și altele. Sufletul acestui comitet era Gheorghe Racovschi, unul dintre cei mai vajnici luptători, care nu s'a dat în lături nici de la acțiuni armate fiind nu numai cîntărețul, dar și organizatorul cețelor de haiduci.

1) P. Constantinescu „Rolul Romînilor în epoca de regenerare a Bulgariei”, pag. 42.

2) Idem, pag. 42-3.

Intre 1862—1867 Racovschi se află la București, unde lucrează în toate direcțiile. Pe lângă conducerea „Comitetului secret”, *1 organizase conducerea mișcării • haiducești instituind așa numita „Vărhovnoto grăjdansko năcialstvo” („Autoritatea supremă cetățenească”)- Scoate ziarul romîno-bulgar „Bădăștnost”, („Viitorul”), • care se bucura de-un larg sprijin din partea presei liberale, în special ziarele „Buciumul”, și „Romînul” lui Rosetti; acesta din urmă propusese o alianță romîno-sîrbo-bulgara, despre care ziarul lui Racovschi pomenește în No. 3 din 1864). Tipărește la București și mai multe broșuri; iar acum în urmă aflăm că el este și adevăratul autor al „Memoriului”. Prin 1862 unei broșuri a lui Kisimov urmează un „Memoriu” către Sultan care se atribuie, cer puțin în redactarea lui franceză, lui Marsillac, redactorul șef dela „Voix de la Roumanie”). Biograful lui Botiov<) susține însă că adevăratul autor, inspiratorul cel puțin, este Racovschi, bazîndu-se pe stilul și ideile obișnuite acestuia.

În 1867 Racovschi fu nevoit să plece în Rusia, forțat de unele împrejurări, în care fu amestecat și guvernul romîn. După istoricul Beron, Racovschi ar fi fost ajutat de unii romîni—sigur liberali—să-și strîngă voluntari, dar aceștia s-ar fi refugiat în Rusia fiind considerați ca spioni. Panaiot Hitov povestește chiar că ar fi trecut cu Racovschi și ceilalți voluntari din cauza dispoziției guvernului romîn de a-i preda turcilor; dar recunoaște că aceiași Brătianu și Rosetti le fuseseră prieteni. Ce se'ntîmplase ? Primul guvern unit prezidat de Lascar Catargiu, la atacul liberalilor—căci Catargiu nu se înțelegea cu liberalul Brătianu și radicalul Rosetti—iu înlocuit cu unul pur liberal, iar la începutul lui 1867 cu unul de coaliție sub preșidenția lui Constantin Crețulescu, conservator, dar al cărui suflet era Ion Brătianu dela interne. Ce atitudine putea să aibă ministrul de interne față de agitațiile bulgare, care nu de mult luaseră forma unor bande ce trecuseră Dunărea împotriva turcilor, cînd guvernul turc se arata foarte suspicios ? Cu cîteva luni • mai înainte, în Octombrie 1866, prințul Carol călătorise la Constantinopol și fusese, cu mare greutate, recunoscut de Sultan. Raporturile cu Poarta erau foarte delicate, iar colegii conservatori dirr

1) P. Constantinescu, op. cit., pag. 44.

2) Idem, pag.

3) Idem, pag. 43.

4) În Clineiarov: „Kristo Botjovs”, Sofia 1909, pag. 492.

minister nu puteau admite organizațiuni revoluționare ocrotite dd guvernul român. Totuși, Brătianu nu este cu nimic vinovat în plecarea lui Racovschi din România. Înșiși istoricii bulgari (Strașimj—rov) și străini (Jirecek') găsesc o altă cauză a gestului lui Racovschi. Strașimirov declară, după date sigure, că Brătianu l-a sfătuit și ajutat să strângă voluntari și bani;" deci ar fi foarte curioasă atitudinea contrară de mai târziu a lui Brătianu. Iată încă o împrejurare în care duplicitatea ministrului român, amintită de dl. Bărbulescu, s'ar evidenția. Istoricul bulgar Strașimirov pune chiar această atitudine ca o problemă de deslegat. În cazul de față duplicitatea lui Brătianu are pricini mai adânci de cât predispozițiile lui sufletești. Atâta timp cât liberalii se găseau în opoziție, orice mijloc era bun de'ntrebuințat pentru a creia dificultăți celor dela putere. Intețirea bandelor bulgare aducea după sine o virulență revoluționară împotriva turcilor, care protestau la București punînd într'o situație critică guvernul român. Cînd liberalii erau la putere,, răspunderea directă îi făcea, uneori, să schimbe tactica, deși în general politica lui Brătianu a fost pentru bulgari..

Datele mai noi însă (cf. opera lui Clinciarov) confirmă unele bănueli, semnalate în lucrarea noastră anterioară, că" Brătianu s'ar fi „stricat" cu Racovschi din cauza intrigilor din mijlocul bulgarilor înșiși. Beron declară că Kazabov ar fi sfătuit pe Brătianu să se ferească de Racovschi, după ce-i făgăduise ajutor. În adevăr era o luptă surdă între adevăratul revoluționar, conducătorul haiducilor și ziarist focus, și'ntre o parte a coloniei bulgare din București, care'n frunte cu unii bogătași nu admiteau tactica revoluționară a celor dela „Vărhovnoto grăjdansko năcialstvo", condusă de Racovschi. Iar în 1868, cînd ceata lui Hagi Dimitărire cu Dunărea spre Balcani pentru a ataca pe turci, „comitetul central" bulgar, din București publică în foaia sa „Narodnosti" un protest „în numele poporului bulgar", că această ceată „n'are nimic aface cu poporul"), cași cum Hagi Dimităr și ai lui nu se duceau să se jertfească pentru binele conaționalilor săi. Plecarea lui Racovschi se datorește deci mai mult intrigilor bulgarilor, de cât prigoanei guvernului român. Ca dovadă că nu după mult timp el se întoarce din Rusia iar București, unde moare în 1868.

1) P. Constantinescu, op. cit., pag. 46.

2) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 495.

Pe măsură ce regimul de autonomie se întărea în Principate, spre deosebire de țările vecine, Rusia autocrată și chiar Serbia, după 1868, mișcarea revoluționară a bulgarilor emigrați în România prindea mult teren și câștiga în intenzitate—ceia ce nu putea să convină guvernului turc. În stînga Dunării se formează comitete «secrete», dar care lucrau pe față; se organizează cete care Irec dincolo pentru a se răzbuna de tirania turcească; însuși guvernul român acordă tot sprijinul voluntarilor și revoluționarilor bulgari. Principele Carol, capul țării, scrie fratelui său, în 1868: „Cheia unei mișcări eventuale în Bulgaria o avem în mîna aici”. În această epocă se dizolvă vechiul comitet, luptătorii bulgari împărțindu-se în două grupe: „evoluționiști”, moderați și convinși că numai prin cereri și intervenții străine vor ajunge, mai tîrziu, la scopul dorit, și „revoluționari” („buntovniți”), care credeau momentul nimerit, poporul bulgar gata de răscoală pentru a scutura jugul turcesc¹⁾. Acum apar adevărații revoluționari, în frunte mai ales cu AI. Levschi și Hristo Botiov, ambii morți în fruntea cetelor de răsculați.

Ferventa revoluționară pe pămîntul Romîniei se explică lesne prin prezența la cîrma statului a mai multor formațiuni guvernamentale, în care liberalii jucau rolul principal, cît și prin întărirea acțiunii opoziționiste atunci cînd, pentru cîteva luni, se găsea la cîrmă un guvern conservator. Este perioada de stabilire a cadrelor liberale, condusă după spiritul lui Brătianu. Între anii 1868—1871 s'au succedat la cîrmă guvernele liberale prezidate de Ștefan Golescu, apoi Nicolae Golescu cu Brătianu la interne, guvernul de coaliție cu Kogălniceanu la interne—în timpul guvernului fără culoare politică a lui Alexandru Golescu și al conservatorilor din „juna dreaptă” opoziția liberală ajunsese de-o virulență fără margini—; apoi guvernul liberal cu Ion Ghica și Dimitrie Sturza, după care în Martie 1871 venirea la putere conservatorii lui Lascar Catargiu, ce dau un guvern tare de cinci ani, în care timp liberalii se mai domoliră. În tot acest interval, dela 1866—1871, se schimbaseră nu mai puțin de 10 ministere, deci cîte două pe an; timp favorabil agitațiilor bulgare prin împrejurările indirecte sau prin sprijinul direct al liberalilor. Astfel poate fi îndreptățit istoricul bul-

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 496 și următoarele.

gar să declare „Bucureștiul trebuie să fie Vaticanul revoluției și literaturii bulgare¹⁾. Și cum nu putea fi așa, când însuși Domnul Țării vede cu ochi buni treiarea unui stat bulgar, autonom și prieten, la sudul Dunării, care să-l despartă de suzeranul turc.

Un înalt funcționar turc, de origine polon, povestește în memoriile sale, că încă din 1866 mai mulți bulgari veniseră la dînsul să-i arate o hartă, lucrată la București imediat după urcarea pe tron a principelui Carol, reprezentînd „Imperiul dac” cu România și Bulgaria ce cuprindea : Principatele Unite, Basarabia, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Bucovina și Bulgaria nordici, Macedonia, Epirul și Albania. Coroana acestui întins imperiu, format din mai multe provincii pe atunci turcești, se cuvenea noului domn al Romînilor. Se spune că planul unui imperiu romîno-bulgar era conceput încă de pe timpul lui Cuza și patronat de frații Brătianu, Rosetti și Costachi Negri—toți fruntași liberali—, însă a fost mai tirziu dat la iveală²⁾. Acelaș izvor afirmă că'n 1868 guvernul romîn (liberal) „dădea mână liberă agitatorilor ce ațîțau pe bulgari „la răscoală, înlesneau adunările și organizările lor la malul dunărean” »).

Sprijinul acordat de principele Carol și liberalii romîni revoluționarilor bulgari atrase, în cele din urmă, furia guvernului turc .. susținut și de Franța, nemulțămîntă foarte mult de politica acestui Hohenzollern de pe tronul Romîniei și a ministrului său Brătianu. Napoleon III ducea pe atunci o politică prietenească Turciei ; se mai adăugaseră excesele împotriva evreilor din țară, care nemulțămîră într'atît pe împărat că trimise o telegramă cam drastică guvernului romîn, la care principele Carol răspunse cu mare grabă și cu multă precauție. Carol însuși declară în scrisorile sale, că situația lui Brătianu era foarte sdruncinată din toate aceste motive. Carol scrie fratelui său la 1 August 1868 : a Marchizul de Monstier (împuțernicitul Franței) vrea .cu orice preț să caute ceartă Romîniei ca să facă să cadă un minister (Brătianu), ce nu mai are încrederea Franței", iar Boure'e spune : „trebuie profitat de această împrejurare (nota guvernului turc către guvernul romîn în chestia? cetelor bulgare) pentru a cere căderea ministerului romîn •).

1) Iv. Clinčiarov, op. cit, pag. 368.

2) și 3). „Memoriile” lui Ciaicovschi, în „Sbornic” X, Sofia 1894.

4) Regele Carol „Cuvîntări și scrisori”, voi. I, Bucureșt 1903,» pag. 117.

Conflictul diplomatic mai continuă, dar cu forme atenuate; și nu se liniște până când cetele bulgare părăsire teritoriul român, îndemnite și de guvernul dela București, care de ochii turcilor trebuia să-și mai acopere prietenia sa fățișă pentru revoluționarii bulgari. O altă împrejurare când evenimentele politice—materiale, cum susțineam la început—împingea pe politicianii români la duplicitate.

Am amintit că'n perioada a doua, după moartea lui Racovschi și mai ales aela 1870, mișcarea revoluționară a bulgarilor ia un caracter mai energic prin ruptura care se face între cei hotărîți la acțiune și moderații, bogătași sau „ciorbagii”. Două personalități se evidențiază, două din cele mai frumoase figuri ale renașterii politice bulgare, Levschi și Botiov. O vreme conducerea mișcării o avea st Liuben Karavelov, mai mult literat de cît politician, .nai puțin hotărît, din care cauză, cu toate meritele sa'e, fu nevoit să lase conducerea lui Botiov, mult mai tînăr, dar mai energic. Karavelov înclina spre Serbia, de aceea ne vom ocupa mai puțin de el.

Levschi, ajutat de Karavelov, la început, și de alți intelectuali, alcătui un nou comitet revoluționar: „Naredba na rabotnițite za osvobodnieto na bălgarskiâ narodx” („Organizația activități» pentru liberarea poporului bulgar”) în 1871. Sediul central era tot la București, după noul „statut-proect”j dar secțiunile se găseau nu numai în orașele românești, ci și'n cuprinsul întregului pămînt al Bulgariei. Astfel voia Levschi să-și pue în practică ideile sale de-a ridica în masă însuși poporul bulgar acasă la el, crezîndu-l qopt pentru această mare acțiune. Nu de aceeași părere era și Karavelov, care mai cerea încă pregătiri, de unde și retragerea lui peste puțin timp din activitatea politică. Deocamdată în 1872 se ținu o mare adunare în casele lui Karavelov din București, care dă depline puteri lui Levschi să organizeze comitete revoluționare pe tot cuprinsul Bulgariei, unde și plecă. Comitete similare se alcătuiră și'n Romîriia—nu și'n Serbia sau Muntenegru—, sub conducerea lui Karavelov. Firește că misiunea lui Levschi era cea mai grea, mai primejdioasă fiindu-i viața oricînd expusă. El activă intens înlreg anul 1872, lucrînd mult penlru trezirea conștiinței de lneatîrnare la conaționali săi, după cum o dovedește și întinsa sa corespondență cu organizațiile și diferite personagii din Romînia.

Moartea îl pîndea la fiecare pas; ea nu înlîrzie să vină la Începutul anului 1873, cînd căzu ca un erou în luptă cu turcii.

Cum se explică această atitudine a lui Levschi ?

În această vreme un nou val revoluționar pătrunse din apusul Europei spre meleagurile cele mai depărtate. Ideile republicane care agitaseră Europa în lung și'n lat în 1848 nu muriseră; ele es la iveală după înfrîngerea Franței din 1870, care se transformă în cea de-a treia Republică începînd din Septembrie acelaș an. Aceste idei ajung și pe meleagurile Romîniei, unde găsesc partizani, e drept cam puțini, printre liberalii radicali. Atunci încep atacurile împotriva principelui Carol, botezat mai apoi cu epitetul drastic de „spion prusac”. Atacurile opoziției liberala se manifestară și prin presa umoristă; acum apar faimoasele poezii cu refrenul „Vodă Car-Vodă Car-Vodă Caragea” cu aluzie la Vodă Carol.

Levschi era un republican convins. „Noi vrem deplină libertate și vrem să întemeem o dreaptă și cinstită Republică”. „Acum e vremea să renască o tînără Franță, o tînără Rusie...”). În manifestele sale vorbește despre o ridicare în masă a poporului bulgar împotriva tiraniei turcești, pentru instituirea unei „republici democratice”, în care toate națiile să se bucure de depline drepturi, fie ei „turci, bulgari, evrei etc”¹. Aceleași idei le manifestase și Karavelov prin 1869 în ziarul său „Svoboda”, („Libertatea”), în care scria : toate națiunile balcanice ar trebui să se unească pentru înfrățire și alcătuirea unei confederații libere ; „Bulgari și Sîrbi, Romîni și Greci, dați-vă mina unul altuia”; sau „totul” ori nimic, noi vrem deplină libertate”, „după cum toate popoarele Europei se pregătesc astăzi pentru revoluție”²).

Ideile revoluționar-republicane sunt răspîndite în preajma anilor 1870-1872 de admirabila trinitate: Levschi în Bulgaria, Karavelov la București și Botiov în nordul Romîniei •—prin care Istoricul bulgar vrea să'nțăleagă regiunea Galați-Brăila-Tulcea, unde a activat la început Botiov.

Dacă pentru republica democratică a lui Levschi n'am putut găsi dovezi mai sigure de directă influență din partea romînilor,

- 1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 500.
- 2) Idem, pag. 501.
- 3) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 503.
- 4) Idem, pag. 504.

iax pentru radicalismul lui Karavelov mărginundu-ne la o paralelă cu radicalul C. A. Rosetti, pentru ideile înaintate ale Lui Botiov acest raport este bine evidențiat. Botiov, originar din Kalofer, o regiune vecină cu munții cuibul haiducilor, din copilărie avea predilecție către faptele vitejești și îndrăznețe ; urmîndu-și cursul la Odesa fu deziluzionat cînd făcu cunoștință cu regimul autocrat. Aici îmbrățișă el ideile noi cele mai revoluționare devenind adeptul lui Karl Marx. Iată deci, în sinul revoluționarilor bulgari, și-un socialist-comunist, căci fiind urmărit în Rusia trecu în Bulgaria, prin România, iar de-acolo iarăși în România, unde hotărî să se stabilească definitiv pentru a lucra printre bulgari conform ideilor sale. „România era locul de reședință al haiducilor bulgari", iar Giurgiu „cuibul permanent" al acestora')—de aceia aici -debarcă Botiov în Septembrie 1867. Plecă la București, unde nu stă multă vreme, desgustat de intrigile bogătașilor „evoluționiști" bulgari, pe care Botiov îi disprețuia și se'ndreptă spre Brăila. Plecă într'acoace, pentru că „Brăila avea și ziar și tipografie, iar libertatea deschise aici gura" „împotriva tiranilor. Constantinopolul adunase slugile sultanului, Brăila pe dușmanii lui înverșunați"²). Biograful Lui Botiov afirmă" că pentru considerațiuni înalte politice—ca să nu strice cheful sultanului „—guvernul român nu admitea revoluționarii în capitala" »). Este vorba de acelaș guvern cu Brătianu care a silit pe Racovschi să plece din țară. Pare totuși curios ca guvernul liberal să nu admită pe revoluționari la București și să le dea totuși corhplectă mîna liberă la Brăila sau aiurea ! De fapt, da.'ă „Brăila adunase pe dușmanii înverșunați ai sultanului", aceasta dovedește toată simpatia guvernului liberal, numai că prezența în capitală a diplomaților turci și a țărilor prietene Turciei împingea pe Brătianu la politică de duplicitate, de care am amintit. Din orice izvor bulgar reese aceea. Pe față și la București îndoelnic, pe ascuns și'n provincie cu totul- favorabil bulgarilor. Un alt centru care se bucura de tot sprijinul guvernului era Giurgiu, lagărul de iarna al haiducilor" *), unde străjile romînești dormeau sau se făceau că dorm, cînd treceau refugiații sau revoluționarii bulgari de-o parte și alta a Dunării.

După ce* la București in.ră in legături ca Dr. Ciobjnov, de

1) Idem, pag. 266.

2). Iv. Clihciarov, op. cit., pag. 279.

~3). Idem, pag. 278.

4). Idem, pag. 267.

care vom mai pomeni, la Brăila se apropie de Voin'cov lucrînd la ziarul acestuia, romîno-bulgarul „Aurora Dunării”, de care a-n amintit.

În redacția acestuia făcu cunoștință cu liberalii de aici, mult mai înaintați în idei, căci și pentru bulgari era o viață mai intensă, revoluționară. «Acest oraș făcu o impresie puternică asupra lui Botiov mai ales prin deplina autonomie a revoluționarilor, «care se simțeau acasă în ei aici»¹⁾.

La Brăila, cași la Galați, se refugiau și alți revoluționari, cei urmăriți de poliția rusească. Prin reaceștii înul, foarte puțin cunoscut la noi, fu romînul Florescu. După numele adevărat Glimardi, originar din sudul Basarabiei, romîn după toate datele, se refugiasse la Galați din cauza prigoane din Rusia, schimbîndu-și și numele în Flor-Florescu. Era considerat ca „anarhist”, deși era adeptul comunismului propovăduit de curînd de Marx; La Galați intra imediat în legătură cu Botiov, ca care stîNSE apoi prietenia tot tîm, ul cît a stat în țară, 1868—1871. Ca romîn Florescu era și mai liber în mișcările sale, la Brăila găsise un cîmp frumos de activitate alăturîndu-și, ca un bun internaționalist, adepți dintre ruși și'n deosebi bulgarii revoluționari. După descrierea biografului lui botiov, Florescu era o figură înpunătoare, care dela prima vedere îl cîștiga pe Botiov. *) Prietenia comunistului romîn Florescu cu Botiov ținu pînă la expulzarea acestuia, în 1871, de guvernul conservator depe atunci, la cererea autorităților rusești *).

La Brăila Botiov, Florescu, Ivan Ivanovici—un bulgar, un romîn, un rus—și alții alcătuiesc în 1870 un comitet revoluționar pentru propagarea ideilor socialiste în masele romînești și'n mijlocul bulgarilor din Romînia *). Nu cunoaștem prea mult din activitatea acestui comitet, dar el nu era privit cu ochi răi de către unii din liberalii romîni, extremiștii. Frațiunea „colectivistă” de spb conducerea lui C. A. Rosetti, ce-a rămas același idealist pînă la moarte, se număra printre aceștia. E suficient să amintim aici atacurile puternice ale opoziției liberale care pe timpul guvernului conservator al juoedi depe din același an 1870, mergeau pînă a ataca pe principele Carol în afacerea concesiune! Strussberg. Opo-

1) Idem, pag. 283.

2) Idem, pag. 327.

3) Iv. Clinearov, op. cit., pag. 418.

4) Idem, pag. 342.

ziția liberală interpelă guvernul în Qarrefâ pe chestia externă—izbucnls războ'ul franco-^erman.—iar turburări e dinafară merseră pană acolo, în cît unii liberali din Pioești, în frunte cu deputatuL Candiano Popescu, proclamară republica la 8 August: „Republica” din Ploe^ti, d >și mult ridiculizată de nemuritorul Ca agiale, este un episod semnificativ al acelor vremuri, dacă țl punem în legătură cu în'reaga star-> de spirit a opiniei publice ro-nînești de pe atunci, stăpînită de extr miști.i libenli și'n srriniă leg tură cu toate manifes.ările ideilor înaintate din întreagi Europă în preajma, anilor 1870-1871.

Manifestările antidinastice ale liberalilor romini, de care alăturăm tendințele radicale ele lui Kar_nvelov, ideile republ cane ale lui Levschi și extremismul lui Botiov, fac foarte Critică situația principelui Carol, care începe să se gîndească la părăsirea tronului. Ide/a republ cană prindea teren. Ad esa parlamentului către Domn,, întocmită de majoritatea liberală, deși rn opoz ție ataca direct Cor 'a a, ctia Cc hotărî pe Carol la abdicare încă dela 10 Decemb ie 1870 'X N"o făcu și, d ndu-se un vot de blam guVBrnu'ui conservator, veni la putere o formație hberaiâ cu Ion Ghi.a și D. Sturza. Dar agi-iațiile coi.thuarâ și'n parlament și'n țară. Ghica era considerat r otrivnic lu» Carol, la Constanfino,ole și'n Austria căder a prh,-țniui se considera de neînăturat '). In fruntea atacurilor stă ziarul „Romînu” lui Rosetti; d*r chiar cele mai mici gazete ale partidului hberat își îngădue și ele atacuri ne mai pomenite la adresa p.ințului *).

Intr'o scriîfojre a pri îțului Anton de H >henzo!lem. tatăl Domnului rom n, se pomen ște mereu despre uneltirele partidului revoluționar” din R îmînia, prin care înță egea opoziția extrem știlor liberali, radicali și republicani îu acelaș timp. Punctul culminant ajunge la 10 Martie, c nd se produse o manifestație ostia împotriva coloniei germane ce serba, în sali Slâtin a iu, ziua de naștere a noului împărat german A fost o mulțim; imensă, care în strigăte de „Trăiască Republica”, după ce-a devastat sala, în prezența poliției indifferente, voia să se'ndrepte spre palat. A doua zr prințul Carol chemă locotenenta Domnească dn 1865, In mînel* căreia depuse abdicarea.

In aceste împrejurări, cînd brganizațiile politice: democrații ex—

O și 2) ..Memoriile tegelui Carol al Rominiei*, 'ase. VI, pag_4 și 7. 3) Idem, pag. 16.

iremi și fracțiunea independentă din parlament, păreau stăpâne pe situație, propaganda extremiștilor bulgari era în toi. În aceeași lună, Martie 1871, producându-se Comuna din Paris, cel mai însemnat eveniment revoluționar din -acei ani, Botiov împreună cu Florescu și ceilalți tovarăși hotărîră să sărbătorească izbînda muncitolmei pariziene. La Brăila se ținură mai multe Întruniri, în care se declară solidari cu comunarzii parizieni, hotărînd chiar în una din aceste ședințe să trimeată un delegat din partea «comitetului» romîno-bulgar ca să lupte pe baricadele Par sului'), Guvernul liberal al lui Ion Ghica nu privea cu ochi buni *pe* partizanii Comuni din Paris și ai socialismului, afirmă biograful lui Botiov¹⁾. Dar formațiunile de stingă, la care se adăugări acum nu numai Rosetti, ci însuși Brătianu care nu intrase în minister, conduse de liberalii Fieva, Blarenberg și alții, nu vedeau cu o*hi răi evenimentele din Paris. Prințul Carol Anton de Hohenzollem scrie că chestia Strussberg nu-i de cit un pretext în atacurile împotriva Domnului, „întreaga mișcare „romîna are ca notă fndamentală dușmănia contra dinastiei germane și urmarea uneltirilor socialislo-republicane" *). O mărturie prețioasă care corcborează cu datele culese din documentele bulgare asupra asemănării de idei și sentimente între extremiștii liberali și extremiștii revoluționari bu gări.

Delegatul trimis de comitetul comunist romno-rus-bulgar se pare c'a ajuns la ParU, unde s'a întîlnit și cu alți tovarăși conaționali ce-au luptat pentru Comuna din 1871. Iu adevăr, după restabilirea guvernului lui Thiers prin înăbușirea Comunei, aces a comunică, la 27 Mai (8 Iunie), însărcinatului de afaceri al Romîniei că „dm nefericire s-au găsit printre însurgenți romîni, care și-^u uitat „într-atît datoriiile lor către Franța amicală și ospitalieră, în cît s-au „unit cu comuniștii" «).

* *

Odată cu venirea la putere a guvernului omogen-con ervator al lui Lascar Catargiu, imediat după evenimentele dela 10 Martie, agitatile se mai liniștiră, deși Rosetti continua să atace prin „Rojnînul" pe prințul Carol.

1) Iv. Clirciarov, op. cit., pag. 343.

2) Idem, pag. 346.

3) „Memoriile Regelui Carol", pag: 30.

4) Idem, pag. 35.

Cu toată vigilența guvernului român, revoluționarii bulgari conlinuară să organizeze comitete și cete pe pământul României, să țină congrese la București unde venise acum și, Botiov. În perioada anilor 1873-1876 Hristo Botiov trece pe primul plan, luând chiar asupra-și conducerea înt-egei mișcări revoluționare din România. După moartea lui Levschi, la 1 Mai 1873, Botiov scoate la București ziarul „Budilnik” („Deșteptătorul”), care apare de trei ori pe lună — odată cu caricaturi și de două ori fără. Abonamentul era 12 franci anual—în monedă românească;—redactor șef e indicat Hristo Petcov (Botiov), redacția în strada Vergului no. 33, București¹⁾. Era pe atunci în București o stradă, „Calea Vergului”, spre apus de Calea Moșilor, unde se găseau mai mulți bulgari. În casa unuia dintre ei, un bulgar ocupat cu grădinăria într-un sat vecin, dila No. 6, își făcu Botiov marele cartier al revoluționarilor între anii 1873-1875 *).

„Budilnik” ne amintește de foile similare, caricaturiste, pe care le scoatea opoziția liberală tot pe atunci, atacând guvernul conservator și pe Domnitor. Tratatul comercial cu Austria fu un nou prilej din partea opoziției liberale să atace guvernul. Kogălniceanu și Brătianu întrebuintează toată elocvența lor pentru a dovedi că acest tratat este nefast țării românești. Atacurile la adresa Coroanei însoțeau regulat acțiunea opoziției unite, care se formase, în anii 1874-1875, împotriva oricărui proiect al guvernului. Agitațiile extremești din opoziția unită mergea până la amenințarea cu revoluția. În 1876, cum vom vedea, se părea că acest fapt nu era de parte. În asemenea împrejurări activitatea revoluționarilor bulgari* de sub conducerea lui Botiov era încurajată și inspirată de extremeștii liberali români.

Redactorii lui „Budilnik” nu se împăcau cu oficialitatea Coloniei bulgare din București, în special cu ciorbagii, între care Evloghie Gheorghiev. Se sârceau să doneze câteva parole pentru susținerea foaiei; de aceea extremeștii nu cruțau nici un cuvânt de a-și înfiera. În articolele lor de protest revine adesea ori expresia «ciocoi», ce poate s-o fi împrumutat—în ori ce caz era comună—de la liberalii români, foștii tovarăși de comitete revoluționare, expresie pe care aceștia o aruncau adeseori politicianilor conservatori*). O»

- 1) Iv. Clinciarov, op. cit, pag. 378-379.
- 2) Idem, pag. 426.
- 3) Iv. Clinciarov, pag. 383.

dovadă mai S'gură despre acest schimb de expresii și idei ne-o dă un alt organ al grevei revoluționare bulgare

La 7 Decembrie 1874 g up I lui Botiov scoate un nou ziar cu numele „Zname” („Steagul”) în locul lui „Nezav'simostk” („Neatârtnarea”), odată cu preluarea efectivă a conducerii comitetului central din București. Atitudinea acestei foi trebuia să fie net revoluționară, după cum se anunță în programul primului număr chiar. Pentru aceasta redactorii foii bulgare nu găseseră alt tîmto mai nimerit de cît cuvintele—traduse și'n bulgărește—ui. ui deputat liberal român, Lascar Costin, scoase în Camera din 1872, ca împotrivire presiunii majorității guvernamentale st conservatorului Lascar Catargiu. Aceste **Cuvinte** erau, în forma lor originală^ „Dreptul de a vorbi aci l'âm dela tera, ear nu dela domnievdstra; ve „rogu dar sa mi respectați cuvântul I L. Costin”).

O altă tendință de libertate, care apropie pe revoluționarii bulgari de liberalii romîni, era lupta împotriva prejudecăților învechite. Botiov ajungînd profesor la școala bulgară din București de ale cărei metode pedagogice înapoiate î\$ bătuse joc mai înainte prin „Budilnik”) în anul 1874, atacă nu numai pe bogătași, dar și pe clericii, care reduceau întreaga mișcare de renaștere numai la chestia religioasă. În lecțiile, articolele și poeziile sale—Botiov a fost și-un poet național de vază,—atacă neontenit, pe preoți, ce-i aduce, în cele din urmă, destituirea din postul numitei școli. Era doar susținută mai mult de fruntașii bogătași ai coloniei bucureștene, cu care Botiov ducea război de moarte -).

În 1875 Botiov, care se stabilise într-o altă casă din Calea Vergului, poartă o bogată corespondență cu diferite personalități bulgare, în care atacurile la adresa moderaților, între ei și Karavelov acum, alternau cu știri interesante asupra mișcării revoluționare. Într-o scrisoare dela 12 Aprilie către Drasov povestește cum venind la București un emisar dela revoluționarii din Odesa, (Je unde Stambulov se pregătea să vină la București, sub numele fals de Petcov, fusese reținut câteva zile de Karavelov anume pentru a nu-i da posibilitatea să se-ntîlnească cu Botiov sau prietenu său Anghelov. Karavelov îl mințise că Botiov nu se află în București, fugînd din cauză c-ar fi fost urmărit de guvernul român'). Că a-

1) Idem, p. 404.

2) Idem, pag. 390-400.

3) Iv. Clinciacov, op. cit, pag. 530-333.

ceasta amenințare plana asupra lui Botiov nu trebuie să ne mire. Conservatorii lui Catargiu, cu toate remanierele ni nisteriale, nu vedeau cu ochi buni acțiunea bulgarilor, dar deocamdată nu lu ia nici o măsură împotriva-le. Era la mijloc numai o intrigă a lui Karavelov, darorită căruia tipografia, unde se tipăriseră bre șurile și man festele revoluționare, fusese vîndută la mezat—cum ne' informează Eotio/ cu adîncă întristare.

Intr'o altă scrisoare adresată aceluiași Ia 16 Martie '), amintește alte evenimente în directă legătură cu acțiunea cetelor revoluționare. Un revoluționar bulgar Volov fusese arestat la Rusciuc din cauza unui scandal cu niște „franțuji" (?). Cu această ocazie din cercetări rezultă și complicitatea unora dintre membrii comitetului central; numele lui Stambulov și altora fu amestecat, toți urmăriți de guvernul turc. Poliția face cercetări și confiscă mai multe revolve trimise la Giurgiu din București prin intermediul consulului rus. Peste cîteva zile procurorul general făcu o percheziție lui Kajavelov, iai cînd Botiov se duse la Giurgiu să ceară restituirea revolverelor, cu toată telegrama sa trimeasă ministrului de interne, fu refuzat. Se'ntoarse Ia București, se prezentă ministrului și lucrurile se aranjă astfel că n'avură nici o urmare serioasă, „fără publicitate". Karavelov se scuzase că nu știe romînește—ceia ce nu era adevărat—, Țancov, redactorul ziarului „Balcani" și unul din membrii comisiei revoluționare, declară că nu are nici un amestec pentrucă așa era și pentrucă nu vroia să se compromită față de guvernul romîn. Acest Țancov era în legătură de prietenie cu Brătianu și ceilalți liberali; mai tîrziu le vom vedea mai strînse. Guvernul, ca si nu dea încă o armă în mîna opoziției liberale, închise cum putu mai discret afacerea dela Giurgiu, bine'nțales tot îrv folosul bulgarilor. Căci, după cererile guvernului turc, ar fi trebuit să ia măsuri de expulzare împotriva revoluționarilor. Pentru a ajunge la acest bun rezultat Botiov trimise la ministru pe doctorul Ciobanov din Ploești, care era în slujba guvernului romîn. Odată cu revolverele fuseseră confiscate de guvernul romîn și mai multe ziare și cărți bulgărești, pe care ușor comitetul le putu înlocui.

In acelaș an dr. Ciobanov fusese trimis în misiune Ia Cîmpina de autoritățile romînești. In drum se opri la mînăstirea Poiana sau „Poliana", unde se'ntîlni cu Botiov, venit pentru aceasta dela

1) Idem, pg. 430-432.

București. De-acolo urmîndu-și drumul spre Cîmpina, într'o noapte se'mîlni cu o ceată de cinci voluntari sub conducerea voivodului Filip Totea urmărit și el de guvernul turc. După consfătuire se'n-dreptară cu toții spre Carpați, unde, într'o mînaștire de călugări ro-mîni, avură o întîmpfare cam aventuroasă în dauna bieților călu-gări. ') Și doctorul Ciobanov era funcționar de încredere al guver-nului român l Numai o oblăduire binevoitoare putea s'admită ase-menea situații.

Tot în **1875** Botiov trimise prin toate orașele Munteniei și Moldovei emisari cu broșuri și calendare bulgărești, imprimate în tipografiile romînești. Un calendar lucrat de Botiov, cu versuri și povestiri originale, conținea o nouă orînduire a sfinților creștini, alături de fiecare trecîndu-se cîte unul din eroii renașterii națio-nale sau din faptele mai însemnate ale trecutului bulgarilor. Acti-vitatea lui Botiov și a comitetului revoluționar se reduce, în a doua jumătate a anului **1875** și începutul lui **1876**, mai mult la propa-ganda culturală, colectarea de bani și tipărirea de broșuri revolu-ționare ; întreaga corespondență a lui Botiov stă mărturie *). Curînd însă atît evenimentele externe, în special situația din Balcani, cît și cele din România, luară o altă întorsătură.

•

Dar chiar sub guvernul conesrvator mișcarea revoluționară continuă. In vara anului **1875** Botiov plecă în misiune spre Rusia, unde trebu'a să se oprească în orașele Chișinău, Odesa, Nicolaev, să strfngă bani și muniții și să aducă pe Filip Totea. Pe drum el scrie, dela Brăila la **11** Augus', o scrisoare prietenului tău Drasov, în care-i vorbește elogios despre un revoluționar Hristo Mach donschi, pe car<.l recomandă de „om vrednic". Acesta s'a intiln't cu un român ce făcea parte din oficialitate și dela care a aflat lucruri interesante. „*Guvernul român va închide ochii peste .orice se va întîmpla. Acum trebuie de lucnt eu energie. Ieri seara s'a întrunit la București comitetul pentru ajutorarea provinciilor „răscutate din Turcia! Acest comitet se compune din medici bul-„gari, între care și Țancov. Acesta se duse la Davila—un francez, întemeetorul școalei de medicină dela București—care i-a spus „să nu întârzie și să lucreze. Toți miniștrii romîni sunt adunaț**

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. **433-435**.

2) Iv. Clinciarov, op. cit., pp. **460-470, 530-538**.

„cu prințul în consiliu la Sinaia. Armata e în mișcare. Trebuie să
 „deschideți ochii în patru... În noaptea aceasta vot pleca spre Iași.
 „Aici suntem cu toți împreună la Piaiova. Cei de aici strâng bani»
 „numai cei din Țarigrad vor întârzi cîteva zile”¹⁾.

După aceste date putem vorbi și despre o duplicitate a guvernului conservator față de mișcarea bulgară. Atitudinea binevoitoare a guvernului era indicată de noile întâmplări de peste Dunăre: răscoala din Bosnia și Herțegovina, cași de agitațiile neconținute ale opoziției unite din țară. O parte din conservatori, din ce în ce mai mulți, trecu de partea opoziției liberale și radicale formînd o mare coaliție care reclama mereu puterea.

La începutul lui Martie 1876 Carol primește în audiență pe Ion Brătianu, pe care nu-l văzuse de mult și-i impută atacurile opoziției, îndreptate în chipul cel rai violent și împotriva Coroanei. Brătianu îi răspunde arătîndu-se îngrijorat de situația internă și externă și cerînd s'aducă la cîrmă opoziția unită. Iar peste cîteva zile, Bălăceanu îi raportează cele spuse de Rosetti că va izbucni o revoluție în țară dacă ministerul nu se retrage îndată²⁾). Brătianu îl însărcinează pe acelaș să arate prințului că tronul e în primejdie directă; „n'ar mai fi cu putință să oprească opoziția dela excese”³⁾). La 1 Aprilie o nouă audiență a lui Brătianu cu aceleași pronosticuri și prezintă o listă cu minștrii propuși, toți capii coaliției. Carol tu nevoit să ceară demisia lui Catargiu, dar rupse orice tratative cu liberalii și însărcina pe generalul Florescu cu formarea cabinetului, dar nu reuși cu nimic și acestuia îi urmă un alt minister cu Epureanu. Florescu demisionînd atrase atenția Domnului că urmarea schimbării de sistem va fi întărirea curentului -antidinastic. Deși în noul minister intrase Brătianu și Kogălniceanu» opoziția reușise, liberalii și radicalii erau nemulțămîți. În fața evenimentelor externe, răscoalele din Balcani, cereau un guvern al lor. Herțegovina și Bosnia erau în plină răscoală, Muntenegrenii și Sârbii erau gata de război, Bulgarii ferbeau și în România se formau mereu cete pentru a trece dincolo de Dunăre. „În acelaș. „timp Cogălniceanu dă o circulară căpitanilor porturilor romîne- „de pe Dunăre, ordonîndu-le a fi cu cea mai mare băgare de „seamă în privința trecerii străinilor și a transporturilor de arme

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 570—1.

2) „Memoriile Regelui Carol”; fasc. VIII, pag. 41.

3) Idem, pag. 43.

În Tracia și invitându-l să-l înștiințeze grabnic prin telefon la București, în acest caz de asemenea natură. Acesta la finele lui Aprilie. Decît în porturile române începuse o puternică activitate a comitetelor revoluționare, care înarmau și treceau dincolo cete revoluționare.

Deși Cogălniceanu cerea nu altceva decît informații și atenție, pentru a fi gata să răspundă observațiilor turcești, bulgarii știau că la putere este un guvern prieten lor, de aceea intensificaseră activitatea. Trecerea cetelor peste Dunăre se făcea cu mari greutate din cauza pazei vigilente și autorităților turcești. Totuși căpitani porturilor românești se făceau că nu observă adevăratul caracter al bandelor, unii din ei le simpatizau chiar—după cum rezultă din circulara lui Cogălniceanu.

Pînă la începutul lui Mai 1876 au trecut mai multe mii de voluntari; numai la Petroșani, lângă Zimnicea, trecuseră odată vre-o 7-800, din care cauză era să izbucnească un conflict serios între Poartă și guvernul român. Activitatea intensă a comitetului dela București era reclamată de marile turburări din Bulgaria. La 16 Septembrie 1875 se petrecuse o răscoală puternică, cunoscută sub numele localității Stara Zagora. Stambulov, înconjurat de Kolio Gancev, Iconomov și alții, strîngînd o ceată de 200 oameni pune mîna prin surprindere pe oraș alungînd autoritățile otomane. În împrejurimi se răscoală o altă grupă sub conducerea voevodului Ruse; dar ambele mișcări sunt curînd înăbușite în sânge de turci, iar conducătorii reușesc să se strecoare prin bunăvoința populației bulgare. Toți șefii: Ivan Dimitrov, Volov, Stambulov, Iconomov, Apostolov, Dragostinov și Obretinov reușesc „din fericire” să ajungă pe „pămîntul larg al Romîniei”—cum îl numesc ei înșiși. *) În primăvara anului următor, în Aprilie 1876, o nouă încercare, cunoscută sub numele de „răscoala din Aprilie” fu pregătită tot în Romînia. La Giurgiu se alcătuieste un comitet special, în frunte cu Zaimov, Obretinov, Starhbulov, Bencovschi, Dragostinoy și Volov, care se adunau în clădirea numită „Cazarma.”) împart întreaga Bulgarie în diferite sectoare, hotărăsc să facă secțiuni în fiecare sat și să le înarmeze, iar ziua o fixează pentru 1 Mai. Răscoala a izbucnit în Aprilie, dar cași precedentă, avu aceeași soartă de cumplită oprinare.

Repetatele mișcări, pregătite toate pe pămîntul Romîniei, se

1) „Memoriile Regelui Carol”, pag. 60.

2) P. Constantin eseu, op. cit. pag. 58.

3) Idem, pg. 59-60.

făceau cu sprijinul tacit al guvernului român, al liberalilor și prin ajutorul emisarilor ruși. Poarta anunță că are dovezi despre amestecul acestora și trimite bande de bașbuzuci să înăbușe mișcarea insurgenților») În urma unor grozave orori generalisimul turc Abdul Kerim anunță la 15 Mai că răscoala din Bulgaria e înăbușită.) Generalisimul se'nșela, căci numai peste 2-3 zile noi bande trec Dunărea din România, ceia ce'mpinge Poarta la un schimb violent de note cu guvernul român.

Guvernatorul general al vilaietului Dunării Asisim pașa, trimite ministrului Kogălniceanu o plîngere că prin împrejurimile Brăilei se formase o ceată gata să treacă în Turcia. În adevăr la 30 Aprilie îl găsim pe Botiov la Brăila, de unde șeful comitetului revoluționar anunță redacția ziarului „Zname” din București stîrngeră de voluntari'); iar la 13 Mai acelaș se află la Turnu Severin, la celalt capăt al țării'), cutreerînd tot malul Dunării pentru pregătirea cetelor. La nota lui Assim Kogălniceanu se mulțamește să înștiințeze autoritățile cerîndu-le să fie cu privighere. ") Dar o nouă plîngere a guvernatorului din Rusciuc arată cum mai mulți bogătași bulgari din Giurgiu, sub pretext de petrecere, adunau voluntari pentru a-i trece peste Dunăre, la hotelul „Basarab”; așa au trecut vre-o 7-800 pe la Petroșani lîngă Zimnicea. Kogălniceanu anunță pe colegul său dela interne, care hotărâște o anchetă, făcută de Herișescu, directorul ministerului de interne. Raportul acestuia ne evidențiază care erau adevăratele sentimente ale tuturor funcționarilor liberali față de mișcarea bulgarilor. El arată că acel hotel e al unui român, unde se adună țărani bulgari „pașnici”, muncitori care toamna pleacă în liniște acasă.) Mai mult încă, guvernul român se plînge sultanului, prin agentul român generalul Ghica, împotriva lui Assim, care ar fi afirmat, greșit, consulului Austriei că România permite formarea cetelor bulgare ! În aceeași zi Kogălniceanu scrie lui Ghica să asigure pe sultan că nu s'a format nici o bandă bulgară și să declare știrile spionilor ca fantastice I

încă o pildă de duplicitate a guvernanților romîni,—și Kogălniceanu era liberal—, pe care însuși Țancov, fostul membru în

1) „Memoriile Regelui Carol”, pag. 52.

2) Idem, pag. 55.

3) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 591.

4) Idem, pag. 592.

5) „Memoriile” pag. 56.

comitetul revoluționar bulgar și cel ce comunică aceste acte oficiale, o remarcă, căci noi știm astăzi precis câte bande se formată pe pământul României, sub oblăduirea guvernului liberal.

Plîngerile se'ntețesc și sosesc rapoarte chiar din partea funcționarilor români. La 18 Mai, Al. Nicoleanu, căpitanul portului Severin, raportează lui Kogălniceanu Cazul mai puțin obișnuit al vasului „Radețki”. Ce se'ntîmplase?

Botiov, cel ce organizase atîtea bande, nu mai putu să rabde* atitudinea depărtată, ci voi să între el singur în foc. La 16 Mai se oprise în portul Rusciuc un vas sub pavilion austriac „Radețchi”,* pentru a lua pasageri. Intre aceștia se urcară vre-o 20-30 de negustori cu geamandane și cu aspect pașnic; erau voluntari bulgari în frunte cu Botiov, care se urca la clasa I cu prietenul său Gu—rov. Pe drum se mai urcară și alții din porturile Turnu Măgurele, vre-o 100, din Corabia și Bechet altă sută, atingînd cifra de aproximativ 300 oameni. De pe vapor Botiov trimete mai multe scrisori la București soției sale¹⁾ și prietenilor din România²⁾, în care povestește faptele. În drum spre Severin, pela Cozludun, „pasagerii își deschid geamandanele deodată, scoaseră uniforme, se îmbrăcară și înarmîndu-se siliră pe comandant să debarce într'un loc pustiu între Oreavița și Lom-Palanca»). Ideia și planul acestei aventuri au fost ale lui Botiov, după cum susține biograful și epilogistul său*)» În fruntea cetei se'ndreaptă spre Balcanii Vraței avînd ca aghiotant pe voevodul Voinovschi și Pca „secretar” pe Gheorghe Apostolov, căci își întocmise un stat major, potrivit visurilor sale frumoase. După cîteva zile căzu într'o luptă eroică cu -bandele turcești, fără a-și putea vedea idealul îndeplinit.

Incidentul cu vasul „Radețchi” — cum îl numește întreaga presă străină — avu un răsunset în toată Europa și mai ales urmări pentru guvernul român. Cu acest prilej „Journal des de”bats” scrie r „nu numai Serbia, dar și România este țara de unde răsculații își trag puterile lor³⁾”. După expresia ziarului englez „Dail News” dela_31 (19) Mai, „acest incident era imposibil să nu aibă urmări poli—

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 467.

2) Idem pag. 597.

3) „Memoriile” pag. 57.

4) Iv. Clinciarov, op. cit. pag. 603.

5) Idem, pag. 620.

tice"). În adevăr, între Poartă și guvernul român începu un război 'diplomatic făcându-se chiar o chestie de cabinet" *). Cogălniceanu îngrijorat cere agentului companiei austriace să trimată vasul la anchetă, care se face la Turnu Severin¹⁾. În aceeași zi își declină responsabilitatea față de Assim, și pentru a face față, scrie lui Vernescu și Slăniceanu, dela interne și război, să ia măsuri contra rjandelor dela Brăila și dela Calafat. Stăruințele turcești întețindu-se Cogălniceanu e silit să dea o circulară, la 22 Mai, către căpitanii porturilor amenințându-i cu destituirea dacă se va mai repeta cazul Radețchi. De asemenea scrie lui Slăniceanu, Vernescu și Brătianu, ca și ei să dea ordine vameșilor să nu mai permită imbarcarea bulgarilor fără pașapoarte și să controleze pasagerii de arme. Ca răspuns căpitanul portului Severin îi raportează c'a oprit trecerea a 40 de bulgari și Sîrbi, iar la 3 Iunie Cogălniceanu pe Assim că a oprit la Giurgiu niște cutii cu arme destinate Turciei, pentru care Assim îi mulțumește, imediat *). După câte știm însă se pare că aceste două măsuri au fost singurile semne materiale din această epocă de stinjenire a revoluționarilor bulgari. Ministrul român se-grăbește s'anunțe pe guvernul turc de singurile măsuri represorii, pentru a demasca adevărata atitudine prietenoasă bulgarilor. Cum că ordinele date erau numai de formă ne-o dovedește activitatea ne stingherită pe care revoluționarii bulgari x> continuă pe malul românesc al Dunării, chiar după acest incident. Duplicitatea lui Cogălniceanu era în nota întregului guvern liberal.

La 28 Mai se află că la Oltenița se găsea un comitet bulgăresc, care hotărîse, între altele, să cumpere postav pentru uniforme. Tot acolo poposise o bandă de vreo 20 voluntari, în cîmp liber, care vroiau să profite de întinsa revărsare a Dunării spre a trece dincolo²⁾. Din scrisorile lui Cogălniceanu dela 31 Mai și a lui Joanovici, inspectorul societății danubiene, din 3 Iunie, rezultă că rjulgării continuau să se adune la Oltenița, unde veniră din Chir-nogi și Ulmeni, cași'n alte centre, pentru a strînge bani,- cu care să se înarmeze cetele³⁾. La Giurgiu sosiră lăzile cu arme oprite

1) și 2) Iv. Clinciarov, op. cit. pag. 622.

3) Vezi toate declarațiile însemnate în pioses verbal Clinciarov, pag. 622-630.

4) Țancov, Sbornic citat.

5) „Memoriile Regelui Carol", pag. 59.

6) Țancov, op. citat.

de guvernul român, totuși Poarta era nemulțumită și „zice că România închide un ochi în fața comitetelor bulgărești ; numai în? Giurgiu ar fi adunați 7-800 voluntari" •).

Atitudinea de duplicitate a miniștrilor români este foarte plastic arătată într-o comunicare, pe care o face în 1901 fostul revoluționar Țancov poetului bulgar Vazov. Amintindu-și de serviciile aduse cauzei bulgărești de Brătianu, care, în timp ce strângea mîna semnificativ delegatului revoluționar bulgar, se făcea că este indignat—pentru ochii celorlalți—sau care susținea acțiunea bandelor bulgare în discuțiile intime de cabinet cu conducătorii lor, Vazov cere conaționaliștilor săi să boteze una din principalele străzi ale Sofiei „Ulița Brătianu"). însuși Domnitorul recunoaște rolul și nuanța politice duse de guvernul român. într-o scrisoare către tatăl său dela 12 Iunie 1876, el scrie: „Asupra noastră cade datoria „ingrată de-a îngreui comunicația comitetelor de aici cu cele dii „Bulgaria și de-a împiedeca năvălirea bandelor armate în Turcia.. „Mereu trebuie să procedăm cu energie la arestarea șefilor și trupelor. *După cteva zile le dăm drumul*, însă le oprim armele. „Măsurile astea ne fac nume iău în fața populațiunei creștine, care „așteptase dela noi cel puțin o neutralitate simpatică. Pe de altă „parte turcii nu ne recunosc aceste servicii; *dnșii cred că e de „datoria noastră să facem pentru ei la Dunăre serviciul de jandarmi!* "). Sigur c'acest rol nu-l urmăreau românii, și'n special liberalii, căci Cogălniceanu înaintează un memoriu ministrului de externe al Turciei, la 15 Iunie, în care-i spune că făgăduiala pe care o făcuse Porții, la venirea sa la minister, că România va păstra cea mai strictă neutralitate, o va ține și'n viitor, „*de și aceasta îi pate foarte greu*, populația românească din orașe și de pe malul Dunării fiind înrudită cu cea bulgărească"«). Acesta era pretextul sub care ministrul român căuta să ascundă sentimentele sale față de acțiunea revoluționară a bulgarilor.

Încurajați de pretutindenii, susținuți mereu de bande formate în România, bulgarii întind răscoala peste Dunăre. Turcii să de—deau la orori îngrozitoare, sate întregi sunt desființate, ceea ce atrage protestul lumii întregi. Anglia, care până acum «ra priete—

1) „Memoriile" pag. 61.

2) Ilie Bărbulescu în „Arhiva" XXVIII, No. 1.

3) Regele Carol, op. citat, pag. 467.

4) „Memoriile Regelui Carol", pag. 65.

noasă Turciei, în urma întrunirilor de protestare în fruntea cărora era marele om politic Gladstone—cărui comitetul revoluționar din București îi trimite o adresa de mulțumire ¹⁾, — ordonă ministrului său dela Constantinopol să facă o anchetă asupra cruzimelor, după care ia o atitudine ostilă Turciei. Aceste orori frământau atât pe bulgarii din România, în cât agitațiile lor păreau primejdioase chiar ordinei din statul român. La Bolgrad agitațiile erau așa de mari, că guvernul român fu nevoit să trimată două batalioane pentru menținerea ordinei -).

La finele lui Iulie, după strălucitul succes al liberalilor în alegeri, care aduc pe Rosetti ca președinte al Camerei, unde intraseră „ultraliberali” și nici un conservator, vine la putere un guvern liberal cu nuanța radicală, sub președinția lui Brătianu. Politica externă a acestuia e hotărâtă. După terghiversări, prin care căuta să mascheze față de turci aplecarea către ruși, bulgari și sârbi, el pleacă în Septembrie la Livadia, unde pecetluște alianța ruso română și viitoarea independență a României.

Credem că din fragmentul acesta uitat al trecutului nostru nu prea depărtat a reeșit prietenia strânsă între vechii revoluționari bulgari și—am putea spune—vechii liberali, manifestată chiar a tunci când aceștia din urmă îmbrăcau haina oficialității.

Prof. P. Constantinescu-Iași.

Rusismele-rutenismele din toponimia românească

Printre numirile de origină slavă din toponimia românească ²⁾ unele au un fonetism rus-rutean în radical sau sufix.

Se află în total 59 teme (radicale) și 10 sufixe rusești-rutene, pe care le grupăm astfel, după fenomenul fonetic ce cuprind :

teme

1) cu polnoglasi - *ere* (în loc de sudslav *re -*), *berez -* (rus.

1) P. Constantinescu, op. cit., pag. 75.

2) „Memoriile” pag. 81.

3) Aceste numiri se găsesc înregistrate în următoarele dicționare geografice : *Marele dicționar geografic al României*, prelucrat de societatea geografică română, București, după dic-

bereza, sudsl. brza- de 13 ori, *bereg* - (rus. bereg. sudsl. breg. de 7 ori, *ceremaha* (rus. Ceremuha) odată, *sered* - (rus. sered -, sudsl. sred -) de 2 ori.

2) cu polnoglasiă - olo - (în loc de sudsl. Ia) : *bolot*- (rus. boloto, sudsl. blato) de 12 ori, *golov* - (ru. golova, sudsl. glava) *solon* - (rus. solon, sudsl. slan) de 20 ori, *molod* - (rus. molodol sudsl. mlad -) o dată, *toloca* (rus. toloka, sudsl. tlaka) de 8 ori, *volok* (rus. volok, sudsl. vlak-) de 15 ori, *voloh* (rus. voloh, sudsl. vlah) de 3 ori, *voios* (de 2 ori, rus. voios, sudsl. vlas).

3) cu polnoglasiă - oro - (sudsl ra-): *boroda* (rus. boroda, sudsl. brada) de 3 ori, *doroh* - (rus. dorog -) de 5 ori, *horod* (rus. gorod, horod; sudsl. grad-^ de 17 ori, *corobca-coropca* (rus. korobka de 4 ori, *corol* (rus. korol-, sudsl. kralj-) de 2 ori, *coromîsla* (rus. koromyslo-) de 2 ori, *corotc* (rus. kordtkiî, sudsl. kratzk) o dată, *coroV'* (rus. korova, sudsl. krava) de 9 ori, *soroka* (rus. soroka) de 4 ori, *storoj-* (rus. storoz, sudsl. straza) de 5 ori, *storona* (rus. storona, sudsl. strana) de 3 ori, *vorona* (rus. vorona, sudsl. vrana) de 9 ori, *vorota* (rus. vorota, sudsl. vrata) de 5 ori.

4) eu rutean *h* în loc de sudsfav și chiar rus. g: *braha* - (rus. braga) de 5 ori, *bu.ha.iu* (rut. buhaj, sudsl. buga) de 18 ori, *dolh* - (rus. dolg, sudsl. dlxg, dzlg) de 20 ori, *hălița* - (rut. halyca,

ționarele partale pe județe (Alessandrescu, *Dicț. geogr. al jud. Vâlcea*, București, 1893 ; Antonescu Remuși, *Dicț. geogr. al Jud* Vlaşca*, Buc. 1891; Canianu M. și Aurel Candrea, *Dicț. geogr. al Jud. Putna*, București, 1897; Chirița C, *Dicț. geogr. al Jud. Vaslui*, Buc. 1889; Condrea P., *Dicț. geogr. al Jud. Tutova*, Buc. 1887; Chirița C, *Dicț. geogr. al Jud. Fălciu*, Iași 1993; Dănescu Gr. *Dicț. geogr. al Jud. R. Sărat*, Buc., 1896 ; Gheorghiu C, *Dicț. geogr. al Jud. Neamț*, Buc. 1895; Ionescu S., *Dicț. geogr. al Jud. Suceava*, Buc. 1894; Iorgulescu B., *Dicț. geogr. statistic economic și istoric al Jud. Buzău*, Buc. 1892; Nădejde C. V. și I. Țițu, *Dicț. geogr. al Jud. Botoșani*, Buc. 1895; Racoviță O, *Dicț. geogr. al Jud. Bacău*, București 1895; Spineanu D. N., *Dicț. geogr. al Jud. Mehedinți*, Buc. 1894; Z. Arbore, *Dicț. geogr. al Basarabiei*, Frunzescu, *Dicț. topografic al României*, Buc. 1872. Grigorovița. *Dicț. geogr. al Bucovinei*, Buc. 1908, N. Mazăre, *Supliment la Harta etnografică a Transilvaniei*, Iași 1909, S. Moldovan și N. Togan, *Numirile de localități cu populațiune românească din Ungaria*, Sibiu , C. Martinovici și N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și a celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

TUS. galica) de 2 ori, *Havril* - în loc de n. propriu Gavril - de 2 ori, *hlei-* (rus. glej, rut. hlej) o dată, *hatna* (rus. gatl, rut hath) de 14 ori, *hlib* - (cf. rut. hlyba) de 9 ori, *hlina* (rus. glina) de 11 ori), *hrănite* (rus. granica) de 2 ori, *hrib* (rut hryb, rus. grib) de 2 ori, *hora* (sudsl. gora) de 10 ori, *horod*, *hulub* (rut h<5lub, rus. g<5lub, bulg. g<5lzb) de 16 ori, *pohreb* (cf. rus. pogreb de 4 ori).

5) cu *o* în loc de *e*: *dorn* (rus. pronunțat ciorn în loc de sudsl. Cem) de 17 ori, *ciors* (din Cers-) de 3 ori, -jolt - (rus. Soit) o dată, *Odochia-* (în loc de Țvdochia) o dată, *Olinca* (cf. Olena) de 2 ori, *Ostafi* în loc de Eustațiu) de 9 ori, *ozero* (în loc de ezero) o dată.

6) *u* în locul nazalului vechiu slav *on* (*—o) *dub* (din sudslav vechiu dob) de 15 ori, *dubrava* (din dobrava)^ o dată, *luca* (din loka) de 29 ori, *preluca* (rus. preluka) de 4 ori. Acest fonetism se află și'n limba sîrbă. Socotim însă aceste radicale de nuanță rusească, fiindcă ele-s cuprinse în acele nume care aparțin nomenclaturei geografice a Moldovei exclusiv, deci departe de un contact și o influență sîrbească.

* - 7) cu % în loc de sudsl. zd *meze-* (în loc de mezd-) o dată.

8) cu *5* în loc de St—*ob&ina* (în loc rJe obstina) de 28 ori. Se aplică și la acest cuvînt observația de mai sus, cu privire la ionetismul *u* în loc de *o*.

9) cu „vtoe polnoglasië" (a doua polnoglasië adică cu-or, -ol în loc de rx-lx, d. ex. *borș-* (în loc de plsl. brxbth) de 10 ori, *bortă* (în loc de plsl. brxk) de 8 ori, *hoIm* (cf. plsl. hlxxm) de 36 ori, *corpaci* (cf. krxpaci și kxrpâoh) de 4 ori și *Moln* - (cf. plsl. mlxnija) de 4 ori.

10) cu *v* prefăcut în *u*: *leorda* - leurda (din mai vechiu Le•vărda) de 31 ori, *stau* (din sudsl. stav) de 3 ori.

Sufixe cu *u* din *v*:

—*auca* de 16 ori (în loc de-avka,—*aucea dz* 2 ori (din avcea,—au (din -ov) de 76 ori, *-âuca* (din avka) de 9 ori, *-ăuțana* o dată, *-ăuțl* (din ovei) de 172 ori, *-eauca* (din -eavka) o dată, *-euca* (din -evka) de 16 ori, *-iuca* (din -ivka) de 11 ori, *-ouea* {din ovkd) de 17 ori.

Peste tot avem în toponimia romînească 548 numiri, care au temă rusă—ruteană și alte 321 care, indiferent de etimologia lor, au un sufix rusesc, specific rutean cu *v* prefăcut în *u*').

1) Se mai află încă 29 numiri despre a căror etimologie ne Îndoim dacă e într'adevăr rusească.

Răspândirea rusismelor-rutenismelor din toponimia românească

Ele se găsesc aproape numai pe teritoriul moldovenesc¹⁾. Aslf 1 din 869 cuvinte de această origine (la care se mai adaugă 29 despre al căror etym. nu putem spune sigur „da” e rusesc) se află în Moldova dintre Carpați și Prut 312 radicale (plus 24 indoelnice), 70 sufixe; în Basarabia 45 radicale (plus 2 indoelnice), 119 sufixe. Celelalte, 107, se găsesc pe restul pământului românesc, astfel răspândite : în Dobrogea—11 rad. și 2 sufixe; în Muntenia 50 rad. (anume *leorda* de 26 ori, *boloteasa* o dată *bahna* de 6 ori, *borș* de 2 ori, *hora* o dată, *hatna* de 2 ori, *hulub* de 6 ori, *ciorn* de 2 ori, *dub* o dată). 3 radicale nesugie și sufixe (*-âu* de 12 ori, *-ăuți* -) de 6 ori) ; în Transilvania 12 radi, ale (*borș*- o dată, *prJuca* de 2 ori, *luca*- de 3 ori, *Czorna* o dată, *dolh* o dată, *bahno* o dată, *sereda* de 2 ori, *solona* o dată, care pot fi și magh'are, deoarece și Ungurii au acest înnetis) și 4 sufixe (*-ăuți*; *-âu* pentru ung. *-6*, provenit și el din tr'un slav *-ov*, e foarte frecvent aici).

Extinderea geografică a rusismelor-rutenismelor

Extinderea acestor toponimice nu este egală pe tot cuprinsul teritoriului fixat.

Dacă ținem seamă de împărțirea provinciilor românești în districte, județe, ținuturi, comitate, constatăm că toponimicele rusești-rutene sînt inegal răspândite pe întinderea acestor subîmpărțiri administrative. Astfel: Bucovina—distr. Coțman are 40 numiri (15 rad., 25 suf.), Vijnța 32 (31 rad., 1 suf.), Cernăuți 32 (14 rad., 18 suf.), Rădăuți 21 (11 rad., 10 suf), Storojineț 20 (16 rad.,

1) Se înțelege prin teritoriu moldovenesc pământul țării Moldovti de odinioară, care era cuprinsă între Nistr i, Ceremuș, versantul răsăritein al Carpaților, pînă către Milcov în spră Sud și se fărîmițase, prin vitreg a vremurilor, în trei țări: Moldova,, Bucovina și Basarabia astăzi din nou unite, dar ale căror nume l-am păstrat în această lucrare, pentru mai multă claritate în expunere.

2) Apariția sufixului rutean *-ăuți* tocmai în jud. Mehedinți se explică poate ca un termen de literatură beletristică (se găsește la S. Mehedinți, *către noua generație*, pg. 174, numirea Plescijuți ci nu în dicționarele geografice).

4 suf.), Şiret 13 (5 rad., 8 suf.), Suceava 12 (5 rad., 7 suf.), Cîmpulung 10 rad., Gura-Homorei 3 rad., Văscăuți 2 suf., Zastavna) rad.

Moldova—jud". Dorohoi are 86 numiri (62 rad., 24 suf., Suceava 57+5 nesigure (48 rad., 9 suf.), Botoşani 52+2 nesigure (47 rad., 5 suf.). Neamţ 38+9 nesigure (21 rad., 17 suf., Iaşi 35 + 6 nesigure (35 rad.), Fălciu 27 (26 rad. şi 1 suf.), Bacău 28+1 nesigură (20 rad., 8 suf.), Vaslui 22 rad. Puma 17 fit, rad., 6 suf.), Tecuci 8 rad.. Roman 8+1 ne^ig ră (8 rad.), Tutova 3 rad., Covurlui un radical.

"Basarabia—ţinutul Hotin 52 (8 rad., 44 suf.), Soroca 46 (12 rad., 34 suf.), Orhei 25 (14 rad., 11 suf.), Bălţi 14 (5 rad., 9 suf.), Chişinău 13+2 nesigure (5 rad., 8 suf.), Bender 7 suf., Ikmil 4 suf., Akerman 3 (1 rad., 2 suf.).

Muntenia—jud. R. Sărat 7 (1 rad., 6 suf.), Brăila 1 suf., Buzău 13 (6 rad., 7 suf.), Ialomiţa 2 rad., Ilfov 5 rad., Prahova 10 (7 rad., 3 suf.), Dîmboviţa n'are, Muscel 10 (9 rad., 1 suf.), Vlaşca 3 (1 rad., 2 suf.), Teleorman 2 suf., Argeş n'are, Vilcea 3 (2 rad., 1 suf.), Olt un radical, Romanaţi n'are nici o numire, Dolj 5 (4 rad., 1 suf.), Gorj 2 (1 rad., 1 suf.), Mehedinţi 5 numiri.

Dobrogiă—jud. Tulcea 11 rad., Constanţa 2 suf.

Transilvania—Comitatul Murăş-Turda 3 rad., Tîrrtova-Mare 2 rad., Solnoc-Dobîca 4 rad., Cojocna 1 rad. Bihor 1 rad., Sătmăr 1 rad., Trei-Scaune 1 rad., Maramureş 1 rad., Arad 1 suf.

În cîiind aceste valori numerice pe harta pămîrtului romînesc şi raportându-ls ia împărţirile administrative şi hotarele provinciale, constatăm că -numirile cu fonetism rusesc-rutean se găsesc aproape deopotrivă de răspîndite în Bucovina; se află ltr număr considerabil de mare în părţile de n >rd ale Moldovei şi Basarab ei (a ci şi radicalele lor sînt mai Variate). Cu ut ne îndreptăm spre Sud, şi ne apropiem de Munten'a, numărul lor scade şi radicale e şi sufixele se repetă. Ast-fel Bender are numai 7 numiri (-iuca o dată, -ouca 3 ori, -auca o dată, -ăuca o dată, -ău o dată), Cetatea-Albă 3 numiri (berez o dată, -euca o dată, -ău o dată)» Ismail 4 numiri (-ouca de 2 ori, -ău de 2 ori), Tutdva 3 numiri (bo-ş o dată, bahna 4 ori, braha 3 ori), Covurlui o singură numire (holm), ba ch'ar lipsesc cu totul (d. ex. din ţinutul Cahul-Basa-abia). În Dobrogiă doar în regiunea pescărească a deltei sînt mai multe numiri, căci aici sînt muşti pescari ruşi acum j

în Muntenia și Transilvania se găsesc pretutindeni răspândite, dar în foarte mic număr și cu radicale, reflexe ale unor cuvinte ce au pătruns și în vorbirea zilnică de acolo. Mai vrednice de luare aminte sînt numirile cu -ăuți din Jud. R. Sărat, Comit. Arad, Trei-Scaune, Maramureș. Nesigure sînt numirile Solona, Hălmeag—din Transilvania (cf. și Halmul, Hălmăcioaia din Jud. Suceava și Bacău); ele pot fi și ungurești, căci și Ungurii le au în limba lor.

Vechimea rusismelor rutenismelor din toponimia romînească

După mențiunile, dealtfel puține la număr, aflate pr'n documente sau tradițiuni, înregistrate în dicționarele geografice, mai sus citate (pg. 1), cele mai vechi numiri nu-s anterioare veacului al XV-lea; ele corespund vremii de după întemeierea statului moldovenesc, astfel: Leucușouți e pomenit într'un document din 1400, Cernăuți la 1407, Prevorochii la 1418, Tră'ăuțul vechiu romînesc la 1429, Ciornipotok la 1433, Vdroneț 1435, Hliboca 1438, Slorjineț 1448, Șirăuții-de-Jos 1448, Havrilești 1453, Pohorlăuți 145], -Șerăuți 1453, Dubăuți 1463, Bălcăuți 1470, Dolheștii Mari are o biserică din 1470, Bădăuțul Romînesc 1481, Pătrăuți 1487, Tîrnauca 1479, Mănăstirea Voroneț e din 1488, Mologhia 1488, Mănăstirea Vorona 1500, Lașchiuca 1503; despre Soroca și Mănăstirea Popăuți ni se spune că exista i în vremea lui Ștefan cel Mare. Cea mai vechie așezare, pomenită în documente, este Rădăuți, din -vremea lui Alexandru cel Bun.

CONCLUZIUNI

Toponimice slave, de nuanță rusă-ruteană, se găsesc în mare număr pe pămîntul Moldovei. Aceasta este o dovadă că pe aici va fi viețuit elementul rus-rutean, dela care Romîni-Moldoveni au moștenit aceste toponimice și unele cuvinte în graiul obișnuit.

Toate numirile, menționate (cf. pg. 15) că existau în veacul al XV-lea, se află în Nordul Moldovei, ceea ce probează existența Rușilor-Ruteni aici în timpul cînd statul se afirmă numai în aceste 4)ărți. Oricum, trăind pe aceste locuri mai dinainte, ori veniți după întemeierea țării, ei, desigur, se vor fi concentrat aici, conlucînd în consolidarea statului și afirmîndu-se în conlucrare, căci' numai astfel se explică faptul că s'au denumit așezările create prin cu-

vinte din limba lor. S'au extins apoi și ei, cîți putură rezista desnaționalizării, în limitele lărgirii hotarelor țării, dovadă avem scăderea numărului numirilor geografice cu fonetism rus-rutean în măsură ce ne apropiem de Sudul Moldovei, care la început nu aparținea statului moldovenesc.

Ca o dovadă că Rușii-Ruteni (Ante;) au lucrat cei întâi la deștelenirea pămîntului de ia Răsărit de Carpați pînă spre Nistru, apoi și la așezarea țării, avem numirile rusești-rutene, date așezărilor naturale: munți, ape, văi, dealuri; ei vor fi fost primii locuitori așezați ai acestor regiuni, căci altfel n'ar fi putut impune, venind.» în urmă, aceste numiri poporului, care i-a desnaționalizat Vechimea acestor numiri date așezărilor naturale, vechime care coincide cu timpul cel mai îndepărtat, cînd s'au așezat Rutenii pe aici, se poate stabili, cu aproximație, prin cercetarea vechimei fenomenelor fonetice rusești-rutene, pe care le găsim în toponimicele discutate. Se știe că Rușii aveau pe *c*, *z* pentru *st*, *zd* **deja** în secolul al V-iea sau al VI-lea'), numai că avem prea puține numiri cu acest fonetism; polnoglasia nu există înainte de sec. al VII-lea sau al VIII-lea p. Chr. *), guturalul *h*, specific rutenei, a început a se naște din anteriorul și rusesc general *g* în sec. XII și predomină în al XIV-lea veac '), la sfîrșitul veacului al X-lea vogalele nazale nu mai existau în *L* tușă; apare *o* în loc de *e* deja în sec. al XI-lea ').

Existența acestor fonetisme atît de vechi, de nuanță rusă—ruteană, în toponimia romînească ne arată că Rușii Ruteni au putut să se așeze chiar din veacul al IV-lea pe aceste locuri (chiar numiri ca Cernăuț', în care radicalul *cern* - are fonetism sudslav*, ar putea fi socotite ca rusisme, dar vechi de tot, anterioari epocii prefacerii lui *e* în *o*).

Pe restul pămîntului romînesc, adică afară de Moldova, găsim cele mai multe numiri de origine sudslavă; numărul rusimelor-rutenismelor fiind extrem de redus. Aceasta dovedește că aici

1) Prof. Ilie Bărbulescu, *Arhiva*, April 1923, citează pe Mikola *Beruhungen* și *Ursi. Grammatik*; Buga, *Izvestija*, Acad. Petersburg. XXII, 1 pg. 4.

2) Acelaș citează pe Mikolla, *Beruhungen* și Ialo Kalima-*Die ostseefinischen Lenhwdrter im Russichen*, Helsingfors 1915.

3) Prof. Ilie Bărbulescu, *Arhiva*, April 1923, citează pe Sobolevskij, *Lekcii po Istoriei russkago jazyka*, Kiev 1888 și Margareta Ștefănescu, *Arhiva*, Ianuarie, 1922, pg. 75.

4) Sobolevskij. *Lekcii*, pg. 20.

au influențat slavii de sud-Bulgarif. Linii de demarcație între teritoriul cu bază etnografică bulgară și cea ruteană nu se pot fixa; o graniță cum e Milcovul, stabilită de I. Weigand¹⁾, e cu totul arbitrară, deoarece vedem că rusisme rutenisme se găsesc și dincolo de Milcov, în Muntenia și Transilvania (cf. pg. 12).

Prin cercetarea elementelor ruseșii rutene din toponimia românească (fragment din lucrarea mea: Elemente rusești-rutene din limba românească și vechimea lor, nepublicată încă) *se dă la iveală o mulțime de etimologii*, nediscutate de nimeni pînă acum, *se dă importanța cuvenită acestor elemente*, ne^bănuite că ar fi existînd în limba noastră) nu e de mirare că cei care popularizează știința cum sunt d. ex. Mihail Dragomirescu și G. Adamescu în cartea de l. romînă pentru clasa a VIII-a de liceu, discutînd despre elementele limbii romîne, nu pomenesc nimic despre elementul rus-rutean, ca cea mai vechie influență rusească asupra Romînilor, ci se mărginesc a vorbi despre o influență mai nouă în limbă' de la vremea lui Petru cel Mare și a ocupației rusești în principate, pe cîtă vreme oameni de specialitate, ca Ov. Densușianu în *Histoire de la Jangueroum*, îl omit cu totul), *se determină mai cu precizie locul unde Rușii-Ruteni și-au exercitat influența lor și se îndepărtează unele păreri și teorii greșite* (Pici, *Die dacischen Sloven U. die Csergeder Bulgărea*, 1888 pg. 25) îi admitea în părțile Maramureșului, ale Comitatului Sătîrar, în partea de S. V. a Transil/aniei și în părțile muntoase ale Banatului răsăritean și aduce, ca și înaintașul său R. ROsler, *Romanische Studien*, 1871, pg. 321, o mulțime de toponimice cu radicalul Rus-, Ros ca reminiscențe ale numelui acestui popor. Filevtf, *Istoriia drevnej Rusi*, Varlava, 1896. crede că Rușii-Ruteni ar fi locuit *jpe* tot teritoriul cuprins între Carpați și Dunăre, cu extindere în Răsărit pînă la Kiev. Dintre Romîni Iiasdeu, *Etym Magnum Romaniae*, Tom. III, fasc. III, coloana 2845 și Tom. III fasc. I, pg. XXI îi admite între Nistru și Olt. Aceștia admit un teritoriu Mativ vast de expansiune. Părerea lor e tot atît de greșită ca și a celor care-i afirmă pe un teritoriu cu totul redus cum e Iorga, *Basarabiu noastră*, pg. 8 și în *Histoire des Relations russo-roumaines*, Iassy 1917, pg. 3, care-i admite în Bucovina, Nordul Basarabiei și Moldova pînă la Iași.

Prof. Dr. Margareta Ștefănescu

1) Der Milcov bildete von Alters her die Grenze zwischen bulgarischen u. kleinrussischen Ethnographischen Einschlag fXXXVI-XXXIX Jahresber., pg. 83).

Dialectele italiene 9e sud și limba română.

/ Vezi «Arhiva» XXX (1923)]

IV. Stilistice.

63. În introducerea acestui studiu am pomenit de greutatea care ni se pun în cale atunci când vrem să arătăm înrudirile dintre graiurile Italiei sudice și limba noastră. Aceste greutăți sînt și mai mari în ce privește stabilirea* unor aprâpieri de natură stilistică. Fenomenele de acest fel aparțin mai ales limbii vorbite, care, se știe, n-a deșteptat decît relativ tîrziu și încă numai parțial interesul filologilor. Prin urmare, faptul că o particularitate stilistică oarecare nu se întîlnește în dicționarele care ne stau la dispoziție sau chiar în colecții de texte nu dovedește deloc că în realitate ea n-ar exista în graiul respectiv. Acest lucru îl vom constata și la numeroase exemple românești din cele citate mai la vale: nu din dicționare și nici din scriitori, ci din limba vorbită în diferite pături sociale le-am cules pe cele mai multe. Deaceia concluziile care s-ar putea trage din asemănările de acest soi dintre dialectele italiene sudice și limba română n-au decît o tărie relativă. Afara de asta se va vedea la fiecare caz în parte că numai rareori avem a face cu particularități stilistice, a căror origine să fie preromanică. În majoritate ele se datoresc unei înrudiri psihice, mai mult sau mai puțin general omenească : izvorul lor se găsește adică în ceiace Nemții numesc «Elementarverwandschaft», iar A. Philippide (cf. «Viața Românească» 1915, Iulie-Sept., pg. 159 urm.), cu un cuvînt foarte potrivit» coincidență. În vremea din urmă, cînd relațiile dintre popoare au ajuns, grație mării dezvoltări a mijloacelor de comunicație materială și intelectuală, așa de întinse, se poate vorbi serios de o psihologie intereuropeană, ca să ne mărginim la continentul nostru, și prin urmare de o stilistică europeană: dacă s-ar cerceta din acest punct de vedere limbile, nu numai cele romanice sau germanice ele între ele, dar și trecînd dela o ramură la alta, s-ar constata desigur multe puncte comune, care-și au cauza în psihologia general europeană *ici*. Ch. Bally, *Trăite* de stylistique française *. Voi. I, Heidelberg 1921, §§ 25, 26).

Cu tot pesimismul exprimat indirect în considerațiile de mai sus»
•cred că punerea față în față a exemplelor românești și a celor ita-

Menești va fi de oarecare folos, în primul rînd prin materialul adunat din ambele limbi, în al doilea prin încercarea de a explica măcar pe unele din particularitățile stilistice citate.

Înșirarea lor are loc, în general, alfabetic, și anume în ordinea întrebuițată de autorii dicționarilor și studiilor cercetate de mine (v. lista lor în «Arhiva» XXX, pg. 46). Cînd nevoia de a discuta la un loc expresii înrudite sau chiar identice, dar înregistrate în colecțiile menționate după criterii deosebite dela un autor la altul, m-a făcut să mă abat dela această regută, trimit în paranteză pe cetitor la articolul din dicționar, deunde am luat exemplul respectiv

64. Neap. *abbajare*: *Cane c'abbaja, no mtnâzzeca* can che baja, non morde — rom. *cinele care latră nil mușcă*.

Neap. *abbuscare* lucrare, guadagnare : iron. *esser bastonato* r pentru' înțelesul figurat să se compare rom. *a se căpăta cu ceva* (cînd e vorba de bătaie, dar și de ocară).

Sic. *abbuttatu* gonfiato ; fig. imbronciato, gonfiato : cf. rom. *umflat în pene* (*ca curcanul I*), unde *umflat* înseamnă aceleaș lucru ca ital. 'gonfiato' (sinonim cu 'insuperbito'), apoi *bosumflat*.

Vast. *accascâ'* (impers.) convenire, essere del caso : *'nghi 'na ggiävune nu vicchie 'n gi accasche* con una giovane un vecchio non fa buona figura : verbul citat aici este acelaș cu ital. *cascare* 'fallen', a ajuns deci la aceiaș întrebuițare ca rom. *a cădea* în impers. *se cade*.

Vast. *acche* acqua ; di donna bella, attraente si dice : *ti li pu vdive dendr'a 'nu bicchire d'acche* te la puor bere dentro un bicchiere d'acqua — rom. *s-o bei într-un pahar de apă* (despre o fată sau femeie frumoasă). S-a pornit, probabil, dela băuturile (poate și dela leacurile) plăcute și binefăcătoare organismului. Dicț. Acad. pg. 184, col. I se gîndește la «dragostea sau simpatia pentru cineva {pe care ți-l închipui în acelaș timp ca mic}».— Sic. *acqua* : *esseri ntra un' acqua* sau *ntra un gurgu d'acqua* essere tutto in sudpre — rom. *a fi (tot) o apă* (despre unul asudat tare) ^u *sangu nun si po fari acqua*—rom. *sîngele apă nu se face*: acest proverb există și în limbile balcanice, după cum ne justifică Pericle Papahagi în al II Anuar al lui Weigand, pg. 175, nr.315 inc. *tutti semu d'un* acqua tanti ciumi* siam d'un pelo e d'una lana, siam tutti d'una origine: cf. rom. *a fi toți o apă, a face o apă (din toate)* 'a fi egali, a șterge toate deosebiriile, a (se) contopi într-una' (Dicț. Acad. pg. 184, s. v. *apă*). Sic. *acqua* (Supplemento, Dicț. lui Traina, din care citez toate exemplele siciliene): *truvarisi in catlivi acqui* (di chi sta male in denari, o in pericolo) essere o trovarsi in cattive

acque — rom. *a călători în ape rele* 'a fi pe drumuri primejdioase' *a fi în apele sale* 'a se simți bine, în largul său'. Dicț. Acad. I. c, pg. 184, vorbind de idiotismul *a pluti în apele cuiva* 'a fi de părerea cuiva', crede că avem a face cu o traducere a franc, *etre dans les eaux de qqn.* Totuș între *a pluti în apele -cuiva* și *a călători în ape rele*, *a fi în apele safe* este o strânsă legătură și astfel ar fi dispus cineva să-și închipuie că și aceste două idiotisme sînt împrumutate, ceiace ar fi evident falș, ținînd samă de caracterul lor pur popular. Foarte probabil ne găsim în fata unor expresii luate din gura corăbierilor, plutașilor, etc, care au existat la noi decînt lumea. *A pluti în apele cuiva* se regăsește aproape cuvînt cu cuvînt în macedorom. *tu țe ape se-adapă ?* 'dessen Meinung teilt er?', unde nu poate fi vorba de influență franceză, p_jrecum și în neogr. *ai xi vep* notn'ŝT*» sau *ΠΡΟΧΕΤΟΥ ?* (v. Pericle Papahagi, *Parallele AusdrUcke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen* în al XIV Anuar al lui Weigand, pg. 164, nr. 413).

Sic. *accattari* comperare : *accattari a prezzu ruttu* comperare a massa, a colpo : cf. rom. *a rupe prețul* den Marktprets bestimmen, (Trans.) *cu ruptul* in Bausch und Bogen (Tiktin, Rum.—d. Wb. s. v. *a rupe*). Cînd se rupe ceva, întîmplarea hotărăște, o alegere dini partea omului este așadar exclusă.

Sic. *acidduzzo* uccelluzzo : *muriri comu un* — morir placidamente — rom. *a muri ca un putu de găină* idem.

Neap. *aciervo* acerbo ; proprio delle frutta non mature, quando per lo piu hanno un sapore afro o lazzo, aspero; immaturo, giovanile: pentru ultima înseamnă cf. rom. *crud* (despre un om ne> dezvoltat încă fizic sau intelectual).

Neap. *addefrescare* rinfrescare ; ricrearsi ; temperare, mitigare, lenire: cf. rom. *a se răcori* (după mînie, indignare, etc).

Sig. *agru* agro: *fàrisi agru* fàrisi brutto (dissentire, soffrire di mala voglia una cosa): cf. rom. *a se face* sau mai ales *a fi acru* 'a se indispune, a fi indispus'. Dic{. Acad. S. v. *acru* citează după Zanne, Proverbele Romînilor: *a-î fi cuiva sufletul* (sau *inima*) *acru de ceva* 'en avoir assez' și *a se u\ta cam acru la cineva* 'regarder qqn.. de travers'; traducerea idiotismului din urmă mi se pare cam liberă, căci înseamnă lui obișnuită este 'a se uita (cu ochi răi) rău la cineva' și numai deacea poate fi înlocuit cu 'a se uita chiorîș'.

Abr.» *allatia'* allatlare; fig. quando il grano e nella spiga,

tuttora immaturo, dicesi che *allatte*, vast. *ailaltă*, allattare; si dice che *allatte*, al grano che e ancora immaturo sulla spiga : tot așa* se zice rom. *a da* sau *a fi în lapte* despre fructul format, dar încă necopt al cerealelor (din pricina sucului alb, asemănător cu laptele).

Vast. *alme* anima: *l'alme de mametu e de pette* l'anima di tuo madre e di tuo padre (imprecazione vulgare): să se compare întrebuințarea ironică a rom. *de sufletul mame-tetși a lut tată-tu*.—Abr.» *aneme*: *anema 'scite* agonia, suono dell'agonia : cf. rom. *a-î ieși sufletul*; *tfa' nghe Wanem' a le dinde* (s. v. *dinde*) tenere, regger l'anima coi denti, esser rifinito, neap. *avere Panema a le diente* trovarsi li li per morire: cf. rom. *a jl cu sufletul la gură* id. Și în limbile albaneză, neogreacă și bulgară-există expresii asemănătoare (în bulg. se zice ca în neap. : '*cu sufletul în dinți*' (v. Papahagi I. c, pg. 147, nr. 264).—Neap. *anema de cane* feroce, crudele: cf. *a fi cine* sau *cînos la suflet* 'a fi rău, fără milă'.—Sic. *figghiu d'arma* figlio adottivo (Salvioni, Spigolature siciliane, serie II, pg. 1109, unde se citează și veneț. *fio d'anema*)—rom. *copil de suflet*: între un astfel de copil și unul adevărat deosebirea este că legăturile părinților cu cel dintăiu sînt numai sufletești, cu cel de al doilea însă și fizice. Cf. și friul. *fi d'anime*, ngr.-<Fi>xowxtSi și *moxo-tuui* (Papahagi I. c, pg. 155, nr. 331, apoi O. Densusianu, Hist. de la 1. rom. I, 222).

Neap. *annettare* nettare, polire; răpire, rubare: și rom. *a <urăți de bani* înseamnă în limbajul familiar 'a lăsa pe cineva fără parale' (fie furîndu-i-le, fie cîștigîndu-i-le la un joc de noroc).

Sic. *ad annu* (s. v. *annu*) posto avv. per 'lungo tempo' — tom. *la anul* și *la anul cu brînză* (*noăa*) 'peste un an; tîrziu; niciodată'. Și în limbile balcanice cu înțelesul 'la anul viitor' (Papahagi I. c, pg. 141, nr."203). Cf. lat. *ad annum* idem.

Abr. * *aremenl'* venir di nuovo, ritornare :—*parende* esser parente; *cullii m'areve zije* quello mi e zio—rom. (*cutare*) *îmi vine unchiu, văr*, etc.

Abr. * *areltregne'* restringere:—*lu fene* rammassare, rammontare l'erba messa a seccare; *lu popele s'e restrette* si e fatta gente—rom. *a strînge finul, a se strînge oameni, lume*, amîndouă cu aceleași înțelesuri ca și corespunzătoarele lor abruzeze.

Sic. *arrabbiari di duluri* disperarsi dai dolore, *arrabbiari dl'fami* arrabbiar dalia fame—rom. *a turba de durfre, de foame*, etc. id.

Neap. *arresediare* rassettare; imbellettare; porre in punto, in tictto il lavoro compiuto; torre dai mondo, spacciare, uccidere—

rom. *a curați* 'a omori' (adică *a curați pe cineva de viață* sau poate și *a curați pământul (lumea) de cineva*; mai probabilă pare prima explicație). La Tiktin s. v. găsim numai forma pronominală a acestui verb cu înțelesul discutat aici: *a se curați de ceva* sich einer Sache entledigen, von ihr befreien, sie loswerden.

Abr. *arrevă** arrivare, raggiungere: *frutV arrevate* mature—rom. *poamă ajunsă* id. (Dicț. Acad. s. v. *ajuns*), apoi *copil ajuns* 'dezvoltat' (se zice și *cum s-a ajuns copilul cutăruta—ce bine, ce repede a crescut*). În aceste exemple avem construcții eliptice: *a-juns la coacere, la creștere, etc.*

Neap. *ascia ascia: fatto co l'ascia* uomo o lavoro grossolano—rom. (*făcut*) *din topor (=necioplit, dntr-o bucată)* : cu toporul nu se pot ciopli lucruri fine. Și în lb. bale. idiotisme analoage (v. Papahagi 1. c, pg. 123, nr. 49).

Neap. *ascluttare* asciugare; dimagrare, intristire : cf. rom. *a se usca* («=a slăbi) *de suferință, de dor, etc.*

Sic. *asinu: essiri un asinu quasatu e vistutu* esser un asino •calzato e vestito, essere pretto un asino: sase compare rom. (a fi) *vită* sau *vacă încălțată* (despre un om prost din cale afară). Interesant este epitetul *încălțat*, căruia în siciliana i s-a adăugat spre complectare și cel de 'îmbrăcat'. Pentru explicarea lui avem mai multe posibilități. *Vită încălțată* ar putea însemna 'vită împiedecată' : un animal cu piedică la picioare se găsește în stare de inferioritate față de unul liber, căci îl poți prinde și face ce vrei cu el; pentru întărirea ideii de 'prostie' limba, nemulțămătită dela o vreme cu simpla vorbă *vită*, a determinat-o în chipul arătat aici. Ceva analog întâlnim în comparația *prost ca oaia cu jug'*: întâiu s-a zis (și se zice încă) numai *prost ca oaia*, iar apoi, spre a exagera •'^prostia', s-a recurs la imaginea oii căreia i se pune jug (ca la porci, de ex., sau chiar la... găște, cum am avut prilejul să văd într-un sat de munte din Putna), pentru a nu face stricăciuni pe lângă casa omului. Dar și altfel ne putem închipui nașterea acestui idiotism. Sic. *vistutu* ne arată că-i vorba de îmbrăcarea și încălțarea animalului, întocmai ca la om (deși nu-i exclus ca *vistutu* să fie un adaos relativ nou, atras de *quasutu*): un măgar gătit cu..... haine și ghete este mai ridicul decât așa cum l-a lăsat Dumnezeu, fiindcă prostia-i pare mai mare; cf. *chelului tichie de mărgăritar îl lipsește* sau *prostul, dacă nu-l fudul, n-are haz*. Să „se compare totuș macedorom. *laste ncălfat*, sinonim cu dacorm, *ii pot'*

covit=*înșelat*, care are corespunzătoare în limbile balcanice (v. Papahagi 1. c., pg. 123, nr. 51).

Vast. *asperge* pioggerella breve; și în românește se zice despre o ploaie ușoară *stropitură*.

Sic. *attacari* legare:—*ad unu pri li mânu e pri li pedi* non lasciarli appicco, agio, chiuderli ogni via di poter nuocere—rom. *a lega* sau *a fi legat de mînt și de picioare* (cu o nuanță deosebitoare în înțeles, căci expresia românească înseamnă deobiceiu 'a se afla într-o situație grea', din pricina sărăciei, a copiilor numeroși ș. a.).

Abr. *a Mia passata senza interruzione*—rom. *la tot pasu* idem.

Sic. *avaru* :[^]*di canigghia e sfagaru di farina* avaro di crusca e sciupone di farina, scioccamente avaro—rom. *scump la tarifași ieftin la făină* id.

Abr.» *ave'* avere; soffrire, patire; aver da fare : *che ha ?* che male soffire ? *ha 'vute 'nu sborte* ha sofferto un aborto: cf. rom. *ce are? a avut scarlatină, lungoare, etc; quande ce n' ahă?* quanto li resta a fare : cf. rom. -*czf mai are* (scil. *de lucru*) ?

65. Teram. *battyseme: ave lu*—di vino, anacquarelo (tosc—și teram.—se zice *batiezzar ilvino* id.)—rom. *a boteza vinul 'a-l amesteca cu apă'*. Aceiaș însemnare o are irp. *adacquă lu vino* : dacă nu mă înșel, am auzit zicîndu-se în limba noastră *vin adăpat = vin botezat* (vin căruia i s-a dat... să bea apă, ca la animale!).

Sic *beddu bello* : *cui bedda voii pariri, mulii guai voii pa-Uri o peni e guai havi a suffrlri* chi bella donna vuol părere, la pelle del viso le convien dolere: ceva asemănător exprimă rom. *obrazul subțire cu cheltuială se ține; nun e bedda chidda che- e bedda, ma chidda che piace* non e bello quel che e bello, e bello quel che piace—rom. *nu-l frumos ce-l frumos, îi frumos ce-mi place mie*.

Sic *beni: stări beni cu 'na pirsuna* esser bene di uno, esser in grazia—rom. *a sta bine cu cineva* id.; *fari beni* (detto di vivande, rimedii, etc.) far bene, giovare—rom. *o mîncare, o doctorie, etc. îmi face bine* id.; *fari di lu beni ad unu* giovargli, soccorrerlo : fargli del bene—rom. *a face bine cuiva cu bani, cu boii, cu căruța, etc. 'a împrumuta cu...'*.

Abr.» *bone* buono: *la mamma bbone* la madre vera, *lu fije* — i i figlio legittimo (opp. di naturale): și în românește adj. *bun* are-

"•înțelesul 'adevărat, drept', cînd determină substantive, care arată legături de rudenie, precum *mamă, soră, vară, etc. bună, tată, Jrate, văr, etc. bun*. Punctul de plecare a fost desigur, cum sugerează Dicț. Acad. s. v. (pg. 691, 692), în graiul copiilor : aceștia au zis bunicilor *tata bun și mama bună*. spre a-i deosebi de părinți (*tata și mama* pur și simplu), fiindcă cei dintăiu îi alintau -mai mult decît ceilalți : prinurmare, adj. *bun* a însemnat 'la început, put ceiace înseamnă azi în mod obișnuit: 'care face bine'. După -aceia s-a zis *tată bun și mamă bună* despre părinții adevărați, în opoziție cu *tată vitreg și mamă vitregă*, și cu acelaș înțeles primitiv de 'bun (la inimă)'. Cu timpul sensul acesta s-a pierdut, pentrucă *vitreg*, așa de strîns legat de *bun* în mintea oamenilor, îndrepta atenția mai mult asupra raporturilor juridice decît asupra celor sufletești; astfel *bun* a ajuns să însemne 'adevărat, legitim'. Din acest moment el a trecut și la celelalte cuvinte, care denumesc relații de rudenie și care, fără exemplul lui *tată bun și mamă bună*, nu s'ar fi putut lega cu adj. *bun* în felul arătat aici. Și în alte graiuri romanice (foarte puține, de altfel) găsim ceva analog ; 'v. S. Pușcariu, Etym. Wörterbuch der rum. Spr., pg. 20, nr. 237, -unde-se dau și informații bibliografice.

Cal. Sc. *bumba bomba*, grossa fandonia, *bumbaru* bugiardo •(terme familiare) : al doilea înțeles al cuvîntului calabrez ne amintește de rom. *gogoasă*, care și el înseamnă în limbajul familiar 'minciună'. Gogoasa seamănă cu bomba, căci amîndouă sînt •relativ mari și goale, la fel cu minciunile, care tot așa au o înfățișare măreață, dar sînt lipsite de conținut (adevărat), sînt goale. Așa cred că trebuie să ne explicăm evoluția semantică a vorbei -romînești: exemplul calabrez citat aici, apoi v. franc, *boule* 'minciună' (Dicț. Acad. s. v. *gogoasă*) sînt paralele 'interesante, care confirmă pe deplin această presupunere. Dicț. Acad. l. c. se găndește altfel.- afară de *gogoșile de ristic*, există *gogoși de tufă* 'excescențe ce se fac pe ramurile stejarului', care însă nu au însușirile celor dintăiu; prinurmare s-a zis întăiu *a vinde gogoși (de Jufă drept gogoși de ristic, !)* 'a minți', iar apoi, prin analogia sinonimului *a spune minciuni*, s-a născut *a spune* (și *a vorbi, a croi la, a înșira la*) *gogoși*. Dicț. Acad. s-a luat, pe cît se pare, după Zanne, Prov. Rom., care s-a lăsat înșelat de cuvîntul *vinde*: eu cred că expresia *a vinde gogoși* s-a născut mai tîrziu decît celelalte, iar punctul de plecare au fost nu *gogoșile de tufă*, ci *gogoșile de aluat*, așa de căutate de oameni pela iarmaroace și la alte ocazii.

66. Cal. Sc. *ca mo vlegnu!* (detto per lo piu ai ragazzi iru segno di minaccia) (s. v. *ca*)—rom. *că acu(m) viă!* se întrebuințează în aceleași condiții.

Teram. *cacannite: fije cacannite* l'ultimo nato („anche nel dia—letto romano”) • cf. rom. *a căca* 'a naște (cu ușurință, fără multe dureri)' (Dicț. Acad. s. v.). Nu știu deunde a luat acest dicționar explicația pusă în paranteză; cred că din pricina afectului (anume a disprețului față de cel despre care vorbim) verbul discutat aici a ajuns la sensul arătat • cf. *a făia=a naște* (oamenii sînt puși pe aceeași treaptă cu animalele, adică tot dispreț pentru cei dintăiu), precum și însemnarea exemplului din Teramo (ultimul copil, adică în general cel mai slăbănog la trup și mai puțin dezvoltat la minte, cînd e vorba de o familie numeroasă). *Cacone* pauroso assai: cf. rom. *cicăcea, căcă-frică* id.—Abr. *cacaferza* grande paura („tosc^ cacafretta”) ; abr. ' *caca*' (volg.) partorire: —*fije* scodellare, stampar figliuoli, *cacarone* molto pauroso, spericolato, *cacaccione* pauroso, *cacaferze* grande paura, *cacanizze* l'ultimo nato; pelîngă exemplele romînești de mai sus să se mai compare *cîcat cu ochi* 'om de nimic, (m. ales) copil (se zice, la necaz sau spre dispreț, mai aleși copiilor obraznici)', sinonim cu *bot cu ocfii* (Dicț. Acad. I. c). Și fiindcă în loc de *cîcat* se întrebuințează oarecum eufemistic *rahat*', acesta depe urmă a căpătat și înțelesul figurat al celui dintăiu : despre un om fără personalitate, neînsemnat se zice în batjocură că-i *un rahat*.—Sic. *cacarisi li causi* sau *cacarisi di sutta*: dicesi di chi facendo una cosa si perde d'animo • *cacarsi'sotto* o addosso, farsela nelle brache—rom. *a se căca (a se scăpa) în pantaloni* id. (ital. *calze* însemna odată, iar izolat chiar astăzi, 'pantaloni') ; sic. (Suppl.) *cacari* in ischerzo e spregio per partorire, scodellare un figlio.

Neap. *cacciottella* cagnina, cuccia, cagnuola; fanciulla carez-

1). Sinonimia acestor două cuvinte a luat naștere și din cauza, unei îndepărtate asemănări a noțiunilor exprimate de ele (disprețul pentru rahatul venit din Grecia și Turcia, țări puțin simpatice Romînilui, au jucat un rol însemnat la apropierea vorbelor discutate aici), dar mai ales din cauza înrudirii fonetice (aceiaș terminație și aceiaș vocală în temă). Cît de hotărîtor poate fi acest din urmă element, dovedește cuvîntul *regățean* (și *ră-*) 'Romfn din Regat', creat după Unire de cătră Ardeleni : mie unuia această vorbă îmi sună: neobișnuit de urît, tocmai pentrucă înfățișarea ei fonetică îmi amintește de *rahat*, cu sensul figurat arătat mai sus.

zevole; fanciulla lasciva, puttarella — rom. *cățea* (verächtl. v. unkeuschen Weibern) Creatur, Luder (Tiktin).

Sic. *caciu cacio*: *cadiri lu caciu nta ll maccarruna* succedere una cosa ben a proposito e opportuno; cascar il cacio su' maccheroni : deși cuvintele principale din această izolare sînt altele decît în romînește, ea ne aduce aminte ca înțeles și întrebuițare de a noastră *a-tipica (cuiva) laptele tn păsat* 'a-i ieși bine socotelile, a-i veni la timp ceiace (și mai mult decît) dorește'.

Cal. Cr. *cadiri* cădere : *cadrlr ammalato* infermare, ammalare, sic. (s. v. *malatu*) *cadiri malatu* cader in letto, ammalarsi — rom. *a cădea bolnav* id. (cf. și *a cădea la pat*, rezultat probabil din *a cădea bolnav la pat*). La început se va fi zis despre oamenii loviți pe neașteptate și cu mare putere de o boală oarecare : îmbolnăvirea avea loc tot așa de repede ca o cădere din picioare. Sau poate altfel: bolnavul se așează în pat, seamănă așadar cu un om care a căzut, care nu se mai ține în picioare, poziția normală a celor sănătoși.

Sic. *camlnu* cammino : *fari* — oltre al senso proprio vale anche : andar innanzi — rom. *a-și face drum* id.

Sic. *cammlsa* camicia: *prima la cammisa e pol lu jlppuni* prima per se e poi per gli altri : exact aceiaș însemnare o are rom, *îi ma aproape cămeșă (de piele) decît jiletca* (s. *surtucul*), sinonim cu *milă ml-î de tine, dar de mine ml se rupe inima*; de cele mai multe ori se spune numai *îl mai aproape cămeșă de piele*. Faptul că în partea a doua a acestei izolări există cuvinte relativ nouă în romînește nu dovedește deloc că însăși izolarea ar fi de dată recentă; neologismele au înlocuit cuvinte vechi, care vor fi existînd **pană** azi în graiul țaranilor, mai puțin cunoscut în general decît cel orășenesc.

Neap. *cajazza* gazza, specie del corvus corni (la Appendice numele latinesc al acestei păsări e corvus pica) ; (di donna) : linguacciuta, gridajuola: cf. rom. *coțofană* și *gaiță*, întrebuițate cu acelaș înțeles (*coțofană* înseamnă și 'Țigancă', din cauza culorii negre).

Abr. *calenne* calende : *candă' le* — a une caricarlo d'improperi, dirgliene in tutti i tuoni, scoprire gli altarini, neap. *cântare le ccalenne* rinfacciare magagne, rimproverare vizi, sic. (s. v. *cântări*) *lassari cantarl* lasciar dire, non dar retta, non curare, lasciar cântare — rom. *a-i cînta cuiva (la cap) ceva* 'Jind. etwas vorreden*' (Tiktin): numai despre lucrurile^n e p l ă cu t e (obiectiv sau subiectiv

neplăcute) se zice că ți le cîntă, ceiace reiese și din citațiile lui Tiktin. Cuvîntul *calenne* din abr. și neap. ne amintește de rom. *a-t face cuiva capul călindar*, foarte apropiat ca sens de *a-l cînta*. Originea acestor izolări trebuie căutată în serviciul religios, cum dovedește atît *a cînta* (preoții cîntă la nuntă, la mort și la alte slujbe, depildă cînd cineva-i bolnav), cît și *călindar* (acesta-i plin de sfinți, care-s foarte numeroși și feluriți).

Sic. *canzuna: ripetiri sempri la slissa*—ripicchiarvi su—rom. *a cînta* s. *a spune mereft acelaș cîntec* id., apoi *cîntec vechia* "•lucruri cunoscute, spuse de repetate ori". Cred că aceste izolări au luat naștere ca și cele discutate în articolul precedent, dar, probabil, în alt mediu: e vorba de cîntece obișnuite, nu numai decît de cîntece religioase. Cf. lat. *cântare* etwas einschärfen, vor etwas waitien.

Irp. *capa capo: passâ pe la capa* venire in pensiere, bale-nare in mente, sic. (s. v. *testa*) *passariccl pri testa* pensare, andare per la fantasia; vale anche ricordarsi—rom. *a-l trece (cu\^a ceva) prin cap* id. — Agn. *keape, kuope* capo: *damme nu keape d'accia* dammi un filo d'accia—rom. (*dă-ml un*) *cap de ață* id.—Sic. (s. v. *capu*) *nun pigghiari* sau *nun truvari ne capu ne cuda* tro-•varsi confuso, non saper uscire da uri imbroglio; non raccapazzarsi, non trovare od avere ne capo ne coda. • cf. rom. *a nu avea (un luau) nici cap nici coadă* 'a nu-i da de rost' [cf. lat. *nec capuU nec pedes (habere) J*; *milfi capi di bestii* per dire miile bestie miile capi di bestie—rom. *o mie de capete de vită* id. (cf. lat *grex XXV capitum*).—Sic. (s. v. *testa*) *darisi* sau *sbattirisi la testa pri li mura* (disperarsi) batter il capo nel muro, darsi alle bertucce, darsi al beco—rom. *a se da* sau *a se bate cu capul de păreți* id.; *nun si putiri arraspari la testa* (esser affacendatissimo) -non aver tempo da respirare—rom. *a nu avea timp (nici) să te scarpini în cap* id.; *mittirisi 'n testa 'na cosa* (crederla a diritto o torto) mettersi nella testa, propoisi di farla: porsu in cuore, mettersi in capo — rom. *a-și pune în cap un lucru* (și *a-și vîri, a-șl bâga...*)iă.; *aviri 'n testa di fari 'na cosa* (aver voglia, aver in pensiero di fare checchessia) aver in testa di fare checchessia—rom. *a avea în cap să faci ceva; veniri 'n testa* venire all'idea, venir al pensiero o in mente — rom. *a veni în cap* id.; *partiricci* sau *perdiri la testa* non ci si raccapazzar piu, ingrullire, ammattire — rom. a-sf *perde capul* id.; *aviri la testa a fari 'na cosa* (aver volontă, esser intenta a far checchessia) avere il capo a far checchessia: cf. ro.n» *n-am cap să fac nimic* fși ca întrebare: *am cap să fac ceva?*) 'nu

pot face nimic'; *di la testa feti lu pisci* (dell' alto scende la corruzione; o la causa e de' maggiorenti) il pesce comincia a putir dai xapo, vast fs. v. *cocce*) *lu passce accumenz' a puzze' da la cocce* îi pesce puzza dai capo — rom. *peștele dela cap se-mpute* id. {Cf. lat. *piscisprinum a capitefoetet*). Sic. (Salvioni, Spig. sic. III, pg. 1154, nota 2) *circari la testa* pettinare (în Valmaggia *quer* înseamnă „cercare le puici, i pidocchi, viene a dire pettinare”)—rom. a *căuta in cap* id. (nu numai decît cu pieptenele, ci și cu mîna): avem aici o elipsă de natură eufemistică : *a căuta păduchi în cap*. Tot așa trebuie să fi fost și în siciliana, unde cu vremea *testa* a devenit obiect direct pentru că amintirea adevăratului obiect direct, neexprimat, s-a pierdut cu desăvîrșire. În izolarea din Valmaggia elipsa s-a întins asupra ambelor complemente, și din aceiaș cauză.

Irp. *capiddo* capello: *fă li capiddi janchi* affaticarsi, affannarsi, iar s. v. *janco*: *fa li capiddi fanrhe* incanutire — rom. *a scoate peri albi cuiva* 'a-l îmbătrîni fără vreme, necăjindu-l' (Dicț. Acad. s. v. *alb*).—Sic. *mittirsi li mânu a li capiddi* non saper uscire da un imbarazzo, confondersi dei molti affari: awilirsi, confondersi: expresia corespunzătoare din romînește *a-și pune minile în păr* (mai des *în cap*; cf. și *a se apuca cu mînile de păr* s. *de cap* id.) se întrebuițează pentru a arăta mirarea, uimirea, disperarea, etc. la vederea unor lucruri neașteptate și deobicei neplăcute ; *teniri pfun fii di capiddu* per dire che tien poco: tener a un fii di seta, star sui trampoli: cf. rom. *a se ținea într-un fir de ață* și *a-i sta* (cuiva) *viața într-un fir de ați* 'a fi într-o situație nesigură, în mare primejdie' (Dicț. Acad.). După cîte știi, în ambele aceste izolări se zice și.... *fir de păr*, cu aceiaș însemnare.—Cal. Cr *capidi bianchi* capelli canuti—rom. *perl albi* (cf. lat. *capilli albi*).

Irp. *car/i6* carne: *esse nu piezzo de carne co l'uocchio* gros-solano, materiale, grassaccio—rom. *boș cu o-hl* 'om (gras), cu fața fără expresiune, cam prostuț' (Dicț. Acad. s. v. *boș*), care-i desigur o construcție eliptică pentru *boș de carne cu ochi*. Înțelesurile date de Dicț. Acad. nu-s toate pe care le are această izolare. Chiar numai din renumitul pasaj al lui Creangă: *la am fost și eă, în lumea asta, un boș cit ochi, o bucată de humă însuflețită din Humulești* se vede bine că însemnarea mai curentă este 'persoană fără valoare, om ca toți oamenii'. În special copiilor (mici) li se adresează această vorbă, pe jumătate disprețuitoare, pe jumătate drăgostoasă, tocmai pentru că ei nu reprezintă încă nimic în scara valorilor omenești.

Neap. *carrozza*: *portare ncarrozza* canzonare, burlare, minchionare col bel garbo—rom. *a lua în căruță* id. Izolarea românească n-am găsit-o în dicționarele obișnuite, dar e foarte des întrebuințată în vorbirea familiară, unde, potrivit progresului mijloacelor de locomoție, se aude în vremea din urmă. chiar *a lua în automobil* și mai ales *a lua în aeroplan*, cu acelaș înțeles ca a* *lua în căruță*. În „Arhiva” XXIX (1922) pg. 531 am încercat să dau o explicație istorică expresiei neapolitane și cele românești, bazându-mă pe existența unui obicei juridic din evul mediu, conform căruia cei judecați și condamnați pentru anumite fapte dezonorante erau purtați din loc în loc prin cetate spre a fi văzuți de locuitori și astfel expuși batjocurii. Tot acolo puneam alături de *a lua în căruță*, ca sinonimă, izolarea *a lua împrejur*, pe care o regăsim în italiana (*prendere s. pigliare in giro*). Leo Spitzer, în «Dac&romania» III, pg. 650 urm., e de părere că în cazul acestor din urmă expresii avem a face cu termeni vânătoarești: s-a zis întâiu despre vînat *a-l lua împrejur*, adică *a-l incolți* (acest- înțeles, comunicat lui Spitzer de d-na Balmuș, există într-adevăr, însă nu cred că-i mai răspîndit decît celălalt, cum se spune acolo), apoi despre oameni. Explicația lui Spitzer, deși nu-i dată ca ceva sigur, pare a se apropia mai mult de adevăr. În orice caz e nevoie de o cercetare specială a limbajului vîntătorilor: numai așa se pot afla lucruri precise cu privire la aceasta, ca și la alte particularități stilistice de aceeaș natură.

Sic. *caru caro*: *tinirisi cam s. farisi caru a vidiri* non lasciarsi molto vedere : far caro di se—rom. *a se ținea, a se jace s. a ji scump la vedere* id.

Neap. *casa casa*; stanza, sic. (Suppl.) *casa* semplicemente per stanza: înțelesul de 'odaie' îl are și rom. *casă* în graiul pbular. Astfel se spune curent *casa cea mare* 'odaia în care se ține curat, destinată musafirilor" spre deosebire de *casa cea mică* 'odaia de locuit, obișnuită (deregulă, dar nu totdeauna mai mică decît cealaltă)'. Această evoluție semantică nu s-a putut petrece decît în condiții primitive de viață, cînd casa întregă se reducea la o singură cameră, însoțită cel mult de o tindă, cum se vede și astăzi foarte des pela țară. Sau poate ne găsim în fața unui relict semantic moștenit: cf. lat. *casa* Häuschen, Hurte, adică o singură încăpere.

Sic. *caudu caldo*; *darinni una cauda e una fridda* darne delle buone e delle triste: darne una calda, una fredda: cf. rom. (ic

spune cuiva) una caldă, una rece '(a-i spune) lucruri plăcute și lucruri neplăcute'.

Sic. *causi calzone, calzoni: nun sapirisi affigghiari IL causi* essere ragazzo o imperito ; moccicone — rom. *a nu ști să-și lege izmenele s. pantalonii* id.

Vast. *cavalle* cavallo: *siingh' a cavalle* sto a cavallo ; sono sicuro del fatto mio — rom. *staă s. sint călare (pe situație, de ex.)* id. — Irp. *cavaddo* cavallo: *a cavaddo donato no se guarda mmocca* ció che non costa nulla, non va esaminato minutamente ; sic. *cavaddu : a cavaddu datu nun si guarda 'n mucca* a caval donato non gli si guarda în bocea — rom. *calul de dar nu se caută în gură* id (cf. lat. *equi donați dentes non inspiciuntur*).

Abr.¹ *cavezette* calza, *cavezettelle* calzetta; fam. gruzzolo, salvadanaio delle donne : și rom. *ciorap* și *câlțun* se întrebuițează cu înțelesul de 'casetă de economie' (cf. *a strlŃge, a avea, a aduna, etc. bani la ciorap s. la călțun*).

Vast. *cenghe* cinque ; s. pl. nome fanciullesco del denaro, dindo : cf. rom. *n-am un cincî, dă-mî un cincî, na-țicincîul îndărăt*, etc, care sînt (mai exact: erau, înainte de războiu) foarte des întrebuițate în graiul familiar, mai ales în cel muntenesc (specific bucureștenesc). În limbajul școlăresc deasemenea se articulează " *cină* (și alte numere, deobiceiu dintre cele mici, precum *doi, trei*), spre a denumi notele la studiu.

Abr.² *cerche* quercia : *e 'na cerca d'ome* e una gran tacea d'omo, e robustissimo, vast. *'na cerca d'ommene* un uomo robustissimo — rom. *î-un stejar de om* id.

Sic *chiaceu* cappio : *mettli lu ehtaceu a la gula* soperchiare ; sopraffare, opprimere—rom. *a pune cuiva lațul s. juvățul în gît* id.

Vast. *chicacce* zucea; fig. testa: *e 'na chicacce* detto di persona di mente ottusa, neap. *cocozza* cucurbita jnelopepo, zucea: capo: cf. rom. *bostan* și *dovleac* 'cap (mare și prost)' (Dicț. Acad.). Deacea se zice de ex. *cap ai, bostan porți* (despre cine înțelege greu lucrurile).

Irp. *chiecă* piegare: *chiecă la capa* obbedire, consentir fuor voglia—rom. *a pleca capul* id. (cf. *capul plecat sabia nu-l taie*)[^]

Sic. *chiovu* chiodo, chiovo: *un chiovu caccia fora n' autru* chiodo leva chiodo — rom. *culă cu cuiă se scoate*, întrebuițat în toate împrejurările cînd vrem să arătăm că un rău se înlătură prin altul (adică prin antirăul lui); deacea are și aplicări glumețe, care se îndepărtează cu totul dela înțelesul originar, depildă în cazul

unei răceli (: trebuie să mai rleşti odată ca să scapi de prima răceală !), al unei beţii (: beţivii incorigibili sînt... convinşi că urmările mahmurelii nu se pot combate decît printr-o nouă Jjeţie !). Cf. lat. *cuneus cuneum trudit*.

Cal. Cr. *chiudari* chiudere: *chiudari la porta in faccla ad jinu (per onta)* fare una finestrata — rom. *a închide* (mai energic : *a trînti, a izbi*) *cuiva uşa in faţă s. în nas* id.; *chiudari appena l'occhio (per dormlre)* velare l'occhio—rom. *deabia am închis (am putut închide)* *ochii* (mai expresiv: *un ochiă*) id. — Sic. *cîdudiri l'occhl* morire: chiudere gli occhi—rom. *a închide ochii* id.; *chiudirl occhiu* dormire: chiuder occhio — rom. *a închide ochiul s. un ochiă* id.

Sic. *Clatu fiato: llvari lu* — opprimere, angosciare; tirar, le milze — rom. *a lua sufletul* ("sau şI sufletul dintr-însul) id.; *nescrl lu ciatu* morire : tirar le cuoja; *esser affannato* — rom. *a-l Ieşi sufletul* id. *fambele înţelesuri le are şI izolarea romîneasca; .s-a îndurat D-zeQ. de el: î-a Ieşit sufletul!*; 2) *până să scape de încurcătura asta, I-a Ieşit sufletul (dintr-însul)]*; *fari nesciri lu ciatu ad unu* opprimerlo, affliggerlo — rom. *a scoate cuiva sufletul* id.; *clato mlo* ben mio : amor mio, ciocio mio — rom. *sufletul mieii*. •Cf. lat./n/ *anime* mein Herz, meine Seele (la adresa iubitei). Exemplele siciliane şI romîneşti citate aici ne arată minunat de bine trecerea înţelesului cuvintelor sic. *clatu* şI rom. *suflet* dela 'Atem' la 'Seele'.

Irp. *cielo: dă nu pulno nclelo* dare un pugna in cielo (imprende cose impossibili) : cf. rom. *a face gaură* sau *bortă tn cer* (ironic) *a face ispravă mare, un lucru neobişnuif* (Dicţ. Acad. s. V. *gaură*).

Cal. Cr. *cipuda* cipolla: *manglar pane e* — dicesi di chi -viva miseramente, e di chi si sa adattare nella miglior maniera — rom. *a mânca pîne şI cu ceapă* id. (de ex. *să ştia (de) bine că .mînînc pîne şI QU ceapă şI tot îmi cumpăr casă*).

Vast. *cocce testa : ni' mml pozze rattă' manghe la cocce* non mi posso grattare neanche la testa; non ho un minuto di ri- **JJOSO**— rom. *nu pot* sau *n-am vreme nici (măcar) să mă scarpin tn cap* id.; *canda ti capete, dajf a la cocce* quando ti capita, -vendicati — rom. *cînd î(l cade în mînă, dă- la cap* id.; 'n' di- *Jacce passă' niscîuni dilăure dl cocce* non ti faccio passare nes- jsun dolore di testa (si dice per incoraggiare alcuno a fare una data cpsa, assicurandolo che niun danno glie ne potră derivare); şI rom. *nici capul nu-l doare* înseamnă că situaţia cuiva este exce-

lentă, ca n-are de suferit nimic, nici măcar o durere de cap. Asta dovedește că durerea de cap e socotită ca cea mai ușoară indispoziție, poate tocmai fiindcă-i așa de obișnuită. Tot s. v. *rocce* aflăm următoarele: Când pe cineva îl doare capul, i se face cruce pe frunte de trei ori cu degetul cel mare dela mîna dreaptă și se spun următoarele versuri:

Tre ucchie t'â 'dducchiete, Trad. tosc.: Tre occhi ti hanno adocchiato,

Tre sende t'â 'jutete. Tre santi ti hanno aiutato.

Ucchie di zitelle Occhi di zitella

Abballe pi la—terre, Giu per la terra,

Ucchie di măritate Occhi di măritata

Abballe pi la strate, Giu per la strada,

Ucchie di viduvelle Occhi di vedovella

Abballe pi la rruhuarelle. Giu per la viuzza..

Chi e li tre sande? Chi sono itre santi?

Patre, Fgjj' e Spirde Sande. Padre, Figlio e Spirito Santo.

Dacă acest descîntec n-are efect, atunci se spune un altul, care trebuie să aducă numai decît vindecarea bolnavului; îl reproduc, și pe acesta pentru interesul ce-l prezintă:

Sopra nu belle mande, Trad. tosc.: Sopra un bel monte,

Ci Sta 'na bella case; Ci sta una bella casa;

'Nu belle fijaure maschele c'e nate. Un bel fiore maschio c'fe nato.

Sand'e la mamme e sand'e lu fejje, Santa e" la mamma e santo e-
III figlio,

Huaressce dilaure di cocce e di cSjje. Guarisce dolore dî
testa e dolore di ciglia^

Ce bine ne amintesc *aceste descîntece de aceiaș superstiție populară romînească!

Irp. *coccovaja* *coccovergia* : *esse na coccovaja* essere deforme —rom. *parcă-l o cucuvea* (m. des *bufniță*) (despre o femeie urîță).

Abr.» *code* *coda*: *sott' a la code* / (per isch.) si replica a chi dice di avere sul groppone meno anni di quelli che ha m fatti—rom. *caută-l supt coadă!* id. (la unele animale se poate constata ce vrîstă au după anumite semne dela partea posterioară a corpului).—Irp. *coda*: *da la capa a la coda* dai principio alia fine, dall'alta al basso—rom. *dela cap la coadă* id.; *metterese la coda mmiezze a re gambe* metter la coda tra le gambe, aver grandissima paura, sic. (s. v. *cuda*) *mitllrisi la cuda* 'mmenzu li gammi sau *jirisinni cu la cuda* 'tra li gammi esprime l'abbassamento

di morale per gran paura o per convinzione del proprio **torto**: cacciarsi la coda fra le gambe—rom. *a fagi* s. *a pleca*, *a se duce cu coada între picioare* id. (aşa fug cîinii cînd li-i frică!). — Ip_ *meglio esse capa che coda* meglio esser **capo** che coda — rom. *mal bine cap decît cocdâ* (sau: *mal bine coada fiunftl*) *decît fruntea cozii*: are înţelesul cunoscutei vorbe a lui Iulius Caesar, care prefera să fie primul în cutare sat decît al doilea la Roma (cf. şi rom. *decît codaş la oraş, ma\ bine în satul tăii fruntaş*).—Neap. *coda*: (*spiare*) *co na coda d'uocchio* ammiccare, sguardare di traverso, sic. *taliari cu la cuda dl Vocchiu* guardar sotf occhio furtivamente: far l'occhio del porco—rom. *a se u\ta cu coada ochlulu* id. La fel în macedorom. şi albaneză (cf. Papahagi l. c, pg. 154, nr. 324).—Sic. *cuda di vulpi* Melampyrum arvense, sorta d'uva — rom. *coada vulpii* 'Art Weintraub' (Tiktin s. v. *coadă*); (Suppl.) *cuda, dl surei* (una pianta) coda di vulpe, Alopecurus pratensis — rom. *coada şoricelului* sau *şoarecelui* 'Schafgarbe (Achillea millefolium)' (Tiktin).

Sic. *cori cuore*: cu *tuttu lu cori* volentieri, con sommo piacere : di tutto cuore—rom, cu (şi *din*) *toată inima* sau cu *dragă inimă* id.; *aviri a cori* amar grandemente: avere nel cuore—rom. *a avea la inimă (pe cineva)* id. (cf. lat. *cordi est mlhl* es liegt mir am Herzen, gefällt mir, ist mir lieb, teuer); *tuttu cori* dicesi ad uomo generoso : magnanimo : cf. rom. (despre un- om inimos) *tot îl inimă* sau *îi numai Inimă*; *mi nnl doli lu cori* espressione di chi sente commiserazione, dispiacere d'una cosa: me ne duole il cuore—rom. *mă doare inima* 'regret, îmi pare rău'; (Suppl.) *aviri cori* eşser buono. generoso ; coraggioso—rom. *a avea inimă* id. (In lat. *cor habere* înţelesul lui *cor* este acela de'pricepere, înţelegere'.)

Abr. ' *corie* coio : *lassă' lu corie* morire—rom. *a-şl lăsa pielea (pe undeva)* id. (Cf. lat. *perdere corium*).

Abr.» *corre* correre : *chi te corf appressej'* perche ti affretti ? va adagio—rom. *cine te aleargă* (s. mai des *te alungă, te goneşte*) (*din urmă*) ? id.—Sic. *currirl* correre : „si dice de' vasi che **non** possono contener il liquido, ma questi se n'escono per le rotture o fessuri di essi: colare, gocciolare, gemere" : la fel în rom. *vasul curge*; *curriri lu nasu* far moccio del naso : gocciolar il naso, smocciare—rom. *a curge nasul* id.

Sic. *corvu*: *corvi cu corvi nun si scippanu l'occhi* corvi con 'Corvi non si cavano mai gli occhi—rom. *corb la corb nu scoate tichii* id. Cf. lat. *corvus corvi oculum non emit*.

Sic. *cosa* : *ogni cosa a so tempu* ogni casa a suo tempo—rom. *tot lucrul la vremea* (s. *timpul*) Iul id. (cf. lat. *omnla tempus habent*); *sintlrl cosa* sau *cosa grannt* aver pretehsione di essere qțialcosa di grande, di superioare : sentire molto di se, credersi qual-cosa: cf. rom. *a se sin. ți* (==*a se crede*) *mare lucru* id.; *essiri tutiu 'na cosa* esser l'istesso, vaier l'istesso : în rom. *a fi tot una* id. avem o construcție eliptică (s-a lăsat la o parte substantivul sinonim cu sic. *cosa*) (la fel în macedorom., alb., neogr. și bulg.; v. Papa-hagi 1. o, pg. 126, nr. 75); cf. și *a fi tot un drac* id.; (Suppl.) *cosa di nenti* affar da nulla—rom. *lucru de nimic* id.

Irp. *coscino cuscino* : *taccia de coscino* federa, cal. Sc. (s. v. *facce*) *facce de cusctnu* federa, cal. Cr. (s. v. *faccl*) *facci del cos-stno* id.—rom. *față de pernă* id. (cf. și *față de masă*, *față de pat*, *față de plapumă*, etc).

Neap. *cosere* cucire : *no cuse e scuse* persona abile a dire e disdire, a fare e disfare per fin di guadagio: și în românește se zice despre un astfel de om (indiferent, dealtfel, de scopul urmărit) că știe *să coasă șt să dtscoasă*. — Cal. Cr. *custrt con l'ago* agucchiar: acest pleonasm îl întâlnim și în românește, atunci când vorbitorul vrea să stăruie în chip deosebit asupra cusutului, de ex. *să știu bine că cos cu acul șl tot îmi dau copilul la învățătură* (zice o femeie săracă spre a-și arăta hotărîrea de a face orice sacrificiu, de a munci oricum pentru instruirea copilului său).

Cal. Sc. *costa* piaggia, collina : „Presso Marcellinara e un luogo detto *le coste*, eh' e appunto un poggiuolo a dolce pendio": și rom. *coastă* s-a izolat cu acest înțes (care se găsește dealtfel și în alte limbi romanice la urmașii lat. *costa*) și a devenit oarecum nume de localitate ; la Tecuciu, depildă, în partea de răsărit a orașului se află un izlaz numit *supt coastă*, din cauză că-i situat la poalele unui delușor.

Sic. *crapă* capra: *sarvarl crapă e cavull* provvedere che tutto riesca bene, giovar a una cosa senza nuocere ad altra : salvar la capra e i cavoli—rom. *a împăca și capra și varza* id.

Cal. Cr. *crapart*: — *delle rtsa* sbardellare,—*del caldo* trafe-lare,—*del freddo* intirizzare,—*per troppo manglare* sbonzolare,—*per poco o ntente manglare* basire — rom. *a crăpa de ris*, *de căldură*, *de frig*, *de prea multă mîncare*, *de foame*, etc. *A crăpa* este un sinonim mai energic al lui- *a muri* și se întrebuințează în izolări de felul celor notate aici pentru a exprima cu cea mai mare putere posibilă senzația "vorbitorului din momentul când rîde, suferă

de căldură, etc.; deacea se poate zice totodată *crap de frig* și *crap de căldură*, *crap de mult ce-am mâncat* și *crap de foame*.

Irp. *cresce* crescere; fermentare, lievitate, agn. *crisce* (subst) lievito, fermento, neap. *cresciuto* cresciuto; detto di pane, lievitato, fermentafo (*pan cresciuto* pane Irevjfato): rom. *a crește* se întrebuintează la toate formele cu înțelesul de 'a fermenta', când are de subiect substantive ca *pîne*, *cozonaci*, *aluat*, etc.

Abr. *cristijam* uomo, persona, abr.* *criUiane* cristiano, spesso per uomo : *povere* — *pover** omo — rom. *creștin id.* (chiar când e vorba de Evrei, Turci și alte popoare necreștine). Această modificare de sens, lesne explicabilă, se regăsește și în alte limbi romane (v. Meyer-Lubke, Rom. Etym. Wb. nr. 1888), iar în unele limbi slave acelaș cuvînt a mai căpătat și însemnarea de 'țăran' fem. 'servitoare' (v. Berneker, Slav. Etym. Wb. I, pg. 634, 5). Și în limbile balcanice (cf. Papahagi 1. c, pg. 125, nr. €5).

Teram. *croce* : *fasse la croce nghe la mana mangine* „atto di meraviglia vedendo o ascoltando cosa stranamente triste” : rom~ *a-și face cruce cu mina stingă* se întrebuintează oridecîteori e vorba de întîmplări extraordinare, indiferent dacă-s triste ori nu. Obiceiul de a face semnul crucif este foarte răspîndit la Romîni (cf. depildă Tiktin s. v. *cruce*, pg. 443); când se petrece un eveniment neobișnuit, surprinderea te face să uiți cu care mîină trebuie să te închini. Foarte probabil că în asemenea cazuri se crede că întîmplarea-i opera diavolului și prinurmare semnul crucii caută să-l alunge spre a se evita astfel măcar în parte urmările rele ale intervenției celui necurat. Deacea se va fi zis *fă-ți cruce cu stingă* mai întăiu în fața unor întîmplări nenorocite, iar mai apoi la orice întîmplare neașteptată.—Și în dialectul sicilian întîlnim această izolare : (s. v. *cruci*) *farisi la cruci* sau *farist la cruci*{*cu la mana manca* fig. restare grandemente meravigliato: farsi il segno della croce di checchessia.

Abr.* *cucue* cuculo : *c-i-ă candale lu cucue* ? *codesto la-vo ro non finisce piu ?*, *c-/-â candaie lu cucue, sorta m'e perdate* «si fa dire alle ragazze non măritate» (în local. Ari), neap. *cucii*: «II^popolo prendl il canto di questo uccello come di buonissimo augurio»: cf. rom. *l-a xîntat cucul în față și în dreapta* 'er hat Gillick', *i-a cîntat cucul în spate* sau *în stinga* 'er hat-KeinglQch' (Tiktin s. v. *a cînta*). Dupăcum se vede în dialectul aruzzez" cîntecul cucului e socotit ca un semn prevestitor de nenorocire, în cel neapolitan însă dimpotrivă ; cum se explică această stare de

lucruri așa de deosebită dela un graiu la celă'alt? Cred că avem a face cu un fel de enumerație necompletă, cum se zice în logică *i* credința, așa cum apare la noi, a existat probabil la fel și în cele două dialecte italienești; la un moment dat s-a ținut samă în unul n u m a i de necazurile anunțate prin cântecul cucului, în celălalt n u m a i de evenimentele aducătoare de noroc.— Sic. *ruccu: start com'un cuccu* star senza far motto, non badai a cosa che sia : star sopra di se: cf. rom. *a sta* (s. *a rămtnea, a lăsa*) *singur ca un. cuc, singur ca cucul, (singur) cuc* 'mutt erse elenallein sein (bleiben, lassen)' (Tiktin s. v. *cuc*). Intre izolarea românească și cea siciliana este o legătură mai strinsă decât se pare la prima vedere : cucul umblă deobiceiu singur, deacea-i întrebuințat în poezia noastră populară drept simbol al singurătății. Dar omul singur e melancolic,, prinurmăre nu vorbește, nici nu-i atent la ceiace-l înconjoară, ci stă concentrat asupra durerii care-I roade.

Sic. *cugghiuni coglione: aviri li cugghiuna* essere bravo, valențe, astuto : avere i coglioni, *omu cu li cugghiuna* sau *contracugghiuna* sau *cu setti para di cugghiuna* bravo, esperto nella sua arte o valențe e forte : uomo co' coglioni—rom. *om cu* (s. *care are*) *coaie* 'energic, hotărît, care știe ce vrea'. Cf. lat. *Coleos habere*.

" Sic. *culu culo: aviri lu vermi 'n culu* essere inquietissimo : avere il diavolo tra la pelle—rom. *a avea viermi în cur* id.

Teram. *cumbare* compare: *O cumbă!* modo di chiamare persone di cui non si sappia il nome, cal. Sc. *soccupari* (= *signor compare*) compare; e si dice volendo chiamare uomini di bassa condizione—rom. *cumetre!* id. (țărani și mahalagii își adresează vorba în felul acesta, chiar când își cunosc numele, apoi negustorii din târgurile de provincie chiamă pe clienții dela țară tot așa). Femeninul lui *compare* a ajuns la aceiaș însemnare: teram. *cummare* comare; *o cummă!* modo di chiamar donne di cui non s conosce il nome, sic. *cummari* comare; si dice volendo chiamare una donnuccia di cui non sappiamo il nome—rom. *cumătră!* id. In Teramo *cummare* mai are un înțeles: «per noi vuol dire anche la donna con cui si abbia pratica disonesta»: și rom. *cumătră* se întrebuințează cu acest sens peiorativ în izolări ca *ce mai cumătră t* (sinonim cu *ce mal leliță!*; interesant este că *leliță* servește, ca și *cumătră*, drept mijloc de a adresa vorba unei femei din popor,, când n-o cunoști încă).

Teiam. 'cumesechiamē, cumesechiamă nome e verbo ch e si adopero, quando non si ha pronti alia lingua il nome e il verbo-

proprii, abr. *comesechiama'*, *comesechiame* corrispondo a' tosc. *coşare* •e *coso*; parole che sostituiscono verbi e nomi qualunque, abr.* *comesechiame voce* che corrisponde al tosc. *coso*, e sta per un nome •qualunque, vast. *coniasichiamē* <(v. comp.) parola che, come quella precedente (*comasaddummanne*) si usa in sostituzione di altra, che non si ricorda. Corrisponde all'italiano *coso*», irp. *come si chiama* il tale, la tal cosa (voce con cui si supplisce all* ignoranza o dimenticanza di una parola), neap. *commesechiamma* (şi *commo* —) il tale, la tal cosa (questa forma di dire e comunissima, quando manca in bocea il nome della persona o della cosa che si vuol dire): acelaş serviciu il face în vorbirea oamenilor de jos (şi în general a celor cu puţină cultură) rom. *cum se chiamă* (şi *cum se zice* sau *cum îi zice*). Cf. *asta*, *ceia* id.

Abr.' *curtelle* «coltello : di nebbia iperb. *sepotajă'nghelu—*» — rom. (despre ceaţă, fum, etc. când îs tare dese) *se poate tăia cu cuţitul.*— Sic. *cuteddu* coltello: *mettin ad unu lu cutedau a la gula* astringer uno a qualchecosa contra sua voglia : sforzare, violentare, costringere—rom. *a pune (unuia, cuiva) cuţitul în gît* id.

Cal. Cr. *curtu* corto: *cuttu di vista* miope, sic. *curtu di vista* (= *luscu) losco, lusco—rom. *scurt de vedere* (şi *cu vederea scurtă*) •miop'.— Sic. (Suppl.) *purtări di curtu ad unu* stării addosso, non flasciare — rom. *a ţinea din scurt pe cineva* id. S-a zis la început despre animale, în special despre caii neînvăţaţi încă la ham ori prea iuţi (cf. *a struni*, *a înfrîna* id.), apoi despre camenii care au nevoie să fie stăpîniţi de cineva.

Adaos: pentru proverbul *cinete care latră nu muşcă* (pg. 208, r. 12 de sus) să se compare lat. *canis timidus vehementius latrat quam mordet*. Ibid. r. 18 de sus : pentru *umflat* 'mîndru' «f. lat. *inflare* (iig.) 'sich stolz erheben lassen oder machen, tiberjnutig machen'.

îndreptări ; la pg. 208, r. 8 de jos să se cetească 'informează' în loc de 'justifică'; ibid. r. 7 de jos 'sic'. în loc de 'inc'.

(Va urma)

I Iordan.

III

Constantin Șerban Somn.**A. Până la răscoala Seimenilor (1665)').**

În 9 Aprilie 1654 Mateiu Basarab își dădu sufletul. *)

Astfel nu mai fu vreme să se producă noua răscoală a trupelor muntene contra domnului lor și pe care răscoală o punea la cale solul muscălesc, a cărei primire în audiență fu refuzată de Mateiu—după cum ne spune Paul de Alep—și desigur ajutat de Constantin Șerban prin oamenii săi. Moartea neașteptată a domnului, găsi pe Diicul la Buicești unde plecase încă din săptămâna Patimilor, fiindu-i bolnav de moarte un fiu al său. Nu credem că prezența lui Constantin Serdarul în Târgoviște este ceva întâmplător că venise adecă, în Capitală cu trebi cum credea și auzise diaconul patriarhului Macarie. ') Constantin Șerban, ținut în curent cu evenimentele de prietenii săi politici, va fi fost chemat de aceștia dela Dobreni pentru a i se da domnia. „Încă mai înainte de a-și da Mateiu sufletul veni kir Ignatie, Mitropolitul local și toți boerii se adunară în piață și ținură sfat, apoi aleseră Domn fără întâjziere pe unul numit Constantin Efendicopol, adecă din neamul Efendiilor, Bei. El era fiul lui Șerban care fu mai înainte Voevod al Țării Românești. Apoi ieșiră din biserică înaintea Palatului și Mitropolitul se urcă pe un loc înalt zicând către popor: al vostru Efendi e mort; pe cine deci voiți să ridicăm în locul lui spre a fi domn peste voi? Strigățul boerilor, armatei și a tot poporului într'un glas fu: Pe nimeni altul nu voim, afară de cât pe Constantin, fiul lui Șerban. Se sculară cu spiritele întărtate să susțină vorbele lor, căci alegerea lui Constantin la putere fu dela Dumnezeu. <").

1) Vezi Arhiva, Anul XXXI No. 1.

2) Cronica țării atrib. lui Stoica Ludescu, în Magazin Ist. p. Dacia, IV, 330. Paul de Alep, Călătoriile, pag. 108; Hurmuzaki, Fragmente, III, pag. 264, Trauschenfels, Deutsche Fundgruben, „Historische Anmerkungen eines Kronstädtlers vom Jahre 1631-1660" la anul 1654 unde ni se dă data de 19 Aprilie.

3) Paul de Alep, op. cit. pag. 111; Trauschenfels, op. cit. la anul 1654.

4) Paul de Alep, op. cit. 109 cf. Cronicele muntene și varianta lor despre alegerea lui Constantin Șerban în Iorga, Studii și .doc. IV, 268r9.

Acest pasaj pe care ni-l dă Paul de Alep în „Călătoriile Patriarhului Măcarie de Antiohia”, dovedește afirmațiile făcute mai înainte că adevărat, Constantin Șerban era exponentul unei politici nouă și contrară aceleia pe care domnul vechiu o inaugurasese la sfârșitul carierei sale.

Mateiu Basarab voia să-și impună ca urmaș al său pe Diicul, nepotul său de soră și cu toate că acesta era *deținătorul* oștilor muntene, totuși nu încercă să ia domnia și nu se putu pure de-a curmezișul voinței marelui majorității a țării. Faptul că lipsia din capitală la moartea unchiului său, nu poate fi cauza pentru care n'a ocupat tronul și care i-ar fi putut reveni în cazul când Constantin* Șerban i Tar fi smuls contra voinții tuturor. Dacă -poporul ar fi ales pe Diicul, satisfăcând astfel dorința lui Mateiu Basarab, ar fi aprobat implicit și politica acestuia ; dar imensa majoritate a poporului românesc ura această politică.

De față la alegerea noului domn era Mitropolitul Ignatie care, deși partisan al lui Mateiu și deci credincios acestuia, nu putu influența cu nimic voturile celor prezenți; dar diaconul sirian ne spune că „toți se sculară cu spiritele întărite și susținură vorbele lor căci alegerea lui Constantin fu dela Dumnezeu" ') Diaconul Sirian a fost martor acestor evenimente și de aceea ne relatează scena aceasta cu așa de mici amănunte. De ce a fost nevoie însă de această întărire a spiritelor pentru susținerea alegerii lui Constantin Șerban?

Ultimul divan al lui Mateiu Basarab pe care-l constatăm, la 9 Ianuarie 1654 ') era compus din Banul Spahiul, *Preda Brâncoveanu*, Radu Cocorăscul, Bunea Grăișteanu, *Diicul*, Ghiorma,, Radu Paharnicul, *Pană Filipescu*, Radu Comisul și *Constantin Cantacuzino*. Printre aceștia se găseau puternicele rude ale Diicului cum erau Preda Brâncoveanu și Pană Filipescu. Va mai fi avut Diicul și printre ceilalți membri ai divanului aliați politici? Nu știm. Este imposibil însă ca măcar aceste două rude să fi părăsit complet pe acela pe care Mateiu îl voia urmaș la domnie: pe Diicul. Se poate deci ca în ziua alegerii acești devotați ai domnului muribund să fi făcut ultima încercare de a face să se respecte voința lui Mateiu Basarab. Dar s'au isbit de protestările

1) Paul de Alep, op. cit., 109.

2) Doc. 145 | LXIX Biblioteca Acad. Română ap. Iorga, Studii și Doc. IV și Iorga, Răscoala Semenitor, 21.

'unanime ale celor prezenți și atunci această încercare s'a redus 'la un simplu incident, aranjat repede, prin energica ținută a poporului și boerilor prezenți.

Cercetând lista boerilor din primul' divan al lui Constantin Șerban, constatăm aceleași persoane ca și în vremea lui Mateiu Basarab, afară de Constantin Canlacuzino Postelnicul pe care-l înlocuște Istrate și de Diicul, care e înlocuit în marea spătarie de iHrizea. înseamnă de aici că toți boerii deveniți ai lui Mateiu Basarab au fost înțeleși cu noul domn, în timpul ultimelor evenimente ?

Constantin Șerban, cum se intitulează în documente și cum îi zice și Cronica Țării atât în forma Cantacuzinească cât și în cea părtinitoare Bălenilor—tocmai în sec. XVIII-lea compilațiile istorice cum erau de ex. operile Banului Mihai Cantacuzino ') îi zic Constantin Basarab Voevod—, a trebuit însă spre a nu-și începe domnia în luptă cu puternicul neam al Brâncovenilor și deci cu toți afiliații lor politici, să primească compromisul de a-i menține și pe aceștia mai departe în slujbele lor. Pe de altă parte și boerii partizani ai lui Diicul sau mai bine zis ai politicei turcofile, n'au făcut nici o încercare serioasă de a-i răpi acestuia tronul și a-l da lui Diicul dându-și seama de sigur, de imensa popularitate a fiului lui Radu Șerban.

Diaconul sirian, însoțitor al patriarhalului Macarie în călăpe care acesta le întreprinde în țările noastre și Rusia ne descrie foarte amănunțit festivitatea alegerii lui Constantin și a înmormântării lui Mateiu Basarab. „Crainicii strigând poporul, toți locuitorii se adunară la curte primind în unanimitate alegerea lui Constantin, *carele se speria de această noutate și se ascunse, dar fu găsit cu ioată frica sa și scos înaintea poporului*". «)

Informația aceasta a diaconului sirian, contrazice aici realitatea lucrurilor. Alegerea lui Constantin nu era de loc o noutate pentru dînsul, care a pus la cale ultimele evenimente din domnia lui Mateiu Basarab și care fusese **deja** ales de Mitropolit de boeri și de soldați, adunați la sfat încă înainte de a-și da sufletul Mateiu Vodă. De altfel însuși Paul de Alep, vorbind de alegerea lui Constantin—fapt care s'a petrecut înainte de a aduna crainicii poporul pentru recunoașterea domniei celei nouă—ne spune că „mulți din-

1) Genealogia Cantacuzinilor, ed. Iorga București 1902 pag. 17.
2). Paul de Alep, op. cit., 111

ire boeri l'au vizitat slând în scaunul Beiului din Biserică'). Cum-deci, putea Constantin Șerban să se sperie la adunarea poporului' spre a-i confirma domnia, când el urmărea de atîta vreme aceasta și cum putea fi o noutate pentru dînsul vestea cînd el știa mar înainte de aceștia că a fost ales domn ?

Care este totuși explicația acestei afirmațiuni a lui Paul de Alep?

Diaconul Sirian a trăit în ultimul an al domniei lui Mateiu Basarab împreună cu patriarhul Macarie, în anturagiul curței domnești. De aici el a aflat că urmașul presuntiv al lui Matei este Diicul. El n'a cunoscut de loc firul complotului, pus la cale cu a—**tata** îndemănare de Constantin Șerban, așa că alegerea sa l'a sur—prins și a crezut într'adevăr că ea îl surprinse și pe Constantin-Șerban.

De aici de la curtea domnească, unde se adunase poporul, nouii noul domn fu dus la biserică, unde îl aștepta Mitropolitul, învestit îrr toată podoaba arhierească. Introdus în altar el îngenunchie și i se citr de către Mitropolit rugăciunile. Desbrăcîndu-l apoi pe Constantini de hainele hainele lui, îl învesmîntară domnește, adecă cu o du—lamă de brocard scump, o cabaniță de aceiaș stofă, blănită cu sa—mur, un calpac de samur de mare preț și cu un surguciu de aur preserat cu pietre scumpe de mare valoare și de o frumusețe ui—mitoare. Apoi îl urcară și îl așezară în strana domnească și ve—niră pe rînd să-i sărute mâna, întăi Mitropolitul apoi clerul și bo—erii unul cîte unul cu toții, apoi ofițerii superiori ai armatei *). Paul de Alep, continuând, se miră că atâtea mii de oameni toți în—t/un glas erau mulțumiți de el și nici unul nu se opuse »). Mira—rea sa este iudreptătită întru cîte el nu știa că poporul voia această schimbare de domnie încă de multă vreme.

întronarea s'a făcut 9/19 Aprilie 1654 în Duminica Mirono—șițelor și tot în aceeași zi se trimiseră vestitori în toată țara spre a duce știrea cea nouă. A doua zi, luni dimineața 10 Aprile, noul. beiu invită pe patriarhul Macarie la palat, căreia îi și trimise trăsura și o gardă de onoare spre a-l conduce. În drumul spre—palat, toate stradele, ulicioarele și locul închis între zidurile—curții erau pline de ostași și de popor. Patriarhul făcu o slujbăi

1). Paul de Alep, op. cit, 109.

2) Paul de Alep op. cit, 111.

3) Ibidem, 111—112.

religioasă în biserică la care asistă și domnul cel nou, care în relațiile sale cu patriarhul nu mai avea nevoie de tălmăciu ca Matei Vodă ci vordea el însuși, întrucât cunoștea limbile greacă, turcă și ungară¹⁾. Urmă în biserică jurământul boerilor, pe care-l primia patriarhul la masa așezată dinaintea sfeșnicului din dreapta și mitropolitul la masa așezată dinaintea sfeșnicului din stânga; pe fiecare masă era o evanghelie poleită și ornată cu o cruce de aur. După ce jurământul era depus așa cum îl citea grămăticul, fiecare boer sărută mâna patriarhului apoi mâna și poala hainei domnului și se depărtau. După boeri urmară ceilalți servitori domnești și de curte și toți copiii de divan, jnrind din tot sufletul cu toții într'un glas, Apoi veniră ofițerii armatei : dintăi marele spătar, după el aga semienilor, după el vel căpitanul și în fine toți ceilalți căpitani și iuzbași și oastea în șirurile ei. Urmînd așa până la amiază, nu s'a putut termina decît jurământul unei aripi de oștire iar jurământul celorlalți a fost amînat pe a doua zf și zilele următoare.

Din momentul întronărei, Constantin Vodă trimise ștafete spre a anunța domnia cea nouă. Timp de 40 de zile vedeai neconținut mii de oameni sosind în pripă la curte; egumeni, preoți călugări pentru a felicita și înbuna pe noul' domn. După depunerea jurământului ostașilor Domnul trimise pe noul spătar, Hrizea, cu ostași împrejur la toate satele pentru a supune jurământului pe popor *).

Diicul Buicescu, fostul mare spătar, întorcîndu-se de la țară fu primit de domn cu multă blîndețe și întărit în demnitatea sa cu o nouă ceremonie de investitură. Neprevăzător și ușuratic Diicul nu putu să-și ascundă invidia și planurile. Nici nu se termină depunerea jurământului ostașilor și vorbe necuviincioase ajung la urechea domnului care-l invită să se prezinte înaintea sa spre a se desvînovăți. Neputînd s'o facă fu condamnat la moarte de care scapă numai prin rugăciunile prietenilor domnului. Fu însă însemnat la nas spre a fi înlăturat pe viitor dela domnie "). Destituit și din spătăria cea mare Diicul pribegeste în Ardeal iar în locul său Constantin Vodă pune pe Hrizea, nepot de fiică a lui Hrizea Banul, de care, spre a se deosebi — își zicea Hrizea *)•

După solemnitatea întronării lui Constantin, Patriarhul de An-

1) Paul de Alep, op. cit. pag. 112.

2) Paul de Alep, op. c, 113—114.

3) Paul de Alep, op. cit, 122.

4) Vezi pentru originea lui, Iorga, Literatura și Arta Romînă, IV, 401 și urm.

tiohia însoți pe noul domn care merse să facă *rugăciune pe cadavrul răposatului Matei Vodă*¹⁾.

Beitul luă loc pe tronul său și se distribuiri apoi luminări mai întâi Domnului apoi patriarhului, mitropolitului și celorlalți. Patriarhul ceti veșnica pomenire după care urmă sărutarea mortului. Mai întâi sărută patriarhul apoi mitropolitul după el Vodă „care își ascundea bucuria printre lacrimi”, în urmă ceilalți. După înmormântare, urmă praznicul la care patriarhul și beitul petrecură pînă seara. La prasnici beitul se arată cu inima derchisă și vesel²⁾. Constantin Șerban nu avea de loc motive să regrete moartea bătrînului domn. În tinerețe el fusese însemnat de acesta la nas spre a-l înlătura de la domnie³⁾. Preferințele lui Mateiu pentru Diicul îl înlătură și din funcția de Serdar, la care se ridicase și-l izolară la Dobrenii părinților săi. Se pare că Matei Vodă nu l'a lăsat cu totul în pace nici aici. Într'un rînd cedînd stăruințele dușmanilor săi—printre cari era și doamna lui Mateiu Vodă, domnul sloboade de rumînie „fără leage” pe niște oameni ce se cuvineau lui și-i dă lui Cazan Postelnicul, fapt pe care îl critică Constantin Vodă mai tîrziu «)• Iar acum în urmă cînd Matei Vodă vrea să-i jrîpiască și bunul cel mai mare la care crede că are dreptul înaintea oricui, Domnia, îi umpluse paharul amărăciunilor pe cari i le oferise domul. În fața bătrînei sale rude moarte, nu putea decît să-și ascundă bucuria printre lacrimi, că și-a ajns scopul fără să mai fie nevoie de vre-o nouă tulburare a țării.

În prima joi după Paști, 13 Aprilie 1654, Domnul voidnd a face litanie sau alaiu în afară de oraș „după obiceiul domnilor Țării Romînești”, chemă iarăși pe patriarhul Macarie care săvârși o slujbă religioasă. După terminarea slujbei, în bubuitul tunurilor, Domnul și patriarhul îmbrăcat în odăjdii, ies afară din biserică urmați de cler tot în odăjdii și de norod și armată și se îndreaptă cu prapurile bisericești în afară de oraș, la cîmp. Pe un șes întins, acoperit cu verdeață—căci disparițiunea zăpezei făcu să iasă iarbă pe cîmp în săptămîna asta—s'ă pus un scaun pentru patriarh și unul pentru miiropolit iar la mijloc o masă pe care erau vase cu apă. Tot poporul împreună cu Domn și patriarh îngenunche rugîndu-se

1) Paul de Alep, op. cit. 115.

2) Paul de Alep, op. cit. 116.

3) Hurmuzachi, Fragmente, III 264.

4) Doc. 33/XLIV, Biblioteca Academiei romîne ap. Iorga, Răscala Seimenilor.

ui Dumnezeu. Urmii apoi rugă pentru ploaie. După acestea tot cortegiul se întoarse, tot în bubuitul tunurilor. Pe tot drumul, domnului i se așezară înainte haine de bumbac, i se presărau grăunțe de orez, ovăz spice uscate, miere, etc. iar el arunca bani pe care poporul îi ridica. Domnul distribui preoților haine').

Cronica țării atribuită lui Constantin Căpitanul, povestind evenimentele acestea ne spune pe scurt că „murind Mateiu Vodă, Vlădica Ignatie dimpreună cu boerii, aleseră pe Constantin Serdarul din Dobreni, de l'au făcut domn, fiind feciorul lui Șerban Vodă» deci sămînță de domn *) și fiind că era om bun înțelept și blind *) După ce șezu Constantin Vodă în scaun și deteră cu tunurile, după obiceiul mersă foți boerii, căpitanii și slujitorii de-i sărutară mâna. Zic unui că au tost trăgînd nădejde de domnie și Diicul Spătar, căruia făcîndu-i veste unii den prietenii lui că moare Mateiu Vodă au purces de olac, dela Buicești de au venit, carele cînd au venit se pusesse Constantin Vodă în scaun și deci și lui i-au căutat a merge cu alții de i-au sărutat mina neavînd alt ce să facă») Lipsa lui Diicul a promovat întrucîtva alegerea lui Constantin căci n'ar fi fost exclus ca încercări serioase din partea lui, care avea trupele în mînă, să se fi făcut spre a căpăta domnia cu atît mai mult, cu cît s'ar fi basat și pe sprijin afară').

Alegerea lui Constantint Șerban, făcută de boeri și pupor a fost un act de mare curaj patriotic fiind cunoscute sentimentele sale pentru politica creștină. Se putea aștepta la opoziție mare din partea Porții la recunoașterea alegerii? Aceasta trebuia să fie cea dintîi și cea mai de căpetenie grijă a lui Constantin Șerban. O deputațiune dintre boeri, egumeni, popi, căpitanii și slujitori, fu gătită și trimisă la Constantinopol spre a cere confirmarea alegerii și întărirea domniei. In 9 Mai 1654 deputațiunea se afla față în față cu Virirul care găsea de cuviință să aprobe domnia cerută. «) Cronicarul adaugă special că deputațiunea se roagă

1) Paul de Alep, op. at. 117-119.

2) Cronica Țării atribuită lui Const. Căpitanul în Mag. Ist. Tom. I, 305.

3) Cronica Anonimă a Țării Rom. atrib. lui Stoica Ludescu în Mag. IV, 334.

4) Cronica Țării atrib. lui Const. Căpitanul, în Mag. Ist. 1,306

5) Fiind adept al politicei turco-file l'ar fi susținut Turcii și poate și Rakoczy.

6) Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, XXIII seri-soarea din 13 Mai 1654.

de sultan să Ie dea domn pe Constantin Vodă că este fecior de domn și toată țara îl pofteste ') Nici o împotrivire serioasă nu se întâlni la Poartă, ci din contra delegația munteană întâmpină bună-voința pretutindeni *) în ceiace privește această cerere și coofir—marea se și dădu îndată. Poarta a pus două condițiuni pentru aceasta : ca averea rămasă de la Mateiu Vodă să fie predată Porții') întru cât Turcii pretindeau că ea revine Sultanului; ca nou alesul voevod să se prezinte după vechiul obicei, în persoană la Poartă spre a-și primi confirmarea *).

Mergerea unui domn romin, pe această vreme, la Poartă, pentru întărire era un drum primejdios așa că domnii făceau totdeauna orice spre a scăpa de aceasta călătorie. Și chemarea lui Constantin Vodă la poartă însemna deci, neîncrederea Turcilor față de un domn asupra căruia plana bănuiala de creștino-filie. Deputațiunea de boeri a făcut totul spre a înlătura această cerere a Turcilor. Au trebuit însă sume mari de bani pentru ca Poarta să consimtă la aceasta. S'au dat sultanului 200 de pungi de galbeni, Sultanului valide 100 pungi, marelui Vizir 150, iar celorlalți miniștri sume potrivite⁵⁾ A doua condiție nu s'a putut înlătura, total dar s'a ajuns la următoarea transacție. Neștiindu-se valoarea totală a bogățiilor rămase de la Mateiu Vodă—deputațiunea munteană s'a înțeles cu Turcii ca să verse în tezaurul lor 400 pungi cu galbeni⁶⁾ (a 500 taleri fiecare deci 200000 taleri) sumă la care au fost evaluata aceste bogății. Moștenirea lui Mateiu Vodă a și fost vârsată Porții otomane și s'a înlesnit plățirea soldei trupelor turcești⁷⁾; Corupțiunea otomană era așa de mare pe această vreme încât vi-dase toată administrația imperiului⁸⁾ Marele Vizir Derwis Maho-

1) Const. Căpitanul, în Mag. Ist. I, 306 ; Diplomataria XXIII, Scrisoarea din 13 Mai 1654. .

2) Szilagy Sandor, Erdely etc. I, 353 (Tradus din ungurește de DI. N. Tâțaru).

3) Hurmuzaki, Fragmente, III, Mon-Hung-Hist. Diplomatarja XXIII, scrisoarea amintită.

4) Hurmuzaki op. cit. 264.

5) Puul de Alep, op. cit 129, ne spune că numirea Dom., nului s'a făcut în schimbul sumei de 1500 pungi-->750000 lei.

6) Hurmuzaki, Frag. III 264.

7) Hammer, Historie de l'empire otoman, traduit en francais^ par I. I. Helbert, T. 10—343.

8) Hammer, op. cit. T. 10.—347.

met și sultanul Mehmet erau dintre acei cari, în fața banului uitau cele mai elementare datorii față de poporul pe care-l conduceau. Numai datorită* acestei corupțiuni, delegațiunea lui Costantin Șerban obținut o așa de ușoară confirmare. La aceasta se mai adaugă și faptul că Turcii nu mai aveau pe această vreme pe altcineva pe care să-l trimeată ca domn"). Era la Cazaci Mihai, fiul lui Nicolae Pătrașcu; dar la Cazaci Constantin avea prietenii și nu de aici îi putea veni lui dușmanii. Deputațiunea munteană însă a stăruit și a obținut dela Poartă", permisiunea de a scoate, la nevoie cu armele, dacă li se va refuza și mai departe restituirea, o sumă de mai multe mii de galbeni pe care Mateiu Vodă a depus-o la Rakoczy iar acesta pretinde că a împrumutat-o lui Gheorghe Ștefan').

Aceste fură condițiunile pentru confirmarea domniei celei nouă și deputațiunea de boeri îndeplinindu-și această misiune se întoarce înapoi în țară, întovărășită de Terzi Mustafa Aga Tălhașciu care aducea isighele domniei: steagul și kaftanul. Primirea turcului s-a făcut cu fast deosebit. Constantin Vodă însuși s-a scoborât din Tîrgoviște la București iar Joi 1 Iunie 1654 a eșit cu alai mare înaintea solului ce venea dela Țarigrad; domnul l-a întovărășit petrecînd-l pînă în casele domnești unde i s-a făcut primirea. A fost apoi condus la gazdă rînduindu-i-se cele de trebuință. În București a stat aga turcesc pînă cînd domnul a fost gata cu tributul pe care l-a încredințat spre a-l duce la Constantinopol').

Cu plătirea tributului domnia lui Constantin Vodă se statornicește definitiv din partea Turcilor. Cari erau însă relațiunile țarei romînești cu vecinii săi și cum priveau acești vecini schimbarea de domn din țara romînească?

În timpul domniei lui Mateiu Basarab, legăturile Munteniei cu Ardealul au fost legături de alianță politică. Vasile Lupul a încercat de mai multe ori, să sfărme prin intrigile sale, această alianță. Dar planurile mari și visele împărătești ale sale, nu s-au putut împăca cu planurile tot așa de mari ale lui Rakoczy și atunci această acută rivalitate, a degenerat în luptă fățișă. Astfel Mateiu Basarab în luptă contra domnului moldovean este ajutat și de ostașii lui

t) N. Iorga Studii și Doc. IV, CCLVI. (Pe fiul de voevod probabil Mihnea pe care îl pomenește în Iulie, capichehia lui Rakoczy (Diplomataria XXIII, 147-149) nu puteau să-l trimită fiind în bune relații cu „Craiul").

2) Hurmuzaki, Fregm. III, 264-265.

1). Căpitanul, în Mag: I, 307, Stoica Ludescu, în Mag. IV 335.

'Răkdczy și astfel se va înjgheba tripla alianță a lui Răkdczy, Mateiu Vodă și Gh. Ștefan pentru răpunerea lui Lupu. Pe Gheorghe Ștefan ajutându-l să ia tronul, Răkdczy îl transformase într-o unealtă a intereselor sale și tot așa ar fi volt să facă și din Constantin Șerban Dar domnul Munteniei își începuse domnia tocmai printr-un act de ostilitate în contra voevodului ardelean. Bazându-se și pe aprobarea pe care delegațiunea de boeri o obținuse dela Poartă, Domnul muntean pretinse cuaiului vecin suma de 80.000 dș galbeni pe care Mateiu Vodă l-o împrumutase lui Rakoczi. Acesta drept răspuns, îl invită în Ardeal spre a cheltui împreună această sumă. Constantin Șerban fără sfială răspunde craiului că; „dacă e să vie în Ardeal, -va veni ca și tatul său, cu mulți ani mai înainte”—adecă cu arma în mână *) Strămtorat și amenințat, Răkdczy restituie suma, dar îi jură răsbunare.

Constantin voia astfel s-o rupă cu politica predecesorului său căutânduși aliați în altă parte. Solii craiului se plîng acestuia că Constantin Șerban abătîndu-se dela politica predecesorului său închină mai mult spre cazaci decît spre Ardeal și întreține cu aceia relațiuni amicale, La Cazaci era pe această vreme și Mihail Patrașcu pe care îl trimiseseră înadins imperialii spre a le cere ajutorul ca să cucerească Ardealul pentru împărat»). Acestui nepot a lui Mihail Viteazul i-ar fi trimis Constantin Șerban bani, cai frumoși și alte lucruri trebuitoare.³⁾ Aceste fiind sentimentele și purtarea domnului muntean față de craiul vecin raporturile de prietenie între Ardeal și Țara Românească erau rupte *) Din partea Ardealului Domnia cea nouă era privită cu ură și cu dor de răzbunare. încă dela urcare? sa în scaun Craiul Ardelean se va fi gîndit la Diicul spre a-l ajuta să ia domnia așa cum vroia Mateiu-Vodă.. Acesta avea o fiică măritată în Ardeal și un fiu ^{b)} deci și legături printre nobilii ardeleni, Dar în fața hotărîrii boerilor a trebuit să capituleze și Diicul însuși a trebuit să renunțe la orice nădejde de domnie după ce din porunca lui Constanți Vodă fu însemnat la nas ^{c)}). De abea se statornicise domnia munteană și

1). Hurmuzaki, Fragmente III, 278.

2). Ibidem, 269.

3). Ibidem, 269.

4). Vezi însă părerea Domnului profesor Iorga, în Studii și Documente. IV, CCLVI.

5). Pe acesta se gîndea Răkdczy să-l pună domn în 1655 s-au răscolat Seimenii.

6). Hurmuzaki Fragmente III, 278.

intrigele vecinului din Ardeal încep contra, ei; Aceste intrigi s-atr înmulțit foarte mult la Constantinopol unde se aminti Porții că el' este născut dintr-un voevod rebel care a trecut la împăratul ca' trădător iar acum e înțeles cu Patrașcu, careela Cazaci și conspiră' contra Ardealului și contra Porții'). Poarta s-a lăsat convinsă și l-ar fi înlocuit imediat dacă ar fi avut la îndemână candidați. Singurul candidat, o odraslă de familie domnească, Mihnea *) fu înlăturat' fiind prezentat Porții ca umil dintre oamenii cei mai apropiați ai Polonilor ») și a lui Râkdczy *).

La puțină vreme după recunoaștere lui Constantin Șerban ca domn, Vasile Lupu era dus la Constantinopol pe o corabie tătarască. încă din timpul șederei la Cazaci relațiile sale cu Constantin Șerban erau foarte prietenoase *) iar prin o scrisoare către fratele-său, Vasile Lupu îi spune acestuia că pentru orice ajutor să se adreseze lui Constantin Vodă „că Dumnealui ne este ca un fiu.”)

Constantin Șerban se găsea alături de Lupu, atâta vreme cât' interese comune îi uneau. Cât timp Vasile Lupu era un dușman al lui Mateiu Basarab, fiul lui Radu Șerban avea motive să se bucure și să lege prietenie cu el contra dușmanului comun. Pe aceste legături se baza Lupu când pomenea în scrisorile amintite de legăturile sale cu domnul muntean. Căci murind Mateiu Basarab și Vasile Lupu fiind alungat din scaun, Constantin Șerban nu mai avea motive spre a susține un domn alungat de pe scaunul țării într'un timp când el însuși trebuia să lucreze pentru statornicirea domniei lui.' Schimbarea atitudinii domnului muntean față de Vasile Lupu se datora și faptului că pribeagul domn moldovean uneltia la Poartă nu numai pentru recăpătarea domniei Moldovei ci și pentru acea a Munteniei. Acestor uneltiri se datorește de sigur faptul că, propunându-i-se domnului muntean de către Vasile Lupu, să-I sprijine la Poartă, acesta care era informat că Lupu împărțise gândul de a stăpâni și Muntenia răspunse propunerii foarte

1). Iorga, Studii și Doc. IV, CCLIV.

2) Și din corespondența ce-o constatăm mai târziu între Constantin Șerban și *împăratul*, am putut deduce că domnul muntean se baza și pe ajutorul acestuia. (Vezi o scrisoare a lui Constantin Șerban către împăratul în Iorga, Studii și Doc. IV, 245.

3). Hurmuzachi, Fragm. IU 279.

4). Szilagy Erdeli etc, II, 212 (tradus din ungurește de N - Tătaru).

5). Mon Hung. Hist. Diplomataria XXIII 148.

6). Iorga Studii și Doc. IV, 31.

energic : „Lupu să nu se mângâie cu «speranțe căci țara aceasta nici într'un caz nu-l va primi și nu-l va recunoaște. El să fie deci pregătit că Muntenia se va opune **pană** la extrem, cu banii și cu puterea prin negocieri și cu armele*.')

Astfel cei trei principii ai țărilor române, lucrau de comun acord, iestinctiv numai, contra lui Vasile Lupu spre a-l înlătura de pe orice tron. Ba încă spre a scăpa de aceaStă primejdie toți stăruiesc la Poartă trimițând și daruri bogate pentru capul lui Vasile Lupu. Moartea acestuia era să se și întimple dacă neîncrederea reciprocă dintre Turci și Principii, nu ar fi împedecat'o. Anume hotărîndu-se ca cei trei principii să dea o sumă oare care de bani pentru omorîrea lui Lupu Turcii au cerut vărsarea mai întâi a sumei și după aceea să urmeze moartea iar principii au cerut controlul. *)

Dar Răkdczy știa să se folosească de această situație. El era bucuros că domnul muntean se află alături de el pentru prigonirea lui Lupu și împedecarea lui de a relua tronul Moldovei unde el își pusese pe ascultătorul Gheorghe Ștefan. Pe dealtă parte uneltia el însuși contra domnului muntean pentru că acesta nu s'a pus în slujba intereselor sale. Am văzut însă că la Constantinopol aceste intrigi rămaseră fără rezultat și tronul lui Constantin Șerban a fost salvat de data aceasta. Trebuia atunci ca aceste uneltiri să continue în altă parte : în interiorul țării.

Aici însă lucrurile mergeau mai greu. Domnia lui Constantin Șerban a adus o adevărată bucurie în toate straturile poporului muntean. Așa era de mare popularitatea domnului, încât partidul advers, interesat a susține urcarea pe tron a lui Diicu, nici n'a mai făcut o încercare serioasă de a da acestuia Tronul. *) Pe lângă aceasta Constantin Șerban a știut să-și menție această popularitate prin măsurile ce le-a luat. Mai Mai întâi ne spune cronicarul au iertat țara de bir 3 luni iar călărășilor și dorobanților le-a iertat dijma și oeritul și i-au îmbrăcat pe toți cu postavă bun. Țara întreagă se bucura și moșnenii și străinii mulțumeau lui D-zeu că le-a hărăzit domn bun și înțelept și milostiv, fiindcă făcea judecăți

1) Hurmuzaki, Frag. III, 270.

2) Hurmuzaki, Fragm. III, 271.

3) Această popularitatea s'a dovedit și cu ocazia alaiului de intrare în domnie din ziua de 13 Aprilie 1654. Paul de Alep, op. cit. 116.

drepte și pe nimeni nu obijduia ci-i mîngîea pe toți cu cuvinte dulci și cu blîndețe. \) Așa fiind lucrurile o instigare printre boeri sau oaste și popor în aceste zile de veselie generală nu avea sorți de isbîndă. Pe de altă parte^ Constantin Șerban știuse să menajeze și partidul advers, menținînd în divan aproape pe aceiași boeri pe care-i avusese și Mateiu Vodă. Singur Constantin Cantacuzino Postelnicul nu-și părăsește atitudinea sa și nu ia loc în divan fiind un partisan prea convins a Turcilor. Înrudirea cu domnul îl împiedcă însă de la manifestatii, sgomotos ostile domnului și apoi acesta deabea urcat pe tron îi aduse un mare serviciu. Altfel Gheorghe Ștefan ajungînd domn, arestează pe Toma și Iordache Cantacuzino și-i dă pe mîna armașului ca să-i omoare. Acesta luînd daruri dela ei întîrzie executarea lor. Auzind Constantin Postelnicul că frații săi nu sunt morți se roagă de noul domn să-i scrie lui Gheorghe Ștefan pentru ertarea lor. Domnul Muntean expediază—cu scrisori în Moldava—pe "Badea Konteș Bălăcianu care ajungi la Iași într'o zi și o noapte și obține iertarea celor 2 condamnați cari și sunt puși în libertate.³⁾ Pentru acest motiv Constantin Postelnicul datora recunoștință noului domn muntean așa că o încercare de uneltire în țară, a principelui ardelean ar fi mers cu mult mai greu. Cu toate acestea Gheorghe Rakoczy și-a pus în aplicare acest plan al său și și-a ajuns pe de-antregul scopul prin răscoala trupelor seimenilor contra domnului lor, despre care e vorba mai la vale.

B. Răscoala Seimenilor [1655] și stabilirea supremației politice a lui Râkoczy asupra Țării Românești.

Urcarea pe tronul țării românești a lui Constantin Șerban, înseamnă nu numai încetarea raporturilor de alianță cu Ardealul în forma lor veche; ea însemna și triumful politicii imperiale în principatul dunărean. Domnul muntean, fiul lui Radu Șerban cel ce-și perduse tronul pentru prietenia imperialilor găsi sprijinul protegutorilor tatălui său care-l puteau utiliza pentru două scopuri : 1)

1) Stoica Ludescu, în Magazin; IV 336, Aceiaș versiune o află și într'un manuscris al D-lui prof. F. Minea*

2) Const. Căpitanul în Mag. I, 307 cf. Miron Costin în Kogălniceanu, Letopisețe I, 341=Mironis Costinis Chronicon Terrae Moldaviae, ed. Eug. Barwinski Buc. 1912 pag. 170 precum și I. Neculce, O samă de cuvinte, în Kogălniceanu, II, 188

pentru lupta ce aceștia-o duceau în contra Turcilor. 2). și pentru a se servi de el ca un instrument pentru cucerirea Ardealului. Astfel îi revenea domnului muntean rolul pe care-l avusese marii săi înaintași: Minai Viteazul și tatăl său. Acesta este substratul ajutorului pe care vedem că domnul muntean îl dă lui Mihail Patrașcu ce se găsea la Cazaci și aceasta este și explicarea prieteniei sale cu Cazacii cari pe această vreme erau prietenii imperialilor').

Așa stînd lucrurile Rakoczy avea puternice motive să încerce-mazilirea unui vecin pe care nu numai că nu-l putea preface într-o uneltă ascultătoare a sa—cum făcuse cu Gheorghe Ștefan—dar îl mai avea și dușman declarat și primejdios.

Din relațiunile sale cu Matei Basarab, Rákáczy va fi rămas cu oarecari prietenii printre boerii țării; la aceste prietenii ale sale se adăogă după destituirea sa din funcția de mare spătar și Diicul, împreună cu partizanii săi, cîți îi rămăsăseră *). Prin acete prietenii, va încerca Gheorghe Rakoczy înlăturarea unui vecin așa de primejdios, iar lupta pentru înlăturarea lui o va da în țara lui Constantin Șerban însuși întrebuintînd aceleași metode, de care altădată se folosise domnul Munteniei însuși. Astfel văzînd Rakoczy că uneltirile dela Poartă nu duc la nici un rezultat și-a intensificat intrigile printre boerii cunoscuți lui, din principat pentru ca aceștia prin acțiunea lor dimprejurul Domnului să provoace o mișcare a trupelor seimenilor în contra stăpînirii și care mișcare ar aduce sfîrșitul domniei lui Constantin Șerban. Această răscoală și izbucni la începutul anului următor.

Cronicele Țării *) povestind această răscoală ne spune că așezîndu-se Constantin Vodă în domnie și făcînd pace cu vecinii Crai, socotit ca să aibă țara odihnă să potolească nebuniile Seimenilor și dorobanților pentru ca acele hoțesți lucruri din vremea lui Mateiu Basarab să nu se mai repete. Deci s'au sfătuit Constantin Vodă cu meșteșug să scoată pe Seimeni din țară fiind Sârbi, punînd diept pricină că se face multă cheltuială țării cu lefile lor și acum nemai avînd țara vrăjmași ca pe vremea lui Vasile Vodă ei nu mai sunt necesari. Din contră prin desființarea lor s'ar face

1) Legăturile cu imperialii le dovedește și scrisoarea sa către împăratul din 9 Sept. 1656 (Vezi Iorga, Studii, IV. 145).

2) Un fiu a lui Diicul îl ținea Rákáczy la el în Ardeal, (Iorga, Studii și Doc. IV, CCLXV).

3) Const. Căpitanul în Mag. I, 307 și Stoica Sudescu, Ibidem, IV 336—337.

un bine țăranilor cari sunt săraci și împresurați de bir și de năpăști. Deci Domnul și-au chemat la dînsul pe toți slujitorii și iuzbașii și li-au desvăluit planurile sale. Și toți au primit zicînd că este bine să iasă streinii din țară iar Domnul le-a făcut ospăț și i-a dăruit cu postavuri făgăduindu-le că lefurile Seimenilor se vor da deacum înainte lor. Iar hoții aceștia ieșind afară s'au întîlnit cu ginerii, cuscrii și cumetrii jor Seimenii (că cei mai mulți se căsătorise în țară) și spuindu-le, au întors sfatul în alt chip și a doua zi s'au sculat cu toții, dorobanții și Seimenii asupra boerilor să-i ucigă, vinuindu-i că ei sunt pricina de îndemnară pe domn să-i scoată din țară. L'au necinstit și pe domn cu vorbe proaste iar pe boeri i-au omorît pe cîți i-au putut afla. Au pierit în măcel: George Vistier') dela Popești, Giorma Banul, Drăghici den Greci, Papa Brăncoveanu *), Cărste a lui Socol din Cornățeni, Udrea Sluiger Doicescul, Preda Beca den Maia, Sava Sufăr Cuștiureanu, Dumitru Comis ot Stănești, Mihai Ciodar, Gădei Căpitan, Bâlcicul Căpitan, Ivan Iancul căpitan ot Călinești și alți boeri mulți. Deci încruntându-se în sânge se făcură ca niște câni tuibați și începură a jefui casele boerilor și bisericile înseși. Preoții erau scoși afară din leturghie de plete și-i băteau, iar aurul bisericelor era despuțat de pe icoane ; sfintele moaște erau batjocorite spunându-se că sunt farmece. Mulți boeri au luat fuga care încotro neștiind ce să facă *).

Răscoala a izbucnit în 17 Februarie «) după cronica atribuită lui Stoica Ludescu Care ne mai spune că în măcelul boerilor a pierit și Dumitrașco Frejureanu. Se adaugă apoi aici că domnului însuși i s'au dat cu lemne în ochi și-l purtau valu cum era naai rău ; nu avea putere din domnia lui cât ar fi o cirtă numai ce căuta cu ochii ca un dobitoc și la unii și la alții Data de 17 Februarie corespunde cu 27 Februarie din cronica brașovanului

1) Gherghenareda Vistiernic într'un manuscris ce se afla în posesia D-lui profesor Minea.

2) Papan sin Predi Vornicul, in acelaș manuscris.

3) Const. Căpitanul în Magazin, I 308,-9.

4) Stoica Ludescu, Ibidem, IV 337.

5) Aceiași versiune într'un manuscris al D-lui prof. Muiea.

Nekesch-Schuller și care ne dă oare cari relații despre aceste evenimente³⁾. Kraus ne dă date de 12 Martie⁴⁾).

Care era motivele acestei răscoale cu mult mai înverșunată și mai răsbunătoare decât cea din ultimele zile ale lui Matei Vodă ? Ce motive au îndemnat pe Constantin Șerban să ia hotărîrea desființării acestor trupe, hotărîre care a provocat această răscoală ?

Cronica țării, atribuită lui Constantin Căpitanul ne spune că Domnul a voit prin aceasta să împedice pe viitor repetarea acelor lucruri hoțesti din vremea lui Mateiu Basarab iar cronică Țării Românești, atribuită lui Stotca Ludescu ne spune că, țara ne mai având dușmani cari să justifice întreținerea unei armate mari, s'ar face, prin suprimarea ei, multe economii. Dar lefurile economisite prin desființarea corpului Seimenilor erau fâgăduite de domn celorlalți slujitori *) așa că prin această desființare nu se realiză de fapt nici o economie. Se poate însă ca domnul să se fi gîndit la pericolul unor pretorienii ajunși atât puternici în țară tocmai prin faptul că domnul s'a folosit de ei pentru luarea tronului, și atunci spre a înlătura un asemenea pericol și pentru dînsul, a luat această gravă hotărîre. Dar după toate probabilitățile această răscoală este opera dușmanului sau de peste munți care-l pîndea încă de la urcarea sa pe tron. Rapoartele residentului imperial dela Constantinopol, Simion Reniger din Martie și Aprilie 1655 *) ne vorbesc despre uneltirile lui Rakoczy la Poartă contra lui Constantin Șerban și ne spun că în acelaș timp, că el sgîndăria în taină focul răscoalei militare astfel ca să-i dea prilejul de a interveni în afacerile Munteniei și să-și satisfacă în acest mod ambițiunea.

(Va urma).

Prof. N. C. Bejenaru.

1) Nekesch-Schuller în Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, I, 240.

2) Kraus, în Fontes rerum austriacarum, 232=D1 Iorga crede că data aceasta ar corespunde celui de al doilea măcel făcut de Seimeni.

3) Const. Căpitanul în Mag. I, 308.

4) Hurmuzake", Fragmente, III, 279.

5) Hurmuzake\ Frag. III, 276.

E T I M O L O G I I

Bodroanțe, *cotroanțe*, *cotrențe* cut *clobelc*, *cubelct* și *culbeci* (for- și *cotroașe* (Mold. Munt.), bulen- me vechiL din care s'a făcut apoi dre, borfe, corcoațe, haine vechi *cobelc* și *colbec* (nord) și *culbec* și rupte, pare să fie înrudit cu rut (sud). Tot așa avem *copai* din *kalrân*, cu aceTași însemnare. mai vechiu *copaci* (alb. *kopdă*)

BracI (MunL) violă, vioară maj prin analogie *curacl-rac*, *cîrnațU* mare, vine de la germ. *bratsche*, *cîmat* (Munt.) față de *cîrnaț* și iar acesta de la it. *viola da braccio*. altele multe.

Cîubelc, *culbec*, *curcubeu*. De Din *culbeci*, Ardelenii au făcut la turc. *bilek*. antebraț, s'a făcut *cobelcl* și *cocobelcl*, „melc” și •diminutivul *b.te&ik*, brățare (ca fr. „un fel de pieptănătură femeiască •*bras*, *bracelet* sau ital. *braccio*, în formă de coarne”, iar Bănățe- *bracciale*. *braccialetio*). Acest bl- nil *cucumelcl*, „melc”, din care *legik*, *h* pătruns la vechil Slavi apoi s'a făcut *melci* și (prin ana- sup* rorma de *beliâuğă*, bulg. rus. logie cu *raci-rac*) *melc*. *Melc* în *Jjddug*, de unde vine și rom, *bel-* Argeș înseamnă „vertebră”, iar *4iug*, cu varianta *belciuv* (Daco- *melct* în Moldova „orbita ochiu- jomania, 1, 217). Pentru schim- lui». Din *melci* vine bulg. *mel-* barea lui *g* în *v*, compară cu *cov*, *melâo*, pol, *marz*, rus. (în *slăbănog*, *slobonog*, *sldbonov* (o vest) *smoăz*, polabic *mouz* (Ber- plantă) sa**, invers, *Topolog* din neker, II, 33).

Topolov (eni), *ciumpăvesc-cium-* în acest caz, tot de aici vine și *jpăgesc* (mutilez) și altele. *curcubeă*, care e un arc al ceru-

Turcescul *bilegik* e astăzi alte- lu și care există și supt varian- rat în *bilezik*, de unde vine alb. tele *culcubăă*, *cuculbăQ*. (Trans.), *beliezlk*, bulg. *belezik*, *belekăe*, *cucurbăa* (Maram.) și *curcubăU*. sîrb. *belenzuk*, *belen&uk* brățare. (Mold. nord). In sudul Moldovei, (Berneker, 1, 48)* Muntenia și o parte a Ardealului

Din *belciug*, Oltenii *aii* format *curcubeă*. Reduplicarea silabei ini- adjectivul *dubele*, cu coarnele bel- țiale îmi sugerează ideia că și ciugate, ca'n această poezie po- *Bobotează* (admis că vine din pulară: (are) *Vre-o cin-sute de Apă-botează*) „s'ar putea atribui *berbeci*. *Unu c'altu șlclubelct*, tot unei reduplicări datorite vre- *Că-s cu coarne'nciubclcate*, și *tn-* unei analogii, ca și *mălal-mămă-* *toarse* <ătre *spate* (Arhivele OI- ligă.

teniei, Ian. 1924, 28). De la *curcubeu*, *culcubău* vine

Din *dubele*, Moldovenii au fă- rut. *korkobeU*, *curcubeu*, și kult-

baka, șa, pol. *kulbâka*, șa, care e *kutya*, cîne (de unde și *cuclu*— un lucru curb, rus, *kulebeika*, un *cuclu*, interj de chemat cîinii), cu fel de mîncare de formă învălă— sufixul—*arlă*,—*îrlă*, iar șarlă va— tucită, și litv. *kulbâkas*, cerbice, riantă din *cocearlă* /nu de la fr<, lemnu curb al jugului. (Berneker, *Charles*, Carol, cum cred mulți).- 1, 64U.

In sfîrșit, se poate ca'n *curcu- beu* să se fi amestecat și alte cu- vinte care încep cu *coco-cucu*— (une-ori amplificate cu *r*), ca *cor- coduș*, *corcolesc*, *cucurbetă*, *cor- colan* (nour gros de ploaie) și altele. Vezi și cele scrise de mine în Conv. Lit. (Sept. 1919).

Cleatâ, pl. *clete* (Olt. Munt. prezentul *curm* și *curmez*, S'ar vest), despărțitură de ogor ssu putea și ca *-eziș* să fie luat din' de grădină, delniță, tarla : *lanuri pieziș*.

rumene, *clete de mohor* și o- *FofOfiu*, *foiofol*, *fonfiă*, *fon- vâz* (Chiru-Nanov, Pe căile pro- *chiă* și *ioiunfie*, pervincă, o plantă, feților, ed. II, pag. 14, Viața Rom. e ung. *foly8-fil*, pervincă. Tot așa Buc. 1922), *clete de castani* (36), și *saschiii*, pervincă, ung. *szasz— tn această cleatâ* (40), e bulg. *fu* ; *sacfiu*, (Trans.) garoafă, ung- *klSi*, *klSika*, cușcă, capcană, că- *szeg-fu*, și altele în care se află mară, delniță, strat, brazdă. ungurescul *fu*, Iarbă, plantă.

Coc (Munt. est, Mold.), un fel Gimboasă (Mold. nord), gînga- de pieptănătură femeîască, nu vine nie sau alt lucru rar și straniu, de la ung. *kok*, nod, *koka*, moț trebuie să fie o metateză din *bon—* (cum am scris în Arhiva, 1923, *goase* (ori invers!), znoave, co- 374), ci invers. *Coc* e înrudit cu medii, bazaconii, care ar veni de *coca*, *cocuță* (epitet alintător unul la ung. *bongeszet*, al doilea cules copil din cauza conturului său ră- de struguri sau de spice rămase, tund), și cu lat. *cucutium*, scufie, cu care ocaziune se spun „bon- și mal ales cu *tutulus* (din **tātus*), goase", cum am mai scris în Ar- care înseamnă chear «coc». De hiva, 1912, No. 1.

la Romîni l-aii luat Ungurii. Hilbe și *hîlburt* (Trans. Maram.

Cotarlă (Mold.) *cotîrlă* (Mold. Mold. nord), lătiirl, zoi: *Spalâ-țl*, sud), *cocearlă* (Ardeal, în rev. *mama*, *blidele*. Și *dă mîndrei hîl- Izvorașul*, Bistrița, Mehedinții, Sept. *bele*. (Șezătoarea, 11,106), și *hîl- 1923*, pag. 22) și *șarlă* (Mold. *băril*: *să-și otrăvească trupul cu Munt.*), cîne prost, vine din ung. *hîlbăriile lor drăcești* (adică «cu»

rachiul Jidanilor». Rebreanu, Ion, 5143), dial. și *molue*, peștele mared. Vț. Rom. 1921, voi. 1.30), ar putea fi rudă cu *bolbotină* (bulg. *bolbotina*, borîtură, dat de mine în Conv. Lit. Aug. 1911,932), ca *boștină-hoștina*. *bilticîi-hiUicîi* și a. multe.

Însor trebuie să fie lăsat tot la vechea etimologie de *soră* pentru acest motiv: există obiceiul și astăzi ca soții între ei să se cheme cu epitetul de *frate* și *soră*. Apoi *Jrate* se mai zice și altor bărbați, nu numai fraților de sînge, și, tot așa, și *soră* se mai zice și altor bezneci. Același caz cu *văr* (*măi vere*!) și *cuscră* (*măi cuscre*!) Prin urmare, a te *însura* înseamnă „a te înfrăți, a te întovărăși, a-ți lua o surată, o tovarășă pe care s'o norezi cu epitetul de soră”. Foarte duios și frumos I Etimologia *uxorare* e zadarnică. Compară ca *în-cuscrire*.

Morciolesc (Munt.), murdăresc .spălînd prost, vine din ung. (*pa-*) *jnacsolni*, a văpsi, vsl. *moSiti*, a uda, de unde pol. *moczydło*, *mo-cirlă*, bulg. *moSar*, *mocirlă*, *moăof-liv*, *mocirlos*, ș. a. (Berneker, SI. *t. Wtb. 2, 70). întîi s'a zis *mo-clolesc, apo *morciolesc*, după *mocirlă*, ș. a. Cp. cu *feștelesc*, ung. *Jesteni*, a văpsi.

Morugă (Olt. Boceanu ș. a.) și Murugă (Munt. vest, Chiru-Najiov, Pe căile profetilor, 2, 116), anîncare sau apă foarte sărată, pa- je să albă același etimologie ca ir. *morue* (V. M.-Llibke, Dicț-

rin din al cărui ficat se scoate untura de pește; *morue verte*, batog din acest pește; *etre bapiise* d'eau de morue (deci apă sărată), a fi născut fără noroc. Cp. și cu fr. *massue*, *laitue* față de rdm. *măciucă*, *lăptucă*. Cp. și cu vsl. *moră*, mare (apă sărată).

Năzbîtie și *năzbutie*, poznă, farsă, e un cuv. slavonesc înrudit cu pol. *nazbyt*, prea mult, *zbyt-nik*, berbant, nsl. *nazbyt*, prea mult. De la *zbytnik* la *berbant*, *berbantlic*, *poznă* evoluarea înțelesului e naturală (Berneker, SI. etym. Wtb. 1, 114).

Îlcocheră și -chera, econoa-mă, administratoare, cocoană de mahala, vine de la ngr. *ikokeră*, compus din *ikos*, vgr. *oikos*, casă, și *keră*, cocoană. Sunetul *n* inițial s'a adăugat printr'o confuziune oare-care.

Obraznic ebulg. *bez-obraznik*, adică „fără obraz”. Totuși, fiindcă *bez* a dispărut (cînd putea să rămîfe, ca'n *becisnic*, *bezmetic*, *bo-somelnic*), s'ar putea admite că e o contaminare din *omraznik*, om scîrbos, *omrăz*, gîlcevitor.

Otrățel (*utricularia vulgaris*), o plantă de baltă ale cărei flori au niște beșicuțe de aer care le țin la suprafața apel, ar putea veni din latinu *utricellus*, *utriculus*, burdufaș (de unde ar veni și ung. *atracel* și ceh. *jitrocel*, pătlagină), deși prefacerea lui *ce* în *țe* rămîne neexplicată. Ne-am aștepta la *u-*

trichel, otrăcel, ca porcellus, purcel.

Plelm și *plemn* (Munt. vest, mălai, făină de popușoi, în Maramureș *plelm*, pospai, în Banat, Olt. *pelm*, făină de grâu amestecată cu de popușoi, coaja de făină de grâii la turta de mălai \n Mold. *ihelm* și *cfilm*), e derivat de Tiktin de la grec. *pe'ma*, talpă, **adică** : așternut de făină ca să nu se lipească mălaiul (turta). Eu cred că mal degiabă poate fi pus în legătură cu alb. *mjel*, făină (Dicț. lui Berneker, 2, 36, și G. Meyer, 282). Prefacerea lui *m* în *p*, *b*, *g*, *k*, *h* e ca și în foarte multe cuvinte rominești: *mosac-posac*, *buruză-mămăruță* ('bobită, coccinella), sîrb. *mumuruz* (rom. *cucuruz*, popușoi, și *huhurez*, **bufniră** cu două moțuri,) și altele nenumărate. Etim. s'ar reduce la got. *malan*, slav *melti*, lat. *molere*.

Rântie (Mold. Munt.),. mantie șabana, haină lungă și largă (ca rasa preuților), e înrudit cu pol. *rantuch*, rut *rantuh*, cu același înțeles.

Rîtân (Munt. Fam.) mojiç, ghîorlan : *să vă văd, rltanilor!* (Conv. Lit. 1910, 8, 894), vine de la rus. *rotănu*, răcnitor, mojiç, *rota*, rît.

Tihoarcă și *tohoarcă* (Mold. Trans.), cojoc ciobănesc lung cu blana pe afară: *c'o tohoarcă mifoașă'n spate* (Sadoveanu, Vț. Rom. 1911, 4, 50), ar putea veni din vre-o formă vsl. **t^harka*, fem. de la *thhort*, dihor, prin aluziune la putoarea tihoarcei, mai ales cînd o plouă.

Tircol, mers împrejur, *torocalăr*-amestecătură de mîncare (Mold. nord) și „pată mare rătundă* (Mold. sud)r *rotocol* (sad *rotogol*) Și *otrocoi*, circumferință, se derivă din bulg. *t rkalo*, cerc, roată (sîrb. rădăcina *trk*, de unde *trkatl*, a merge împrejur), de unde trebuie să fie fost o formă rusească *to-rokalo* (care nu se află în dicționare), din care, prin metateză, *otrocol*, care, fără îndoială, vine tor de aci. Probabil, e o contaminare din *rotogol* și verbul *rostogolesc*, care există și supt forma *prostovălesc*,—*olesc*, *prăstăvălesc* și *păstrăvălesc* (Munt. vest), de la sîrb. *strovalitl*. a rostogoli, (precedat de prep slavă *po*) și compus ca și *pro-valiti*, a prăvăli. De sigur că tot din rădăcina asta vine și *tăvălesc*. Din *prostovălesc*, amestecat cu *rotogol*, s'a făcut *prostogdl*, *prostovol* și *rostofol*, un fel de plasă de prins pește, și *rostogol*, *rostogolesc*.

Vioară, epitet aplicat unei ape limpezi, e femininul inuzitatului *vlor*, care e diminutivul lui *viu*, adică „apă care te învie, te înviorază cindobei» „Asemenea diminutive îs foarte obișnuite : *ră-tunjor*, *răpegior*, *mărișor*, *acrișor* ș. a. Același cuvînt s'a aplicat și instrumentului muzical pentru că e vior sau te învie și care e identic cu it. span. port. *viola*, prov. *viula*, fr. *vie l l e*.

August Scriban.

Cele dintâi lupte politice prin tipar în epoca renașterii Românismului

Se cunoaște din scrierile existente chipul în care s'au manifestat la începutul veacului precedent tinerimea din vechea capitală a Moldovei, în scopul de a dobândi pentru întregul neam drepturile și libertățile ce de sute de ani i le suprimase Domnii de neam străin, cari s'au fost perindat în guvernarea țării. Unele din mijloacele de luptă însă, și care nu puțin au contribuit la luminarea poporului moldovan, nu se cunosc încă îndeșt, prin faptul că ele s'au dat în chip ascuns,—fie prin întruniri tainice, fie prin publicații răspândite așa, ca stăpânirea arbitrară, Domnii și creaturile lor, să nu le poată afla și suprima răpede, cum și pe acei dela cari porneau.

Deși, pe la anii 1834—48 în Iași nu existau decât 2-3 tipografii, pentru uzul mai mult oficial și prea puțin pentru acel public al tuturor cetățenilor, tinerimea ieșană, compusă din acei ce peste câțiva ani trebuiau să făurească și întemeieze marele act al Unirii Principatelor, găsi mijlocul de a redacta și publica în chip clandestin un număr de foi răzlețe și mici cărțițele, pe cari tot în ascuns le împrăștiau între cetățeni, ce purtau pe umerii lor jugul întunericului, arbitrarului și nedreptăților de tot soiul.

Am început a publica în *Revista Arhivelor* din București, (No. 1 dina. c, pg. 31—38), o parte din pamfletele.ro mi-au căzut întâmplător în mână, nu de mult timp, și cari, aproape sigur, n'au fost cunoscute, decât poate din auzite, generației actuale. Cred că fac un serviciu și cetitorilor *Arhivei*, continuând aici publicarea altor câteva bucăți, cu aparență de literatură, fiind scrise în versuri, din care se va putea vedea atât spiritul, cât și chipul cum intelectualii dela 1848 înțelegeau să lupte împotriva puternicului Voevod care a fost Mihail Grigorie Sturza,— ce fusese indicat ca unul din cei mai severi inpilatori nu numai a poporului băștinaș, dar chiar și a odraslelor de boeri, cari, primind lumina unei civilizații orbitoare pentru acea epocă, în școlile din străinătate și mai ales din Franța, căutau să ridice nivelul moral și economic al Moldovenilor inpilați și întunecați la minte, prin lipsa de cultură și denețarea tuturor drepturilor și a libertăților lor civice.

Mai curios e faptul, că lupta aceasta surdă era dusă nu

numai în limba patriei, dar chiar și în alte limbi străine, după cum dovedesc unele din citatele pamflete, ca acel în limba germană, intitulat *An die Romanen*, ce l'am publicat în citata *Revistă a Arhivelor*, și un altul, *La voix de la patrie*, pe care'l public acum mai jos.

Deși unele din ateste versuri nu au calitatea cerută unor bucăți poetice, în adevăratul înțeles al cuvântului, totuși tonul în care sunt scrise se vede predominant de ideea luptei cu orice preț, care întrece adesea și urbanitatea și demnitatea cerută pieselor literare.

Iată mai întâi bucata scrisă și tipărită pe o foaie răzleață, în limba franceză:

La voix de la patrie

Debout! debout enfants de Românie !
D'un fer vengeur courrez armer vos bras;
Entendez-vous la voix de Ia Patrie ?
Soyez unis mes fils ! soyez soldats !

Quand tout entier se souleve le monde,
Languirez-vous dans un honteux repos ?
De tous cotes quand Ia tempete gronde,
D'un peuple libre allez grossir les flots !

Plus de tyrans ! non, non, plus d'esclavage!
Egalite" pour tous ! fraternite* !
Romains! songez aux Romains d'un autre âge,
Et merifez comme eux Ia liberte" !

La liberte", c'est une viepge sans voile,
Sur l'opprime' elle veille du haut des cieux;
Rien n'obscurcit son immortelle e"toile,
Et mame absente elle briile â nos yeux !

L'esclave seul ge'mit dans la faiblesse;
Le coeur du libre est fort dans les travaux:
Il est heureux sans Ia vaine richesse;
Un peuple libre enfante des heros !

Le saint laurier que donne Ia victoire
Peut d'un sang pur souvent être arrose",
Mais expirer au sein de la gloire
C'Est s'e'lancer â l'immortalite'I

Este, după cum se vede, această compoziție poetică o imitație a *Marseillezei* în toată puterea cuvîntului, și, deși pe atunci tinerii intelectuali Ieșeni, așa numiți *bonjuriști*, întorși de la studiile lor din Franța, ar fi putut prea bine să compuie, ori plagieze oarecum, această bucată poetico-patriotică, ne vine a crede mai curînd că ea e opera vre-unui din profesorii franceji, pe cari tocmai Mihail Sturdza-Vodă îi adusese spre a face educația, în *Academia Mihaileană*, odraslelor boerimei băștinașe, cu înlăturarea pe cît cu putință a tinerimei ce se ridica din clasa de jos, profesori cari, inhibați de spiritul revoluționar ce domnea pe atunci în Franța, cași în întreaga Europă, nesocoteau, poate, însăși pozițiunea lor socială, pentru care fusese aduși în Iași, și căutau să inspire și poporului Moldovenesc, cu care venise în contact, ideile lor politice inaintate și răzvrătitoare.

*

Alte două bucăți în versuri, scrise în românește, conțin următoarele :

Cătră Români din Moldova

Pană când tot în robie, **pană** când să mai trăim ?
 Printr'un Vînzător de oameni, legi și drit să prăpădim ?
Pană când din trîndăvie n'om căta să ne trezim ?
Pană când a țării drituri n'om putea să le păzim ?
 Până când în pradă țara și pe frați îi vom lăsa ?
 Până când cel fâr-de-lege după plac ne v'apăsa ?
 Până când vom păstra pata numelui cel românesc ?
 Până când vom pleca, gâtul giugului eel firânescu ?
Pană când, tot de răbdare cu răbdare să vorbim,
 Și spre a noastră grea rușine unui Hoț să ne robim ?
 Fraților I s'au șters rușinea și simțirea dintru noi!
 Lumea strigă într'o gură că trăim ca niște boi.
 Fraților! simțiți că Hoții, Hoții I ni-au încălicat!
 Și supt Hoti a geme astăzi nui rușine, nui păcat ?
 Fraților! vă vine ceasul, întru care s'arătati,
 Că sânteți români de sânge, că sântetj și voi bărbați!
 Ca strămoșii în unire, hai și noi să ne s culâm I
 Și din mârșava robie pe tot neamul să'l scăpăm !
 Ca strămoșii în vechime într'un gând se ne unim,
 Și așa pe hoțul țării ca pe un hoț să'l biruim.

Bărbăție și Unire

Bărbăția și unirea lumea toată stăpânește ;
 Bărbăția și unirea pe cel slab îl întărește ;
 Bărbăția și unirea ne îmbracă cu tărie ;
 Bărbăția și unirea scapă robii din robie ;
 Prin aceste puteri toate neamurile să rădică,
 Și în preajma lor tiranii tremură și mor de frică ;
 Prin aceste puteri omul calcă tiranii în picioare ;
 Prin aceste puteri omul scapă ori de ce îl doare ;
 Așa dar, și tu Române, scoală și te însuflește,
 Cu o dragoste îrațască cu ai tăi frați te unește,
 Căci atunce, tu Române, între neamuri luminate,
 Vei intra cu toată cinstea nu ca străin, ci ca frate !
 Vă dați mâna dar cu toții, și'n unire, bărbăție,
 Spre a voastră fericire, veți scăpa de tiranie.
 Fraților! sculați cu toții și cu dușman să dăm peptul,
 Căci așa vom da dovadă că sântem nepoți cu dreptul
 Unui neam, de cari o dată lumea veche spânzura :
 Unui neam, de care o dată lumea toată tremura.

Afară de aceste *Stihuri* de dimensiuni mai restrânse, autorii anonimi ai acestor pamflete publică într-o cărțuție specială un așazis *Plutarh a Moldovei*, ceea-ce însemnează încondeerea oamenilor de seamă ce-și dau sprijinul lor în susținerea faptelor lui Mihail Gr. Sturza-Vodă, după cum odinioară anticul autor grec Plutarh o făcuse, descriind într'un stil remarcabil însușirile mărețe ale contemporanilor sei, ce conduceau mai ales destinele popoarelor eline și romane.

Această cărțuție de 7 pagini mici numai, are mai întâi prefața următoare ;

Plutarhul Moldovei

Am hotărât să alcătuim un *Plutarh a Moldovei*, care va cuprinde toți oamenii însemnați, ce au dat dovezi de patriotism, slujind cu credință strălucită ocărmuirea a Părintelui Patriei Mihai.

Rugăm dară pe toți, care ar avea notiții biografice, acturi și documente doveditoare de vrednicia și patriotismul celor mai însemnați oameni, să binevoiască a ne le împărtăși spre întrebuintă. Binevenit ne va fi mai ales tot ce am putea afla despre viața publică și faptele a acelor bărbați, care și astăzi încă aduc Patriei

ce mai mare și gre jărtfă, adecă jărtfa cinstei și cugetului lor; și au curajul de a mai țâne agonizanda ocărmuire, precum țâne funia pe Spânzuratul.

Aice facem începutul cu D-lui marele Vornic Iordachi Bălșucă, stâlpul țării, căruia îi dăm protia întru ceialalți, și pe care îl slăvim în versuri, fiind D-lui însuș Poet.

I

Marele Vornic Iordache Bălșucă.

În petrecerea slăvită ce-ai avut peste hotar
 Unde ai fost spre cercetare ce s'aude de Tâlhar,
 Ce zic oamenii de fapta cu care El au împlut
 Paharul durerii noastre și osânda ș'au făcut
 Te-au ocărit toți diavalma, și scuipînd te-au șuerat,
 "Țau defăimat bătrâneța, șlicu'ți ca mingi a zburat l
 A'ți mai scoate fața în lume mă mier cum te sumețăști,
 Om ce te 'ngâmfezi în visuri și cu minciuni te hrănești.
 Năuc care prin bârfele ai un cuvert la palat,
 Netrebnic 4n adunare, și somnoros deputat,
 Iți proslăvești bătrâneța în casele lui Coroi,
 Ce te ține de pomană în rândul altor Ciocoi,—
 Știm c'ai îmbrâncat la curte ca să scoți o spătărie
 Butoaef care prin vraje crezi că'ți aduce Domnie;
 Din bațjocura 'nsămnată ai tras folos negreșit,
 Și el care 'naintează, ori pe rău, ori pe nerod,
 'Țau hărăzit și nișanul ce nu te scoate din- glod,
 Rasplătindu'ți lingușirea ș'osăbita ghidușie
 Cu pensia ce răpește din Văduvască cutie.—
 Chiar dăunăz 'ț ad' aminte când cu obștia ticăloasă,
 Alcătuită cu biciul din drojdia unor clase,
 La Consulat te dușeșăși făr* alt merit însămnat
 Decât că Vistul odată cu Cniselef ai jucat,
 Pe lângă care cu râvnă arătai lui Diuhamel
 Că Mihai este un înger, că altul n'a fost ca el.
 Să ne fi vădit că dreptul cu armele să învinge,
 Și că brațele întinse cu frânghii trebui a strînge,
 Slavă dar* urmării voastre frați a dragei Bucovine,
 C'ați plinit dorința noastră, priimind cum să cuvine

Pre Ghiujul puțin la minte, ce'i zic Vornicul' Bălșucă
 Ca să nu mai îndrăznească cătră voi să se mai ducă !

Despre acest Bălșucă am putut afla, că el în! realitate se numea Gheorghe Balș, și era poreclit Iordachi Bălșucă, prin faptul că era mic de statură. Ce putere, sau ce trecere mare o fi avut el pe lângă Mihail Sturza-Vodă n'o știm; era însă cunoscut ca boer-vechiu, cu apucături originale, trăind retras de familia sa într'un mic apartament din casele familiei Coroi, dela deal de biserica Sf. Neculai-cel-Sarac.

Pe o rudă deaproape a acestui enepot se pare) am cunoscut'o, în 1883, când lucratfi ca colaborator la ziarul zilnic *Pactul Social*, ce apărea atunci în Iași, sub direcția bătrînului Gheorghe Mârzescu. Acesta ne presentă într'o zi, în redacție, unde colaboram împreună cu d-nii C. B. Pennescu, D. G. Maxim, actual Președinte Curței de Apel din București, Vasile Tataru, actual Membru al Curței de Casație și alții, un moșneguț scurt și cam gros, cu numele de *Bălșucă*, recomandîndu-ne în mod intim să'I tratăm cu osebită considerație și să'I punem numai la tradus din franțuzește telegramele Agenției Havas și alte articole din ziarele franceze ce le primeam la redacție, căci el cunoștea bine această limbă, deoarece era boer de baștină—ce făcuse parte dintre bonjuriștii dela 1848.—Nu zăbovi însă multă vreme *cuconul Bălșucă*, (numele de botez i l'am uitat) printre noi, și după vr'o două luni, colegul Vasile Tataru fiind numit Procuror Ia Botoșani, ne comunică într'o zi că i s'a adus Ia Parchet pe bătrînul Bălșucă, nu știu pentru ce motive, dar într'o stare de complectă... ebrietate.

Urmarea Plutarhului

II

Militarii Români

Mai crezutați vre odată că *românii Militari*,
 Pe furiș vor da năvală ca niște mișăi tâlhari,
 Și pe fraiit ce spre bine din durere au strigat,
 Și'n încrederea frăției pentru patri' au lucrat.—
 Ascultând poroncii crude să margă săi schingiuiască,
 Și cu românescul sânge biruința sași stropiască !
 Aducăși bine aminte că strămoșii prin unire
 Ce făcea alor tărie, da vrăjmașilor peire.

Audă gemerea noastră de isprava ce-au făcut,
 Ce'n Istoria Moldovii altă pildă n'au avut;
 Și spele 'n plâns de căință vinuirea lor ce mare,
 Rugând oamenii și ceriul pentr'o grabnică ertare.
 Giure cu toți într'un cuget că Călăii 's vinovați,
 Și că la ace cruzime de beții au fost mânați l
 Mai crezutați, că sânt oameni caredup'așa 'ntâmplare
Să ureze încă fapta familiei Domnitoare ?
 Unul da vinovăție acelor ce bini au dorit.
 Altul giură cătră Vodă c'a iscăli fu silit.
 M i l u l alerga prin țară pe cei scăpați ca să prindă
 Și dreptățile cerute din poruncă să le vândă,
 Cavaler M i l u pe care în țara de gios îl slăvesc,
 Răzășii goliți de dansul, ce cântând îl pomenesc : *)
 („Tristiana ce Bogată
 „au mâncat'o M i l o toată
 „Să'I trăsniască Dumnezeu
 „C au luat și ogorul meu").

III.**)

Nici plecare nici puțință n'avem pe toți a descri,
 în osâbi atâte fapte cine poate lămuri.
Pană eri acest' avusă a Pojițiii cârmuire
 'Nalt și prost cum zice Vorba, înrăutățit din fire,
 La Bacău merse cu arme Vrednicia să învingă
 Și a patriei 'nfocate cu tulumbele să stingă.
 Dăunăzi te alungasă a poporului urgie,
 Și te 'ntorsăși iar sărmane, când a Domnului cruzie;
 Pe frații tăi ce cerusă abuzul să înceteze,
 Au găsit că să cuvine săi arunce în obeze.
 Dar M i h a i cu a sei nu uită că al obștii Strigare
 Este a Ceriului voință, și că*va fi răsbunare.
 Afle dar că închisoarea a sfârma fier'a 'nvâțat
 Și glasul ce cere dreptul prin arme nu s'a curmat.
 Bucurate T o d e r i ț ă roș la păr chiar ca M i x a i,

*) O moșie răzășască ce avu nenorocirea a fi în proces cu un
 favorit a curții M i l u. (Nota poetului).

***) Se pare că e vorba aice de Todiriță Balș, mai târziu Cai-
 macan al Moldovei.

în bici îți stă bărbăția, în clevețire și'n cai.
 Ca pocni grozav din puhă pe la posti ai învățat,
 Și tiai pornit cu Bandiții să impui un Dep tat
 Ești de jălit că junețați pentru M i h a i ai jărtvit
 Și c'a ta viitorime pentru 'n Veac ai nimic
 Ce **foloMnt'** ai din rîvna ce-ai adus Domnului tău,
 Decât pttxul cel roșu, și porecla de Călău !

Vi. *)

Cât de ră au âgiuns vremea, când și tu ceva 'nsămnezi
 Făr'a meritului umbră și știi numai pecăt vezi.
 Sub a Z m ă u l u i poreclă te cunoaște o mulțime,
 Ca Z m e i i cu aripi din basne ce prin a lor agerime,
 Făcea lumea săi slăvască, și de ei să să cam tinmă,
 Rădicând cu o suflare oameni mia fără de Samă.—
 Ast'el prin frumoasați soartă, ne dai prea vie dovadă,
 C ai prefăcut în Saloane a trăsorii strimtă Coadă **)
 Dela Stânca rosătiască de ursit' ai fost chemat,
 Să înfățoșezi ob^tirr.ea ?n a Ro^ii Consulat.
 Povodnicul lui Bă șucă nu ești vinova' ca el,
 Căci neștiind franțuzește, tot urai pe Duhamel.
 Dacă ridem di acea scenă nim-' poate să ne 'mpute,
 Nici M i h a i care vroește tot cu Număr să s'agiute.
 Mi hai care 'nchiriesă fracurile de pe Ia Nemți
 Ca s'îmbrace mulți netrebnici cei întâlnise cu Stremți.
 El care n' avu ruine pe un Ghiț' a boeri,
 Pentru curajui cel mare în public de a minți,
 Zicând „că băeții Shoalii sânt a țării tinerime,
 „Și ca'n Zmăul și Bălșucă giur' întriaga Româtime".
 M i h a i care preferează sau prnș ii ce fi'au voință,
 Sau răii care slujindul cată ș'alor folosință ;
 Sub lumina c'el răvarsâ ca ciupercile răsar
 Din gunoiul mârșăviei oamenii ce'au câți un dar l

V.

Nu putem destul rezice că răul sau vre un prost,

*) Zmăul fu porecla boerului Ilie Burchi.

**) Au slujit Ia Roznovanul proprietarul Moșii „Stânca".
 (Nota poetului).

Lângă Domn poate să stee, poate lua ori ce post.
 Câți nu au măcar poreclă și sub dânsul îi vezi mari,
 Să prefac în Hoți puternici din mărunții potlogari l
 Auzitați pân acuma Mihăiță Mihalachî,
 Pe omul de stat să gioace cu A Iecu Iacovachi!
 Cel întâi e gângav foarte mai ales cam după masă.
 Al doile o păpușă, care, cum o pui să Jasă.—
 Departe de glasul public a purta vre o săială,
 Altă stare n'au văzută, decât o chivernisală.
 Spre răsplata lor de slujbe Mihai le dă țara'n mână,
 Precum ai da unui câine hămislt drumul in stână.

VI

Mai vine și' un Lascara ch I fruntașul de nătărăi,
 Firește acum Ministru în curtea cea de Mișai.
 A căruia viață întreagă este de bani răfuială,
 Și care în tinereță n' avur' altă cheltuială
 Decum să împopoțază cu droșcă și caifet,
 A unui Vataș finee răsplătindul cu Decret.
 Prin altă nedând dovadă că eite civilisat,
 Decât că în Văduviei, când cu negru îmbrăcat,
 La Copou și ori unde făcea alai ziua mare,
 Trăsorii ce o dădusă desfrânații țiiitoare.
 Giudecați cum e Visternic, cum este om însămnat,
 Și dacă avereai multă îl poate face magnat.
 Reglementul că'l cunoaște nime se mai îhdoește,
 Alegerea ce trecută și slujba o dovedește.
 Nime calcă 'n a lui Casă unde șade părăsit,
 Ca zaraful pi a sa ladă cu sufletul împietrit.

Cu aceste din urmă se încheie partea poetică a pamfletelor ce le-am găsit întâmplătorj după cum am zis, mai rămânînd să public două bucăți în proză mai importante și anume: *Noul A-katist a Marelui Voevod Mihail Grigoriu*, și *Intîmplările din Moldova tn luna lut Martie 1848*, cuprinse în două broșuri deosebite, prima de 18 și cealaltă de 20 pagini mari.

N. A. Bogdan.

Despre Nuvelele: „Blana lui Isaia” a lui Brătescu-Voinești și „Mantaua” lui N. Gogoli

În anul 1912 a apărut în literatura noastră un volum de nuvele și schițe de-ale lui Brătescu-Voinești, intitulat „Întuneric și Lumină.” Între nuvelele din volumul acesta figurează una „Blana lui Isaia”, care poate că, dacă conține un subiect nou în literatura românească, în literatura mondială e deja vechi și pus la temelie mai «multor scrieri literare. Mai mult: dacă cetitorul intereseat va răscoli toate literaturile, ca să vadă în mod amănunțit cum s'a tratat în ele subiectul descris de către Brătescu-Voinești în nuvela sa, va întâlni o nuvelă, care reprezintă o asemănare atât de izbitoră, încât fără să vrei te gândești, care autor și-a scris mai întâi opera și dacă a putut să aibă vre-o influență asupra celui venit mai târziu. E vorba de nuvela „Mantaua” a scriitorului rus N. V. Gogoli, scrisă în an. 1838.

Comparând aceste două nuvele, vom vedea nu numai o asemănare completă între subiectul și ideea principală a lor, ci vom găsi chiar descrise personaje și scene într'aceiași lumină, de parcă una ar fi prelucrarea celeilalte.

Isaia Vasilescu eroul nuvelei lui Brătescu-Voinești și Acachie Acachievi Bașmacichiu, eroul lui Gogoli din nuvela „Mantaua”, erau funcționari inferiori: Isaia registrator la prefectură, iar Bașmacichiu într'un departament. Timp de 23 ani, poate și mai mult, Isaia își îndeplinea serviciul său de registrator, îmbătrânise chiar în postul său, părea că are 70 de ani și nu avea decât 50, iar despre Bașmacichiu nimeni din colegii lui nu-și putea aminti de când se afla în situația de copist. Părea „că s'a născut așa gata complet în viț-mundir și cu pleș pe frunte”, („Mantaua” de Gogoli) în aceeași situație.

Deși în același post un lung șir de ani ei nu erau avansați, căci, oameni simpli, erau mulțumiți de gradul în care se aflau,

1) Lucrare prezentată, în a. 1924, la *Seminarul de Slavistică* de sub direcția d-lui profesor Ilie Bărbulescu, la Universitatea din Iași, împreună cu traducerea completă a operei lui Gogoli care așteaptă un editor spre a fi tipărită.

serviciul lor și-l îndeplineau conștiincios. Isaia își cunoștea serviciul lui și chiar cu plăcere lucra, trecând „tacticos înregistrul de intrare hârtiile sosite”. Despre Bașmacichiu era puțin de afirmat că lucra sârguitor, „el a funcționat cu dragoste” mai bine decât alți funcționari mai talentați. Poate o singură dată a lipsit de la serviciul său, a doua zi după ce-f furase blana. „Dacă proporțional cu munca lui depusă, statul l'ar fi recompensat, sigur că ajungea la gradul de consilier de stat” (general) („Mantaua” de N. Gogoli).

Ambii funcționari cu colegii lor de birou aveau relații bune. Isaia „de 23 ani de când e registrator cu unul nu s'a certat, pe unul nu l'a pârât și știe de glumă”. Multe bazaconii îi făceau lui colegii, iar el râdea și numai la mare disperare zicea: „fir'ai necurat”. Pe adresa lui Bașmacichiu toți funcționarii tineri trimeteau glume, povesteau diferite istorii chiar dinaintea lui despre el și despre soția lui, îi aruncau în cap bucățele de hârtife, zicând că e zăpadă. Numai când gluma trecea granița ei, atunci zicea : „Lasă-ți-mă, de ce mă obijduiți!” (Mantaua de Gogoli).

Evenimente mari n'au avut loc în viața acestor persoane. Grație sărăciei și însușirilor lor neînsemnate sufletești, ei nu-și putură îndrepta activitatea lor în altă direcție spre a duce o viață mai largă. Singurul ideal pe care îl avuse eroii nuvelilor și singurul eveniment mare din viața lor fu cumpărarea” blanelor. Isaia timp de 23 ani de când era slujbaș visa și doria blană. Aceasta era „o tânguire a întregului său trup, slab și plăpând de frig”. (B. lui Isaia de B. Voinești). Pe Bașmacichiu îl sili să-și cumpere mantaua frigul din Petrograd ce nu cruța chiar corpurile domnitorilor înalți și imposibilitatea de a-și mai repara mantaua veche sdrănțuită și acoperită cu petec peste petec ce o avea.

Pentru a-și cumpăra blănile, Isaia și Bașmacichiu duc tratative lungi, primul cu H. Grunblat, iar al 2-lea cu croitorul Petrovici. Amândoi au trebuit să desfășoare o diplomație întreagă, ca să facă cumpărătura mai efină, în proporție cu punga lor săcătuită.

Agonisirea sumei necesare s'a făcut cu multă greutate de ambii funcționari. Isaia vre-o 10 ani adunase vre-o 200 lef, dar nevoile familiare au făcut să cheltuiască o parte din ei. Apoi „s'a lipsit de toate îndulcirile... de tutun ca să adune ban cu ban, și el chef n'a știut, plimbări n'a știut”, (B. lui Isaia), atâta amar de vreme se gândea numai la blana bună și caldă. Ca să-și cumpere mantaua, Bașmacichiu s'a decis «să micșureze cheltuelile ordinare, cel puțin pe un an; să nu mai bea ceai seara, să nu aprindă

seara lumânări; umblând pe slradă să calce mai ușor pe pietre, chiar pe vârful degetelor, ca astfel să nu se roadă pingelele" (Mantaua), și multe altele pentru a-și aduna o sumă de bani de 40 ruble la cealaltă 40, pe care le avea deja adunate într'o lădiță din economiile făcute de câte un ban din fie-care rublă cheltuită, în timp de mai mulți ani.

În fine a sosit momentul, când amândoi funcționarii cu blănile noi s'au prezentat la serviciu. Pe Isaia l'au «luat colegii în brațe și l'au ridicat de trei ori în sus". „Timp aproape de un ceas s'au perindat funcționarii prin cancelarie", ca să-i vadă blana, s'o pipăie, s'o admire și să-l feliciteze. Bașmacichiu, când s'a prezentat în cancelarie cu manta nouă, „nu se știe când, însă deodată tot departamentul înștiințase că Acachie Ac. are manta nouă și că vechiul palton nu mai există. În acelaș moment toți eșiră în camera portarului să vadă mantaua nouă a lui Ac. Ac. S'au rostit felicitări, urări, așa că el începu să zimbească" (Mantaua de Gogoli).

Ambii se simțeau în culmea fericirii. Această zi a fost pentru dânșii și cea mai însemnată din toate zilele. Se hotăra chiar a-mândoi să facă o petrecere, care era poate prima în viața lor. Isaia era gata să ducă să bea adalmașul cu colegii săi pe cei 7 lei cari îi rupse de la evreu. Bașmacichiu profită de invitația unui șef de biuro și chiar se duse seara la eh Bucuria funcționarilor avu însă o prea scurtă durată. Chiar în aceeași zi amândoi își pierd blanele: lui Isaia i se fură blana din cancelarie pe când trecea un cortej funebru și funcționarii toți alergară la fereastră să privească, iar pe Bașmacichiu „îl scutură hoții de blană", pe când se întorcea dela onomastica șefului. Această groaznică întâmplare, care într'o clipă și într'o zi a distrus singurul lor ideal, făurit timp îndelirgat și Cu rulte sacrificii, făiă să fi avut timpul să se bucure îndeajuns și să fe decepționeze, le zdruncină complet echilibrul. Idealul cdaiă zdrobit, viața li se părea fără sens, nu se mai simțeau in stare să îndure alte lipsuri, alt șir de ani spre a-și crea alt ideal.

Nenorocirea funcționarilor provoacă o mișcare adâncă în. sufletele mai multor colegi, deși s'au găsit unii, cari și acuma nu doreau să înceteze cu glumele, în fine toți îi părăsesc nepăsători, fără vre-un ajutor real din partea lor și Isaia rămase singur, „cu coatele pe genunchi,-cu capul în mână, cu mintea ostenită, prin care treceau vedenii din scurta lui fericire" (B. lui Isaia), iar Bașmacichiu, eșind disperat, în stare inconștientă dela „persoana în-

•semnată"-, la care apelase pentru ajutor, în drum spre casă răcește și moare.

După cum am spus, asemănarea uimitoare dintre aceste două **Tiuvele**, între acțiunile lor și între eroii principali, imperios îți impune să crezi, că nu sunt două lucrări, ci una e prelucrarea celeilalte.

DI. Iaklovssky D. — în articolul său „I. Brătescu-Voinești și scriitorii ruși" din revista „Cultură" No. 3 an. 1924, Cluj, — zice <ă deși se pot observa „cu mare grijă asemănări dintre aceste «două nuvele (asemănări pe cari le-am văzut mai sus) sunt totuși -diferențe mari, cari ne dovedesc, că B. Voinești e original și liber de ori-ce influență străină.

Grija cea mai mare însă nu este de a stabili asemănările "între aceste nuvele, cum din contra observă DI. Iaklovssky, ci de a afla diferența între ele, de a dovedi, că B.-Voinești e într'adevăr original și neinfluențat de nuvela lui Gogoli.

Voi căuta să cercetez pe rând toate diferențele observate de DI. Iaklovssky, ca să constat, dacă într'adevăr sunt astfel de diferențe și dacă nu sunt inventate pentru anumit scop.

DI. Iaklovssky spune, că nuvela scriitorului rus „nu este "altceva, decât un amar răs sarcastic și o caricatură exagerată ale slăbiciunilor omenești" pe când B.-Voinești înțelege pe deplin dorințele modeste și bucuriile oamenilor mici.

Afirmarea aceasta nu corespunde adevărului, căci N. Gogoli a știut să redeie tipul omului mic-neînsemnat într' așa fel ca să nu fie nici exagerat până la caricatură, nici prea sentimental și ca dorințele și bucuriile mici ale eroului său să fie înțelese viu și să producă un răsunset puternic în sufletul cetitorului. Aceasta autorul reuși cu o fineță artistică extraordinară, întreaga lui operă fiind scrisă cu o artă neîntrecută. Să luăm s. ex. un pasaj, unde se vorbește despre ideile și simțimintele lui Ac. Ac, pe care le avu, după ce se împăcase cu ideia de a-și cumpăra blana: „Acakii Acakievici a învățit, a chibzuit și a hotărât, că va trebui să micșoreze cheltuelile ordinare, cel puțin măcar timp de un an să nu bea ceai seara, să nu ardă seara lumânări, iar dacă va trebui ceva de făcut, să se'ducă în odaia soției și acolo să lucreze la lumânarea ei; umblând pe străzi, să calce mai ușor pe pietre, chiar în vârful degetelor, ca astfel să nu se roadă în scurt timp pingelele; să dea spălătoriței albiturile cât se poate de rar, iar ca ele să nu se rupă" în scurt timp, fie-cate dată, sosind acasă, să le

lepede și să rămâie numai în halatul demicat, j. vechi și păstrat chiar numai de timp însuși. Trebuie să fim juști, că la început îi era greu să se obișnuiască cu astfel de constrângeri, mai apoi însă se deprinse și treaba mergea f. bine, chiar se desobișnuise cu totul să nu mănânce seara. Dar în schimb el se hrănea sufletește,, purtând în spirit ideea veșnică de manta. Din data aceasta părea,, că însăși existența lui devenise mai plină, parcă s'a însurat, parcă împreună cu el asista altă ființă, parcă el nu era singur, ci o oarecare colegă de viață plăcută s'ar fi unit cu el să petreacă împreună drumul vieții, și tovarășa asta nu era alt-cineva, decât mantaua,, căptușită gros cu vată, cu un dos veșnic. El devenise, nu știu cum, mai viu, chiar cu un caracter mai tare, ca un om, ce își aflase și își determinase scopul vieții. Au dipărut depe fața și din procedurile lui îndoiala, nehotărîrea, cu un cuvânt, toate trăsăturile nedeterminate și, câte odată, chiar un foc se aprindea în ochii lui, uneori treceau prin cap chiar cele mai curagioase și îndrăznețidei: „oare să nu puie el jder la guler?"

În acest pasaj ca și în toate celelalte, necitate aici, sufletul eroului e descris cu o așa fineță și atracție încât, nici într'un cas, nu poate fi vorba de o caricatură exagerată-sau de un răs sarcastic. Aici autorul balansează între ironie și compătimire, răs și lacrimi și de loc nu râde cu un răs sarcastic. Nici într'o operă de a lui Gogoli, nu se observă acest fel de răs. Nota caracteristică a scrierilor lui Gogoli e altceva, e „râsul prin lacrimi", iar nu sarcastic. Tot din acest pasaj se vede, că autorul înțelege profund viața neînsemnată a lui Acakie Acakievici și nu numai că o înțelege el însuși, dar cu o putere considerabilă artistică face și pe cetitori s'o aprecieze și, ca rezultat, să reacționeze în sensul ideilor înalte.

Când d-l Iaklovssky zice, pentru a dovedi originalitatea lui B. Voinești, că numai el are „compătimirea adâncă și sinceră față de ei", adică eroii săi și „regretul ce vine din fundul inimii, cândl soarta crudă le ia iluziile, le frânge ambiția, le distruge fericirea pentru totdeauna", se înșeală foarte mult. Ca să se înțeleagă mai bine ideea principală a nuvelei sale, Gogoli dinadins induce un personaj, pe un tânăr, care a înțeles, mulțumită întâlnirii cu Ac. Ac, sentimentul înalt al iubirei creștine față de aproapeii săi. Funcționarii tineri aveau plăcere să glumească pe socoteala sârmanului bătrân Ac. Ac, iar el le suporta pe toate și rare-ori numai, la mare disperare, le răspundea: „Lăsați-mă, de ce mă obijduiți?"

Când pronunța el 'cuvintele acestea era ceva straniu în cuvintele și vocea lui cu cari se pronunțau.* Se auzea ceva, ce îți impunea jale, astfel că un tânăr, nu de mult intrat în serviciu, care își permisesse ca și colegii să glumească pe adresa lui, imediat s'a oprit, parcă ar fi fost înțepat de ceva și de atunci tot s'a tschimbât în ochii lui și în altă culoare i s'a prezentat. O putere, extraordinară parcă l'ar fi răspins de colegi, cu cari se făcuse cunoscut și pe cari îi socotise cuviincioși și de societate. **Și** mult după aceasta, în momentele cele mai vesele i se înfățișa funcționarul josuț cu ples pe frunte, cu ale lui străpungătoare cuvinte: „Lasa-ți-mă, de ce mă obijduiți ?” **Și** în aceste impunătoare cuvinte sunau altele: „Eu sunt fratele tău”. **Și** se acoperea cu mâna sârmanul tânăr și de multe ori în viață îi treceau fiori prin cap, văzînd cît de multă brutalitate se află în om, cît de multă nenorocire se află în manierele fine și inteligente...” („Mantaua” de Gogoli:)

Că compătimirea lui Gogoli față de eroul său e mai profundă și mai sinceră de cît cea a lui B.-Voinești, se vede mai ales din următorul pasaj: **Și** rămase Petersburgul fără Acachie Ac, parcă nici nu mai trăise-în el. Dispăru o ființă, neapărată de nimeni, ne-jiind scumpă pentru nimeni, nici interesantă pentru cineva, care nu atrăsese atenția chiar a naturalistului”, care nu-și pierde ocazia să prindă în bold o muscă ordinară spre a o cerceta prin microscop, o ființă, care suporta răbdător glumele din cancelarie, care murise **iară** de a săvîrși vre-o faptă însemnată, pentru care totuși înaintea morței a licărit oaspele luminat în forma de palton, ce i-a înviat pe un moment viața sârmană—o ființă asupra căruia căzu nenorocirea, cum cade și peste capurile puternicilor din lumea aceasta. ^ (Mantaua).

Eroului său Gogoli consacră și partea fantastică a nuvelei sale, în care el îl face să mai trăiască sgomotos vre-o cîte-va zile după moartea sa, ca recompensă pentru viața lui neînsemnată și neobservată.

Toate acestea oare nu ne vorbesc despre regretul adînc al scriitorului față de soarta eroului său, și oare nu ni se impune în mod involuntar, mai mult decît din nuvela lui B.-Voinești, trebuința de a compătimi din toată inima pe acești umiliți și obijduiți ? Deci și în cazul acesta nu vedem diferența, pe care o observă D-I Iaklovssky.

Asemenea nu s justă afirmarea D-lui Iaklovssky că „o «diversitate și mai mare observăm între ei”, adică scriitori, »în pri-

vința caracterisărei persoanelor și așa numitului milieu". «La Gogoli», zice el, vedem tipuri, cari nu au decît defecte trupești și sufletești, slăbiciunile lor sunt înfățișate în mod ofensator, iar la B.-Voinești, sunt oameni cu amestecul de calități bune și rele, cum. suntem noi toți».

Această diversitate desigur e inventată, p. că vedem și la Gogoli oameni cari sunt cu același amestec de calități bune și rele ca și la B.-Voinești, iar unii se presint chiar cu calități morale cu totul deosebite. Clasa funcționarilor e reprezentată la fel la amîndoi scriitorii, cu o singură deosebire: că Gogoli p. a o caracteriza, recurge la mai multe amănunțimi și o descrie cu mai multă fineță artistică, decît B.-Voinești. Eie-care funcționar la scriitori are slăbiciunea lui: unuia îi place să se ducă la teatru, altuia—să cerceteze pălărioarele din vitrine, lui al 3-lea—să adune lăzi de mărci poștale, etc. Asemenea la amîndoi scriitorii funcționarii glumesc pe seama eroilor principali, deși nu-i urăsc.

Cînd a căzut peste Isaia și Bașmacikiu nenorocirea cu blăniile, colegii îi compătimesc adînc: iui Mitru i se rupea inima de durere, iar la Gogoli funcționarii se hotărăsc să adune bani p. Bașmacikiu și chiar adună ceva și altele. In fine și la B.-Voinești și le Gogoli funcționarii părăsesc pe colegul lor nenorocit, fără ca să-i dea vre-un ajutor real. Deci și la unul și la altul personajul are calități asemănătoare. La Gogoli însă mai vedem figura tînărului funcționar, care a rămas impresionat pană la moarte de vocea stranie, cu care Ac. Ac. pronunțaseră cuvintele: «Lăsați-mă, de ce mă obijduiți? o figură cu calități morale deosebite. Apoi chiar generalul care făcuse observația asupra lui Ac. Ac. era un om bun și numai mîndria deșartă, gradul său de general, îl făcu să săvîrșască fapte neomenoase. Iar în ceea-ce privește caracterizarea eroului său principal, Gogoli atrage atenția nu numai asupra calităților lui mici și neînsemnate, ci în deosebi le evidențiază pe cele bune.—După părerea lui Gogoli, Ac. Ac. stă cu mult mai sus decît funcționarii talentați, cari ocup posturi înalte și cari nu-și îndeplinesc conștiința datorii lor. Deaceia autorul dorește delacetitor nu numai respect față de un modest și cinstit luciaător, ci cere iubire față de el ca om, față de o persoană deși neînsemnată, dar cu calități înalte morale. Prin ideile sale înalte, bazate pe însușirile morale ale eroilor săi, „Mantaua" a și avut o însemnata influență asupra întregii literaturi ruse. Dostoievski zice: „Noi toți am apărut de sub „Mantaua" lui Gogoli"; și într'adeyăr, operele.

lui Dostoievski poartă în sine urme de această influență. „Umiliții și obijduiții” reprezintă ideile umane ale lui Gogoli.

Reesă deci, ca și cea mai mare diversitate și ultima tot odată, după părerea lui Iaclovssky nu corespunde realității; căci eroii lui Gogoli, pe lângă defectele trupești și sufletești, au și calități bune.

E greu de-stabilit vre-o diferență, în ceia-ce privește subiectul nuvelilor.

Asemănare complectă se observă și între ideile principale ale amânduror nuvelilor. N. Gogoli prin nuvela „Mantaua” a Intenționat să arate viața unui om mic neînsemnat, fără importanță p. societate, obijduit și umilit, însă cu calități sufletești înalte, cu scopul de a atrage atenția societății asupra persoanelor de acest fel, de a desvolta sentimentul iubirei către oamenii mici-neinsemnați. Aceiași tendință a avut și B. Voinești prin nuvela sa „Blana lui Isaia”.

Toate aceste asemănări între personaje cu scene și idei nu pot fi accidentale și explicate prin congenialitatea autorilor. Dacă Dl Iaclovssky ar căuta să fie obiectiv în concluziile sale, fără Intenție de a inventa argumente în folosul lui B.-Voinești, ar trebui numai decît să declare că „Blana lui Isaia” se află sub influența cea mai puternică și nemijlocită a nuvelei scriitorului rus „Mantaua”.

Petre Golan.

CO M U N I C A R I

Poetul bulgar Veliksin și Romîni

În urma războiului ruso-turc care se sfârși cu pacea de la Adrianopol în 1829, mulți Bulgari, de frica Turcilor cari îi bănuiau de instrumente ale politicei Rusiei, au fugit din Tracia și mai cu seamă din regiunile orașelor Karnabat, Jambol și Sliven, dincoace de Dunăre : unii în Basarabia și Rusia, alții în Principatele romîne. Aci unii dintre ei s'au așezat în Brăila, care începu de atunci să fie centru al vieții politice și culturale bulgărești. Ast-fel, veni din Karnabat, unul ai cărui urmași trăesc și astăzi, cu numele Karnabat și ca buni români în București. Altul, cu numele Velikov, s'a așezat tot atunci în Brăila. În acest oraș s'a născut cam pe la 1840, un fiu al acestuia din urmă Dimitrie, care de la o vreme își schimbă numele din Velikov în Veliksin, zicîndu-și Dimitrie Veliksin. Acest Veliksin învață în școala romînească mai întîi, apoi în cea grecească, cari existau mai de mult în Brăila, iar apoi, cînd acolo se crea de către Bulgari o școală bulgărească, învață și în aceasta. E vorba, firește, de școala începătoare. În urmă fu unul din cei mai aprinși revoluționari ai Bulgarilor, cari, în refugiul lor la noi, se constituiseră chiar în o grupare cu „comitet secret revoluționar”) și pregăteau revoluția viitoare în Turcia și eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea politică a acesteia din urmă și de sub stăpînirea culturală și bisericească grecească. Veliksin, după ce parese că în a. 1866 ajunsese institutor la școala bulgărească, făcu parte și el din acel „comitet secret revoluționar”. În acelaș timp scria, împreună cu alți bulgari de seamă emigranți, la ziarele lor, ca

1) Cf. P. Constantinescu-Iași, mai sus la p. 179.

„Dunavska Zora”, mai ales poezii. Aceasta până la a. 1853, când un bogătaș bulgar patriot din Odesa, văzând însușirile lui alese, însușiri mai ales ca poet, îl trimise, pe socoteala sa, la învățătură în Paris, cu o condiție însă: ca atâta timp cât va sta acolo, Veliksin să scrie, în ziarele franțuzești, articole pentru eliberarea Bulgariei”. Ceeace Veliksin făcu.

La a. 1871 el se întoarse iarăși în Brăila, unde trăește în legături cu literații români de pe acea vreme și scrie la ziare române și franțuzești ale românilor, precum și la ziare bulgărești, și articole politice, și poezii. În cele bulgărești se iscălea Veliksin, în cele curat românești și franțuzești însă purta numele D. Vellisson și Velinson.

În Brăila, de acum, Veliksin e funcționar public: câtăva vreme secretar al Primăriei, iar apoi în serviciul Statisticiei»). Așa trăi aci până la războiul ruso-româno-turc și eliberarea Bulgariei în 1877. Acu se «mută în Bulgaria eliberată, unde în a. 1879 fu secretar general al Ministerului de Interne. Dar în 1880 fu pus în disponibilitate sub motivul aparent „de boală”, deși se pare că era un alt motiv real de cât acesta. De acu fu trimis cancelar al Agenției Principatului Bulgariei în București. Aci stete câtăva vreme, după care se reîntoarse la Sofia, unde trăi până în a. 1896. În acest an, fiindcă suferea de o boală, plecă la Paris, spre a se căuta cu medicii de acolo; dar moare într'un spital de aci în acest an 1896 chiar.

Cam acestea sunt știrile ce se cunosc din biografia lui Veliksin. Eu le-am pus aci, din două motive cari ne interesează pe noi românii.

Marele poet-național, mort de curând, al bulgarilor, Ivan Vazov, care și el a trăit pe atun: i la noi ca emigrant, ne spune în cartea sa „*Păstâr Svât*”. Sofia 1902, p. 128, următoarele: „Veliksin, care se născuse și trăise în România până la eliberarea Bulgariei, cunoștea minunat limba românească și scria în ea excelente poezii (prevăshodni stihotvorenija), sub care se iscălea Velinson. Aceste poezii atraseră atenția presei românești, care îl proclamă drept unul dintre primii poeți ai României (edin ot pãrvite poeți na Romãnija). Domnul Velinson era socotit de români drept compatriot al lor (Gospodin Velinson se scãitase ot Romãnite za teden sãote-

1) Cf. mai sus, la p. 191 : și bulgarul Ciobanov în slujbă la noi.

cestvennik). Din nenorocire, noi nu avem, fie în traducere, fie în original, multe sonete și alte poezii tipărite de „Velinson” în publicațiile românești, și nici poeziile lui franțuzești, căci el cunoștea până la perfecție limba franceză”. Așa spune Vazov.

Scopul acestui articol al lui Vazov despre Veliksin este, cum însuși spune, spre a aduce aminte Bulgarilor de acest poet, pe care ei aproape îl uitaseră, măcar că: „a lăsat după dînsul în lume cîteva dulci poezii și oricine iubește poezia își va aduce aminte cu drag de acele sunete armonioase ale unei muze amuțite”. În Velikbin era, continuă aci Vazov, sentimentul pentru frumos, el avea dezvoltat gust literar și simțire cu adevărat de poet. Era poet și după suflet”, nu numai prin arta versificării pe care o poseda. Scopul lui Vazov este, așa dar, să amintească bulgarilor de acest uitat Veliksin, despre care și marele poet al lor din întîia jumătate a veacului al nouăsprezecelea Botev recunoscuse că e în adevăr poet. Deși, eu trebuie să spun aci și că un student al Universității din Sofia, apreciind opera poetică a lui Veliksin, într'un studiu ce a publicat bulgărește,—în *Izvgstija na St minară po Slavjanska Filologia pri Universiteta v Sofija za 1904 i 1905 god.* (Anuarul Seminarului de Filologie slavă de pe Îngă Universitatea din Sofia pentru anii 1904 și 1905), Sofia 1905-, pg. 303 — zice că Veliksin e un poet mijlociu (siednja-răka), iar nu așa de ales cum afirmă Vazov și Botev.

Eu, avînd în vedere că și un alt bulgar, Anton Pan, a desfășurat la noi, în limba românească, o bogată activitate literară, tot în întîia jumătate a sec. XIX, dar înainte de Veliksin, prezint aceste date, mai înlîi spre a îndemna pe cei cari-se ocupă cu Istoria Literaturii romîne moderne, să cerceteze personalitatea literară românească a acestui Velinson (Veliksin), care, născut și crescut la noi, a scris sonete și alte poezii în limba noastră. Iar aceasta, spre a se vedea dacă el nu e, și prin activitatea lui poetică românească, un „uitat” însă poet de talent, cum a fost, după aprecierea lui Vazov și Botev, pentru bulgari.

Dar mai scriu despre Velinson și pentru că el, avînd suflet și pentru romîni, cînd a murit la Paris în 1896, a lăsat un testament, în care, „spune Vazov în articolul-i ce am pomenit aci, declară că: lasă „Bulgariei 60.000 (șeaizeci de mii) lei, cu condiția ca acești bani să fie depuși la o bancă, cu dobîndă, și să stea în bancă pînă ce vor crește la trei milioane lei. Cu această sumă

să se clădească trei spitale ; imul în Sofia, altul în *Tulcca* și al treilea în *Brăila* (locul lui de naștere)".

În acelaș timp atrag atenția Ministerului nostru de externe asupra acestui testament, despre care poate nu va fi ștind, dar care, prin cuprinsul lui, ne interesează direct.

Ilie Bărbulescu

Movila bortoasă

Se cunoaște îndeobște diferita proveniență a movilelor, de-acopăr răzlețe sau și întrolocate întinderea Țării.

Unele sânt *semne de hotar*, altele *locuri de îngropăciune* ale feliuritelor popoare, altele iarăși *puncte de observație*.

În județul Dorohoi sunt însă două movile găunoase în formăV de potcoavă, ce amintesc „Kurganele” Polovților sau Comanilor din Ukraina, despre care Cronica primordială rusească (Pervonaciatnaia letopis) ne spune, că în unele din ele se putea adăposti o armată întreagă.

Cele din Dorohoi se află pe dealuri și podișuri înalte, în depărtare cam de 10 km. una de alta, și anume una, vizibilă din oraș, în comuna *Hilișeu*, alta formând hotar între *Trestiana* și *Broscăuți*. Prima are un incunjur de vreo 100, cealaltă de vreo 200 de pași.

Ar fi interesant, a se chestona, dacă nu mai sânt asemenea movili și în alte cuprinsuri dă țară românească.

Obârșia celor din județul Dorohoi se mai poate sprijini și pe localitatea *Comănești* la nordul acestora, care nume oglindește prezența Românilor la așezarea frânturilor poporului Coman după* înfrângerea lor în luptă cu Tătarii în bătălia de la Ihalka (1222).

Valaska

În prima mea cățărare pe piscul Lomnica 2760 m. din masivul Tatra, avui drept călăuză un locuitor german din coloniile da la Zipas. Acesta purtând în mână un bălța?, cum obicinuesc unii pădnrari și Huțaniti bucovineni, mirat îl întrebai, cum numesc locuitorii din partea locului această sculă. Îmi răspunsei *valaSka*.

Acest cuvânt nu e trecut de Bartoă și Miklosich între elementele românești din limba tăuțeseă, și ne indică urma culturală întipărită de Români în cursul colindărilor și adăstării lor prin crierii Carpaților centrali.

Dr. Ilie Gherghel

Mlnuty vdohnovenlja Molodosti Aleksandru Glideu
1850 goda avgusta vx 30 denh¹⁾)

„Momentele inspirației de tinereță ale lui Aleksandru Hasdeu. i4nul 1850 August în 30 zile.”—

Acesta este titlul culegerii de poezii ale lui Aleksandru Hasdeu, ce se află în manuscris în biblioteca centrală din Iași. Despre aceste versuri a vorbit B. P. Hasdeu în *Revista Nouă*, I (1888) pg. 210—212, iar o poezie tradusă de Bogdan P. Hasdeu a reprodus-o d. Haneș în lucrarea sa „Scriitorii Basarabeni” pg. 168.

Este timpul însă să vorbim mai în amănunt despre aceste versuri manuscrise ale lui A. I. Hasdeu.

Se vede că colecția a fost pregătită pentru tipar de către Bogdan P. Hasdeu, pentru că după titlul rusec pe care l-am reprodus mai sus de pe scoarța roșie a manuscrisului, pe foaia care urmează se află scris :

„*Aoldavskie sonety*” 1834 (Sonete moldovenești) și este semnat Pr. Bogdan Petriceico Hasdeu ; pe aceeași foaie se află un motto din Byron.

Primul sonet este intitulat :

„*Qhuzblna i rodina* (Străinătatea și patria).

Acest sonet începe astfel:

Ja vidjelx 6udnyj mira kjassiceskoj Ellady
Luga Arkadij sx ichx vjecnoju vesnoj;
  kristalojn struej 'i
Fokidy ru^eiki, sa (ichx cvjetloju volnoj)
Hrebtj Thessalij i 2udesja Pallady.—

*

Ja vidjelx i zabylx! Glazx ljubitz vidx cuzbiny ;
No serdca rodina, li&x rodina mila
Ne vidja pomnju ja Moldavij kartiny ;

*

Tebja lazurnaja Dunaiskaja voda
  gramadnyfa
Daglovskoi magury, (granitnyija) verSiny
Pustyni Budzaka ! kozminskija ljesa!

1) Din cauza dificultăților de tipar dăm textele rusești în transcriere cu litere latine, folosind norma lui Leskien „Latein — Umschreibung” din a sa *Handb. vch d altbulg.* pg. 4.—

2) Cuvintele puse în parantez sunt șterse în manuscris. Coj-ectările suprapuse par a fi ale lui Bogdan P. H.

(Am văzut lumea minunată a Elladei clasice
 Pășunile Arcadiei cu primăvara lor veșnică
 Părăiașile Fokidei au (unda lor limpede) valul de cristal
 Munții Tesaliei și minunile Paladei.

*

Le-am văzut și le-am uitat ! Ochiul iubește vederile străinătății
 Dar inima patria, numai patria îi e dragă
 Fără să ie văd îmi amintesc tablourile Moldovei

*

Pe tine, apă albastră a Dunării
 Măguri ale Ciahlăului, înălțimi (de granit) uriașe !
 Pustiuri ale Bugiacului! păduri ale Cozminului !)—

Vom trece în revistă jnai departe cuprinsul manuscrisului :
 Al doilea sonet este intitulat:

„Priroda Moldavi]" (Natura Moldovei) ; în el aflăm ver-
 suri ca acestea;

„0, kraj rodnoj! S<5astlivx, komu sudila dolja
 Uvidjeth bo-zijsvjetx vx moldavskoj storonje
 (O ! ținut al patriei ! Fericit acela căruia i-a hărăzit soarta
 Să vadă lumina dumnezeiască în cuprinsul moldovenesc);

3. „Moldavskie kurgany" (Movilele moldovenești.)

4. Granica Moldavi]" (Granița Moldovei.)

„O, raskaâi mnje, Prutx, rjeka ty vjekovaja !
 Pro slavu davnichx ljetx Moldavii svjatoj,
 Kakx vitjazx nas* Stefanx, otâiznu zaSciicaja
 nevernychx

U beregovx tvoichx razilx (poganychx) stroj.

(O, spune-mi, Prutule, rău veșnic /

Despre gloria anldr de demult ai Sfintei Moldove

Cum viteazul nostru Ștefan, apărându-și patria

Pe malurile tale a nimicit cetele (păgâne) necredincioase.

5. Stynka nada Prutomx (Stânca de la Prut)

6. *Moldavskija dievy* (Fecioarele moldovence)

ja naSichx

„Ljublju (moldavskichx) djevix : ichx glazx—agonh, ichx brov»

Kaks „vorona pero" i kosu ichx gustuju

Kakx „sobolk mjagkuju" i moloko da krovh

Ichs sVjezee lice. Ljublju ichx rje^k prostuju

*

Kakx myslk ditjati i kakx lepeta pervychx slovx...

(Iubesc fecioarele noastre (moldovence) ; ochiul lor e foc,
sprinceana

Ca „pana corbului” și părul lor des
Ca samurul moale, și ca laptele și sângele
Fala lor fragedă. Iubesc vorba lor simplă
Ca gândirea unui copilaș și ca murmurul primelor cuvinte) etc.

7. „Sonetx vx Moldavij” (Sonet din Moldova)

8. *Moldavskoe vino* (Vinul moldovenesc,)

„Kakx grudh kormilnicy, kogda-to, ja vino
Moldavskoe ljublju teperh. Na sprosh: kakoe
Buketomx i ognemx otlknyj? mudreno

kotnark

JVinje otvjeeath: (kak razx) i samoe prostoe

*

I odobestskoe, ~vamx pochvalno râvno.

{Ca sânul doicii odinioară, iubesc eu

Vinul moldovenesc acum. Dar la întrebarea : Prin ce

Buchet și foc se deosebește?

îmi vine a răspunde: Kotnarul, și cel mai simplu.

Și Odobeștii sânt de opotrivă de lăudat).—

9. Berladx (Bârladul)

10. Monastyrk Njamcx (Mănăstirea Niamț)

11. Selo Boureny (Satul Boureni)

12. Selo Eckany (Satul Ițcani)

13. Sucava

18. Gora Ciachlyj (Muntele Ciahlău)

20. *KMneow* (Chișinăul)

In această poezie alegorică aflăm versuri ca acestea :

„Velikij Ginkulx lissx podnjalex sbobody stjagx,

I Duka-arnautx, Moldavij gubitelk

Bjeialx, i moiety—byth, navjekx iz&zx by vragx

(Marele Hâncu abia a rădicat steagul libertății

Și Duca-arnăut, pierzătorul Moldovei,

A fugit și poate pentru totdeauna ar fi dispărut dușmanul) etc.

21. Hotinx

24. Monastyrk Njamcx (Mănăstirea Niamț)—

In această poezie se reia legenda despre Ștefan-Vodă care
se întoarce învins de către Turci și cere adăpost în mănăstire :

„Propalo vse, vse! Moldavija libilask

Svobody.

(Este perdut **totul**, totul ! Moldova și-a perdut Libertatea)

La aceste cuvinte Doamna răspunde :

„**Prock** "sx glazx moichx, bjeglecx! Oltfzna pogibaetx

A ty zdjesK **kroeShSja** vx stjenachx monastyrja"

(Fugi din ochii mei, îugarule! patria moare

Și tu te ascunzi aici între zidurile mănăstirii)".—

28. Moldavskij jazyks vx Cpeterburgțe

(Limba moldovenească în Petersburg), în care aflăm :

Yazykx moldavskij gords svoimx proischozdenKemx

(Limba moldovenească este mândră prin origina ei).

31. Hotinx

39. Akermanx

40. Staraja-Kilija (Chilia-veche)

41. Novaja-Kilia (Chilia-nouă)

42. Soro ca

44. Kagulx (Cahul)

46. Moldavskie monastyri (Mănăstirile moldovenești)

47. *Kotnarz.*

În această poezie aflăm versuri ca acestea :

„Greks Iakovx leraklids, pochitivz naăx prestolx

Mudrjee knjazilx by, <Şenx rodiCk voevoda:

Onx znalx duchx vremeni, onx ponjalx duchx naroda

(Greul Iacob Eraclidul, uzurpând tronul nostru

Ar fi domnit mai înțelept de cât un voevod pământeau

El a știut spiritul vremii, a înțales duhul norodului).

48. Budzakx

49. LopuSna

51. Moldavskie ljesa (Pădurile moldovenești).

58. Tataraş, este o poezie cu conținut istoric în care se descriu luptele cu Tătarii.

60. Cecora (Țuțora)

61. Bendery

62. *Cygany* (Țigani). Acesta este ultimul sonet, De aici mai departe manuscrisul cuprinde numai câteva titluri, după care urmează apoi tabla de materii.

După această tablă de materii referitoare la sonetele de până aici, urmează altă parte a manuscrisului cu titlu

„Raznyija stichotvbrenija 1829—1843 g.g (Diferite poezii).

După un motto din Heine urmează prima poezie :

Vospominanie (Amintiri) în patru pagini, între care aflăm versuri ca acestea

„Kakx privolhtia
 Kakx razdolhtia
 Ziznk kuznefikika stepej:
 Bezx zaboty
 Bezx raboty
 Vjekx guljaetx sredk polej:
 (Cât este de irîBelşugată
 Şi de liberă
 Viaţa grierăşului de câmpie;
 Fără grijă
 Fără muncă
 Totdeauna se plimbă printre câmpii)".

Această poezie este apoi scrisă astfel: Vinniţa, 1840.

Urmează apoi altă poezie cu titlu :

24 *oe* Sentjabrja, scrisă din Kamenet-Podolsk 1842.

Apoi „Podolhsakaja jubilejnaja pjesnja»
 (Cântecul jubiliar al Podoliei)

Vinniţa 1841.

Apoi „Svadkba golteja"
 Izx prostonaro Jnoj pjesni

Kiăinevx 1829.

(Nunta unui holtei
 Din un cântec popular) Chişinău 1829.

Apoi un fragment de satiră intitulat „Reforma" şi semnat din
 Harlkov 1830.

Urmează apoi: „*Snovidjenie*" (Visul)
 (Perevodx sx moldavskago) (Traducere din moldoven.şte)

„Votx tonetx vx morje
 colnx
 Podx echo volnx....
 Votx gibnetx vx gorje
 Ziznh
 Kakx echo triznx....

Votx solnca jasnyj
 Lucx
 Pogacx sredx tu6x....
 Votx slavy glasnyj
 zvukx

Otvergnulx sluchx....
 zlovjeSri eti
 sny
 Moej vesny:
 Cto-za objety
 mnje
 Rokx proeMtx vx snje"

Kirstincy 1832

(Iată se scufundă în mare luntrea
 In ecoul valurilor...
 Iată se stânge în suferință
 Viata
 Ca ecoul amintirilor....

Iată raza senină
 a soarelui
 S'a stins printre nori..
 Iată sunetul puternic
 al gloriei
 Mi-a pătruns auzul....
 Visuri prevestitoare de rău
 ale
 primăverii mele l
 Ce făgăduinți
 îmi arată
 Soarta în vis).—
 Urmează apoi „ Moldavskija narodnyja pjesni"
 Cântece populare moldovenești) între care aflăm ;
 Turturika pxsxrjolx (Turturică pasărea)
 „Gorlica vx peSali
 zdjesb i tamx porchnetx,
 Gdje by privolhnyj prijutitksja ;
 No prijuta ne najdetx
 Ni na vjeto-skje zelenoj
 Ni vx lu2odku mezs cvjetovx
 Vse ej skudno, vse ei grustno
 zelenk ros<Si, cvjetx Iugovx

Kiăinevx 1834.

(Turturica amărâtă
 Sboară de ici, colo,

Să se odihnească undeva,
 Dar odihnă nu găsește
 Nici pe crenguța verde
 Nici în luncă între flori
 Totul o plictisește și o amărăște
 Verdeța tufișurilor, floarea livezilor).
 Urmează apoi : „Milianx i Dina”
 Epizod» izx moldavskoj istorii
 (Epizod din Istoria Moldovei).

După aceste versuri urmează o poezie intitulată:

„Mo!dovfnk]e” (Moldovencele), cu un motto din Petrarca,
 apoi diferite poezii ocazionale, apoi unele patriotice ca „Stefanx-
 "velikij” (Ștefan cel Mare).

Apoi „cyganskija melodii”, perevodx (Melodii țigănești, tra-
 ducere). Urmează apoi poezia *Cyganka* (Țâganca)'.
 „Slovno ugoľh, ja Sema
 I kakx onx, oĝna polna
 Ia dychanhja paromx
 Ia lobzanyja zaromx
 Tjelo, dusu zgu
 ProCh ! iaci sebje bjeljenki
 Prock! ne tronk vperedx smugljanki
 Mnogo ja mogu
 I dychanhja paromx
 I lobzanyja zaromx

(Ca și cărbunele eu sunt neagră și ca și el sânt plină de
 foc ; cu flacăra sufletului, cu focul desmerdării, ard corpul și su-
 fletul. Fugi ! caută-ți (femei) albe I Fugi I nu te mai atinge de o
 țigancă I Mult pot eu, și cu flacăra sufletului și cu focul desmer-
 dării).

Această poezie este subscrisă: „Iași 1839”.

Urmează apoi alte două poezii subscrise tot din Iași 1839
 după care vine :

Rodina pjesenx (Patria cântecelor), (izx prostonarodnoj pjesni
 (din un cântec popular) semnată din „Putna 1837”.

Apoi „Rusalka Dnjestra”, Akerman 1834,

„ Moskva vx 1812 godu, sonet
 (Moskova în anul 1812, sonet)

semnată din Moskova 1850

După aceste urmează încă două balade, cu care se încheie
 manuscrisul, ultima are titlu;

„Gdje suasth" (Unde e fericirea), semnată din Chişinău 1843.

În sfârşit urmează a treia parte a manuscrisului cu câteva **încercări** de traduceri a acestor poezii, în limba franceză, ca :

Danuce, Lapuchna, Boudiac, Cotnar, Moldavie etc.

După cum vedem deci, aceste poezii ale lui Al. Hasdeu care se află în manuscript îl rusesc din biblioteca centrală din Iaşi nu cuprind numai „faptele mari ale Românilor expuse într'o serie de sonete scrise cu multă eleganţă" după cum afirmă Vulcan în studiul său (prefaţă) la „Domnia Arnăutului" din 1872, Buc, citat şi de d-l Haneş în scriitorii Basarabeni" Buc 1900 pg. 168. Acest manuscris cuprinde pe lângă sonetele cu diferitele titluri pe care le-am văzut şi alte „diferite poezii" şi apoi încercările de traduceri în limba franceză a unora din aceste sonete şi poezii.

Am văzut şi în sonete şi în poezii diferite încercări de corectare a versurilor, scriindu-se deasupra raidurilor cuvintele noi, menite a înlocui pe cele şterse. Aceste corectări socotim că au fost făcute de Bogdan P. Hasdeu, care a şi pregătit culegerea pentru tipar, întru cât scrisul acestor îndreptări este identic cu iscălitura lui Bogdan de pe a doua pagină a manuscrisului. Încercările de traduceri în limba franceză, din aceleaşi motive le socotim datorite de asemeni lui Bogdan P. Hasdeu.

În sfârşit încă o chestiune. D-l N. Iorga în „Histoire des relations Russo-roumains", lassy 1917, la pg. 289 spune că Al. Hasdeu nu a fost niciodată în principate. Această afirmaţie a d-lui N. Iorga este contrazisă însă de faptul, neobservat **pană** acum, că o parte din poeziile acestui manuscript sînt date precis din Putna 4837 şi Iaşi 1839, după cum am văzut mai sus.

Prof. Dr I. Negrescu.

Vogoride bulgar

Se cunoaşte rolul nefast pe care l-a jucat caimacamul Moldaviei din timpul furtunos al Unirii. Persoana lui e bine cunoscută ; putem spune despre dînsul că a reprezentat cu exactitate o anumită înfăţişare a guvernelor zilnice, de care nu numai trecutul depărtat ne poate vorbi, ci chiar şi vremurile mai noi.

Ceia ce se cunoaşte mai puţin despre Vogoride este origina naţională şi mai ales activitatea sa de după înfăptuirea Unirii şi plecarea sa din căimăcămie, cînd istoria ni-l înfăţişează într'o lu-

mină mai favorabilă. În interesul adevărului istoric se cuvine a—ceasta reabilitare „postumă”, pe care izvoare bulgărești, puțin cunoscut, ne-au înlesnit-o.

După părerea și afirmațiile istoricilor mai vechi Vogoride era grec. După moartea lui Tudoriță Balș, întâiul caimacan din 1856-1857, postul fiind mănos, nu mai puțin de 15 candidați se ivesc, între care „aflăm și pe Neculai Vogoride, Grec din Constantinopol, bărbatul fiicei logofătului Costache Conache”¹⁾, fericitul câștigător al postului. Turcii se încrezuseră în el, îl considerau omul lor, întrucât era fiul lui Ștefanachi Vogoride, fost bei de Samos, ce reședea la Constanța, era deci o garanție; el mai avea titlul de pașă. Turcii nu s'au înșelat; Vogoride a luptat din răzpuțeri și prin tot felul de mijloace viclene și samavolnice să împiedice Unirea; dar n'a reușit datorită luptei acerbă djsă pentru o cauză dreaptă de partida unioniștilor, ajutați chiar de soția lui Vogoride.

De undea luat Xenopol informația că Vogoride era grec? Probabil din faptul că mai toți creștinii de seamă din imperiul otoman erau greci și mai sigur după numele său cu asonantă grecească. Dacă ar fi recitat mai cu atenție unele documente contemporane publicate chiar de el, s'ar fi putut îndoi. Dintr'o scrisoare a fratelui său Alexandru Vogoride, secretarul ambasadei otomane din Londra, adresată caimacamului, extragem: „Nu trebuie să te „puie în grijă de ceia ce vor sau amenință să facă Francezii, ale „cărora ziare te numesc Grec”. *) Din acest pasaj se poate vedea lesne că învinuirea de grec o repudia fratele lui Vogoride, fie ca o insultă, fie ca o neexactitate. Că era o necesitate vom vedea imediat.

După un an de căimăcămie, în vara lui 1858, Vogoride predă ocîrmuirea unei alte comisii interimare formată din trei boeri moldoveni, după care istoria romînilor nu mai pomenește nimic despre el. În adevăr, peste puțin timp îl găsim stabilit la Viena și preocupat cu totul de alte chestiuni. Trecuse ca un slujbaș credincios turcilor prin ocîrmuirea Moldovei; cu acelaș zel el sprijini indirect pe unioniști, atunci cînd marile puteri au zădărnicit unel-tirele turco-austriace împotriva unirei. Chiar la început, înainte de-a

1) A. D. Xenopol : „Istoria Romînilor”, voi. XII, Iași 1896,- pag. 194.

2) Idem, pag. 204.

primi instrucțiunile turcilor, era neutrul față de chestia unirei. ')

D. Onciul, P. Râscanu și alți istorici nu pomenesc nimic despre naționalitatea lui Vogoride. Credem că pentru întâia oară afirmăm că Vogoride era bulgar; nu numai că nu era grec, dar îi ura pe greci; era un patriot înfocat bulgar. Era cunoscut mai dinainte ca «un retrograd, care nu știa măcar românește, pentru o anumită presă din străinătate—„Vestminster Review" din April 1857. »)

Neculai Enachi Vogoride—cum este cunoscut și după documentele românești—se află stabilit la Viena, Hotel „Goldene Lamme", în anii 1861-1862. De aici el poartă corespondență cu diferiți fruntași bulgari din Bulgaria sau Constantinopol, între care și dr. Ciomacju, un cunoscut luptător pentru autonomia bisericii bulgare și necurmat dușman al grecilor. Într-o scrisoare delat 25 Noembrie 1861, în franțuzește, el scrie: „Aflu cu durere că *afacerea noastră* ^ (chestia bis ricească) merge încet și că patriarhul grecilor este „tot așa de fanatic și recalcitrant cași'n trecut, se va căi într'o j,zi, dar i se va spune că e prea târziu; vă cer informații asupra „acestei afaceri, atitudinea Porții, a ambasadurilor, a grecilor..... ^ .Aflu că ai noștri din provincie nu vor să audă de împăcare cu „patriarhul și cum acesta nu și-a cunoscut interesele sale, a fost „orb și fanfaron, ai noștri au dreptate că n'au vrut să vorbească „cu el. Sunt mulțămît că nu sunt la Constantinopol, căci mi-ar „fi atribuit idei pe care niciodată nu le-am conceput și mai ales „grecii pentru a câștiga o cauză nedreaptă și mai ales pe un om „așa de strălucit și dibaci ca D-stră printre toți compatrioții noștri, „pot să recurgă la orice. Fiți mereu bun patriot, devotat cauzei „noastre bisericești și istoria vă va păstra o pagină frumoasă. „Aici sunt mai mulți compatrioți ds-ai noștri care studiază mult..." IncLee cu cordiale salutări și cu complimente tuturor compatrioților noștri la care mă gândesc totdeauna cu plăcere". Cere mereu noi informații. *)

Din această scrisoare rezultă clar că Vogoride era bulgar; regretă mereu despre compatrioții săi și mai ales își manifesta sentimentele sale într'o chestiune în care ura împotriva grecilor întrecea orice alte atitudini. își arata dorința ca să se rezolve în

1) După raportul francezului Place din 25 Martie 1857, publicat în D. Sturza „însemnătatea Divanurilor Adhoc", București 1911, HI P- 48.

2) N. Iorga «Paul Bataillard», București 1923, pag. 9.

3) A Şopovx „D-r. Stoians Ciomacovs, Sofia 1919, pp. 96-97.

bine pentru bulgari o chestiune în care grecii erau singurii protivnici. Se pare însă că numele său și poate activitatea trecută; să-i fi atras bănueli din partea unor bulgari, căci i-e teamă să nu i se atribue „idei ce nu le-ar fi conceput nici o dată” de-ar fi stat la Constantinopol; probabil face aluzie la idei greco-fîle.

Într'o altă scrisoare, ' dela 1 Martie 1852, mulțumește lui Ciomacov că i-a scris, și e supărat că marele vizir „supune bi-„serica noastră capriciilor și delapidațiunilor grecilor din Fanar; „acești dpmni trăesc în prejudiciul bulgarilor noștri, acest bun și „supus popor, care nu se ridică nicăeri împotriva Vexațiunilor „preoților bulgari” ')

Deși iscălește în ambele scrisori N. Conaky-Bogoridis, patriotismul său bulgăresc e neîndoios. O întreagă activitate desfășoară în binele poporului bulgar. Dela Viena e'n legătură de corespondență și cu alți frunțași bulgari de-acasă, cu Kessoglu, pomenit ca bun prieten, cu Slavțoviț, frajii Tabsilesti și alții. Pentru a-și dovedi sentimentele el donează, tot cam pe atunci, bulgarilor die Constantinopol un teren ca să se clădească o biserică proprie, pentru care s'au strîns fonduri prin subscripție. ')

Vogoride face parte dintr'o familie de înstăriți bulgari, ciorbagii, cum se numeau pe atunci, care ajunseră la Constantinopol să se illustreze și probabil îmbrăcaseră haina greacă prin cultura și avantajile Fanarului. Iubirea față de neamul său îl spală, pentru, noi, pe N. Vogoride de păcatele înfăptuite în Moldova împotriva-romînilor.

Prof. P. Constantinescu-Iași

Asupra unui genitiv

Cuvintele terminate în „ie” fac genitivul în două feluri: adăogînd după regulă un „i,, : cizmărie-cizmăriei, ori adăogînd pe „i” și transformând și pe „e” în „i”: ecuație-ecuații. Întrebuințarea celei de a 2-a forme se face aproape întotdeauna greșit,, scriindu-se numai cu doi de „i”. Și cu atât mai înțepătoare în ureche și mai regretabilă este această greșală când o găsim nu în "fițuicile zilnice sau de partid ci acolo unde ne arată exmplele:

J. *Istoria modernă p. cl. VII de Marin Demetrescu* 1919 pg_

- 1) Idem, pag. 97.
- 2) Idem, p?g. 625.

20 rândurile: 9[^]10, 12, 24, găsim: Spânii Spânii Spaniei Spanlii.

2. *Analitica de P. Marinesca* p. cl. VIU R. găsim *ecuații* în loc de *ecuației* sau *ecuații* de trei ori.

3. *Algebra de N. Marinesca* p. cl. VIII R, în prefața D-lui A. G. Ioachimescu pag. V rând 12: „...asupra *ecuații* materiale...” și la pag 1 rând 8: „...rădăcină a *ecuații*...”

4. Filologul August Scnban în „Arhiva” Ianuar 1922 pag. 115 rând 19: „Astfel în estul Mjnienii...”

Notă. Dealtfel teama pentru 3 de „i” este foarte răspândită în general, de la copiii de curs primar până la profesorii universitari. Exemple:

Filologul Lazăr Șăineanu în „Studii folkiorice” pag. 141 : «...când 'și b!astămă *copii** și pag. 145 : „Ele și copii lor...”

Argot ui școlăresc

Prin anii 1922-23 se publicau în „Adevărul literar”, mulțumită d-lui Barbu Lăzăreanu, diferite culegeri din argoturile românești, domeniu vergin încă până atunci.

Am trimis și eu o listă de câteva cuvinte din „Argotul școlăresc”, după care au urmat și alții în acest fel. Acestea m'au îndemnat să mă ocup de limbajul ce practicam, și iată-mă că aduc și altora 3 diviziuni din materialul clasificat și aranjat spre publicare

Caricaturi de cuvinte

1. animabil=amabil	17. orez=arest
2. clănărici=clarinet	18. opăreală=opreală
3. clănțălărie=cancelarie	19. polux=pol=20 lei
4. cadelniță=cadență	20. patriculer=particular
5. a cufundâ=â confundă	21. petableg=pedagog
6. cremă=crimă	22. porcos=politicos
7. dulău=duel	23. prefect=perfect
8. frâncărie=bani	24. răcături=recitări
9. ghiță-versa=vice-versa	25. a rîmâ=a rimă
10. găinărie=galerie	26. sutea=sutar
11. gumilastică=gimnastică	27. spirt=spirit nereușit
12. greață=grație	28. terfelog=catalog
13. lăctâfflâție [^] efclartiaie	29. urlîtor—orator
14. lătrătură=literatdră	30. vicevarzâ=vîcever&
15. nepenetrabil-impenleabil	31. zârzavat=rezervai
16. oftică=optică	

Superstiții

1. Dacă intri al 13-lea în clasă, vei fi pîrlit
2. „ vorbești mult de un profesor va veni mâniat, și pentru a preveni aceasta mușcă-ți degetele.
3. „ îți cade cartea, vei fi ascultat la acel obiect; și dacă în cădere s'a deschis, vei fi ascultat chiar la acea lecție.
4. „ intri în clasă cu piciorul stîng îți va merge rău.
5. „ **scapi** creta, e semn că nu știi
6. „ se rupe creta la tablă, de asemeni nu știi.
7. „ dai unui coleg o bucățică din ceia ce mănânci și acesta o scapă jos, e semn că ai dat cu inimă rea.
8. „ fumezi îți cresc mustăți.
9. „ vrei să știi de treci ori nu clasa, arunci cu vîrf în jos un briceag deschis ori un condei cu peniță și după poziția acestora: treci promovată dacă se înfig perpendicular în pămînt, corijent dacă se apleacă și rămâi repetent dacă nu se prinde.

Observații

1. Pentru faptele lor condamnabile pușcăriașii sunt *arestați* sau *expulzați*, iar școlarii sunt pedepsiți cu *arest* și în cazuri mai grave cu *eliminarea*.

2. Argotul școlăresc conține cuvinte și din alte argoturi având aceleași sau deosebite înțelesuri:

a) Vocabular	Arg. militar ¹⁾	Arg. școlăresc
a se învârti	a căpăta o scutire	a mitui
nevastă	armă	bicicletă, vioara, etc
b) Vocabular	Arg. tipografilor ²⁾	Arg. școlăresc
a da cu peria	a se da bine pe lângă cineva	a peria=a linguși
c) Vocabular	Arg. pușcăriașilor	Arg. școlăresc
daibojesc ³⁾	sfătuesc, îndemn, spun	a spune lecția. Vezi a cânta
fasole ⁴⁾	dinți	note (din : fa-sol)
fițerare ⁵⁾	întârzier, fasoane, fățăială	idem
veterană ⁶⁾	o sută mii lei	veteran=repetent
înfipt ⁷⁾	îndrăzneț	idem

1) din care a publicat ceva S. Braharianu în „Adevărul literar”
923 și din care am luat aceste 2 cuvinte.

2) „Vezi Ad. lit.” No. 126—923.

3) Vezi Ad. lit. No. 110—923 și 191—913. 2) Vezi Ad. lit. No. 110—923, 3) Vezi Ad. lit. No. 113—923.

nație *)	prieten	coleg
a se bărbieri ¹⁾)	a se lăuda, a exagera, a minți	idem
gfnește ⁶⁾)	privește gândește	idem
bucată ⁷⁾)	i) modul de operație ⁵⁾) o sută lei	festă, a face o bucată.

Acest cuvânt înseamnă

•0,50 lei de argint, înainte de război, în agotul monetai din care a publicat tot d. Barbu Lăzăreanu.

Saul Goldstein -Bârlad

A pești.

Tiktin notează ca învechit și popular acest verb (cu variant jfl 'apești în literatura vech-'j, pe care-l traduce pr'n 'zOgern, ver-dehen, säumen, verweilen'. Citațiile, destul de numeroase, slnt luate din texte vechi, una singură din Marian, Nașterea la Romîni. Etimologia îi este necunoscută, măcarcă în 1912, cind apare fa-scicula 19-a dicți narul lui Tiktin, în care se cuprinde verbul di-scutat aici, G. Pascu își publicase ale sale Etimologii romînești, unde (pg. 32) derivă pe **Destesc** din lat. *pensitare* 'peser, bălan- cer, examiner avec soin'. Deși etimologiei lui Pascu nu i se poate aduc nicio obiecție de natură f:>netcă sau semantică, cred inter- sant să relevez că un verb apropiat de al nostru întîlnim în lim- bile slave. Astfel: vbulg *p-kstovati* cura-e, rus. *p* |s.'stath=*p'k'stovatw* warden, pflegen (Kinder), rut. *pestyty* liebkosen ș. a. (v. Miklosich, Etym. Wb. 245 s. v. *pestunu* ; numai în bulgara se pare că nu există acest cuvînt, nici altele înrudite). In privința sunetelor ase- mănarea dinte verbul romînesc și cel rusesc merge pînă aproape de identitate. Cît d?spre formă, se știe ci multe vorbe romînești de conjug. IV au avut ori au încă vaiante aparținînd conjug. I. (și viceversa). Dea'tfel și lat. *pensitare* se deoseoește de rom. *a pești* tot prin donjugare și în acelaș fel. Nici înțelesul nu pre- zintă dificultăți, că:i dela 'aștept (=zăbovesc, întîrziuu)' la 'îngri- jesc (bolnavi, copii etc., adică stau, zăboves: lingă ei)' trecerea este ușoară. O dovadă avem în germ. *warten*, care înseamnă 'a aștepta', dar și 'a îngriji, a păzi pe cineva'. Tot așa germanicul *wardan* are în diferite limbi din aceiaș familie corespondente cu înțelesuri ca 'ausschauen, erwarten, auf der Hut sein, sorgen ftir,

4) Ad. lit. 1923—U6. 5) Ad. lit. No. 121—923. 6) Ad. lit. No. 06—922. 7) Ad. lit. No. 110—923.

hOten, bewahren, schiitzen' ș. a., iar în limbile romanice, care l-au împrumutat, e redat pr.n franc. *garder=zonserver* sans alteration, observer, retenir pour soi, r^server, surveiller, prot^ger, ital *guardare* betrachten, anschauen; sehen; behiiten, bewahren, beschiitzen, beaufsichtigen; sich Miihe geben, versuchen, zuschauen, etc, Fr. Kluge, Etymologis,hiS WOrterbuch der deutschen Sprache». pag. 483 s. v. *Wart* crede că însemnarea fundamentală a radicalului acestor cuvinte este ' auf jem. odernach jem. schauen' și deaceia se pare că legătura lor cu *wahren șl warnen* este sigură. Așadar înțelesul 'a păzi, a îngriji' este anterior lui 'a aștepta', ceiace ar vorbi în sprijinul ipotezei unui împrumut din rusește a verbului românesc. In acelaș sens s-ar putea* interpreta și citațiile lui Tiktin : afară de două cares luatî d.n t'Xte religioase (Pal.U dela Orăștie și Coresi, Evanghelia cu învățătură), celelalte (trei la număr) aparțin graiului moldovenesc (D. Cantemir, Miron Costin și S. FI. Marian). S-ar părea, deci, că avem a fa e cu un cuvînt relativ puțin răspîdit și cu deosebire în Moldova, unde un împrumut rusesc este foarte la locul lui. Toae aceste considerații nu însemneză că verbul românesc ar fi numai decît împrumutat din rusește ori din vechia bulgară ; dar o legătură între limba noastră și cele slave trebuie să existe. Asupra acestei chestii, care nu se poate rezolva sigur decît cercetîndu-se originea cuvint.lor slave citate mai sus, las cuvîntul slaviștilor.

Rectificare.

In numărul trecut al „Arhivei” (rg. 132), discutînd etimologia lui *alivanta*, am afirmat că interjecția *alevanto* (cu v bilabial) fexistă și în graiul Evreilor spanioli din Orient. M. L. Wagner îmi comunică însă că acest cuvînt îi este cunoscut numai din Bulgaria, adăugînd și prețioasa informație că în Bosnia se zice *alevantador* (cu v labiodental) pentru 'poliț'st (sergent de stradă)'. Asta probează răspîndirea destul de mare în Peninsula Balcanică a lui *alivanta* și derivatelor sale.

Atlase lingvistice.

Exemplul dat de J. Gillie'ron cu al său Atlas linguistique de la France (1902—1910) a găsit imitatori pentru cîteva teritorii ale României. Și nici nu era altfel Cu puțință, dacă ne gîndim la marea bogăție a materialului de limbă cuprins în el și la numeroasele

probleme născute din prelucrarea acestui material și care alcătuiesc așa numita geografie lingvistică. Cu toate criticile aduse lui Gillieron și elevilor lui, critici îndreptate mai mult împotriva metodei decât a principiilor (iar în ce-l privește pe șeful școlii, și în contra atitudinii sale prea personale și tiranice față de limbă), noua disciplină s-a impus cu atâta putere, încât nu mai este îngăduit nimănui s-o ignoreze. Acest lucru îl constată însuși filologii care nu trec drept partizani ai marelui dialectolog francez. Astfel A. Meillet, într-o dăruire de samă despre 'Stand und Aufgabe der Sprachwissenschaft. Festschrift für W. Streitberg', Carl Winter, Heidelberg 1924, publicată în „Litteris" (Lund-Suedia) 1924, pag. 24 urm., impută celor mai multe articole din această scriere festivă, consacrată chestiunilor principiale, că n-au luat în considerare geografia lingvistică.

Ca un „pendant" al Atlasului Franței trebuie socotit Atlas-linguistique de la Corse, nu numai pentru că se ocupă exclusiv de graiurile franceze vorbite în Corsica și este opera aceluiași autori (J. Gillieron și E. Edmont), dar și pentru că i-a servit ca bază, în mare parte, același chestionar, căruia i s-au mai adăugat unele întrebări, reclamate de situația geografică, socială și lingvistică a acestei insule, așa de deosebită de a Franței. Până acum au apărut (la Edouard Champion, Paris), după cit știu, jumătate din Atlas-linguistique de la Corse, adică primele cinci fascicule din cele zece proiectate, fiecare conținând câte două sute de hărți.

Cătră sfârșitul anului 1923 s-a anunțat publicarea unui „Atlas-linguistic de Catalunya" de A. Griera în editura „Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Diputacio" (Barcelona). Lucrarea întreagă va cuprinde zece volume, cu câte două sute de hărți fiecare la fel, deci, cu Atlasul Corsicei. Interesul pe care-l deșteaptă Atlasul lingvistic al Cataloniei este neobișnuit de mare, între altele și din cauză că-i vorba de o limbă romanică relativ puțin cunoscută și întrucâtva contestată ca atare: se știe că unii filologi o privesc numai ca o prelungire a dialectelor franceze sudice.

Înainte de a trece la cel din urmă dintre atlasele romanice în curs de pregătire sau publicare, cunoscute mie, se poate pomeni și de încercarea făcută la noi de Sextil Pușcariu, care a împărțit anul trecut, odată cu apariția vol. II din „Dacoromania", un chestionar amănunțit relativ la nomenclatura calului și a noțiunilor strâns legate de aceasta. Nu s-a informat mai de aproape despre intențiile filologului clujan și de aceea nu mă pronunț asupra

întreprinderii sale așa de necesară studiilor de limba românească. -Se pare că ne găsim în fața unei încercări de a strînge un cît mai bogat material lexical, judecînd după primul chestionar publicat pînă acum și după faptul că la acest chestionar răspund acei cărora li s-a trimes. Se înțelege că vocabularul limbii noastre, care a mai rămas încă necunoscut, merită o atenție specială, iar cîștigul ce va rezulta dintr-o cercetare temeinică a lui va fi nespus de mare; dar folosul acesta se putea obține, cel puțin în parte, și printr-o lucrare de natura celor discutate aci, care ar fi avut pedesupra avantajul de a ne informași în privința sunetelor, formelor și sintaxei romînești).

Toata operele d* **pană** acum se pare că vor fi întrecute în multe privinți de Atlasul lingvistic și etnografic eiv to-ita'ian, întreprindere grandioasă a em'nenților romaniști Jakob Jud dela Zurich și Karl Jaberg dela B rria. Faptul că acești filologi au fost dela început adepți entuziaști ai geografiei lingvite, la a cărei răspînd're și renume au contribuit în cea mai largă măsură, îi impunea ca autori ai unei lucrări as mănătoare cu Atlasul Fran'ei și totodată le-a ajutat să fie samă după cuviință de slăbăciunile reale ale acestuia, silindu-se să evite. Despre chipul cum au procedat la adunarea materialului, despre scopurile urmărite, despre natura și conținutul atlasului, etc, aflăm din două articole apărute în revista milaneză „Le vie d'Italia” (Mau și Noembrie 1923). Pentru interesul pe care-l prezintă aceste comunicări le redau aici într-un scurt rezumat.

Autorii știu că singurul mijloc de a cunoaște temeinic limba unei regiuni oarecare este caflologul să trăiască vreme mai mult sau mai puțin îndelungată printre oamenii care-o vorbesc și să noteze tot ce observă în cursul convorbirilor neprovocate. Dar acest lucru nu-i posibil deJt atunci cînd e vorba de un țnut puțin întins. Deaceia au trebuit și ei să se folosească, la fel cu Gilli-

1) Srise sem aceste rînduri cînd am primit fasc. II. din «Qrai și suflet», care cuprinde probe din Atlasul Ingustic al Bănatului de I. A. Candrea. Din spusete autorului aflau că a cercetat peste 250 localități, iar numărul cuvinte or întrepr'ate trece de 700. Atlasul va avea 120 hărți, ceia ce ținînd samă de întinderea teritoriului studiat însamnă mult. Cele citeva hărți reproduse, și dintre care una mai mare și colorată, dau impre i că lucrarea întregă va fi vrednică de țoală lauda. încet încet vor fi cercetate poate și alte ținuturi de limbă românească, mat alas că vo bele lui Candrea {I. cap. 170 jos) ech libează cu o făgădială în acest sens.

roti, de un chestionar, la alcătuirea căruia au întrebuițat cea mai mare băgare de samă. Pentru că răspunsurile să izvorască în chip firesc și prin urmare să redea cîr mai exact starea sufletească a celor interogați, autorii au cutreierat mai înătiu diversele provincii ale Italiei superioare și ținuturile italiene, și retoromane ale Elveției. În modul acesta ei s-au familiarizat oarecun cu viața, preocupările și limba locuitorilor și au putut să formuleze întrebări de acJea la care să capete răspunsuri neforțate și cît mai caracteristice. Întrebările sînt în număr de aproape două mii și se referă, în majoritatea lor, la traiul țăranilor, pentru că acesta a conservat mai curat graiul popular. Dintr-o serie de întrebări despre „orz” se poate vedea că pe autori nu-i interesează numai cuvintele, ci și lucrurile. Iar oentru că acestea din urmă nu se înțeleg bine din descriere, oricît de exactă ar fi ea, s-au hotărît să le fotografieze sau să le deseneze : în materialul strîns se găsesc vreo mie di fotografii și schițe ale obiectelor întrebate. Astfel Atlasul lingvistic elveto-italian este în acelaș timp și etnografic, o inovație dintre cele mai fericite, pentru care știința va fi pe veci recunoscătoare celor doi lingviști elvețieni. Articolele rezumate aici sînt însoțite de multe fotografii admirabile, care vorbesc singure despre imensul serviciu adus de ele.

Pe'îngă alegerea întrebărilor, Jaberg și Jud s-au gîndit și la aceia a localităților. Deoarece nu se puteau vizita toate, au trebuit să fe alese după interesul pe care-l prezntă. Primul criteriu a fost diferențierea dialectelor: cu cit graiurile se deosebesc mai mult, cu atît satele cercetate sînt mai apropiate unele de altele. Deaceia șesul va fi îmi slab reprezentat în atlas decît ținuturile muntoase, unde de'a o comună la alta se pot întîlni deosebiri de limbă enorme, iar șesul venețun mai bine decît cel friulan, fiindcă în cel întăiu nivelarea lingvistică este mai puternică. S-a ținut samă apoi de împrejurarea că în regiunile de tranziție vorbirea e mai variată decît acolo unde există un dialect oarecum definitiv înche-gat. Deasemenea s-a căutat ca localitățile vizitate să fie cît mai puț n influențate de centre de cultură,— fără să se neglijeze, bine înțeles, graiul acestora,— și în acelaș timp caracterele principale ale vorbirei unui sat să figureze numai decît în a.las. Totalul localităților cercetate este de două sute, cuprinse într'o regiune măr-giniă de Alpi, de mare și de o linie care merge dela Livorno la Ancona; numărul hărților va fi de 1500—2000. Afară de asta vor fi vreo mie de fotografii și schițe pentru ilustrarea hărților refe-

n'toare la obiecte și ocupații interesante. Fi care ilustrație va avea note explicite; deasemenea vor fi însoțite și hărțile de explicații etimologice, gramaticile, fonetice, folclorice, etc, care, în cazul când nu vor încăpea pe hărți, vor fi date în suplimente speciale.

În alegerea celui care trebuia să obțină răspunsurile la fata locului autorii au fost iarăși foarte circumspecți. În primul rând au crezut necesar, ba chiar indispensabil, pentru unitatea lucrării să recurgă la o singură persoană, așa cum făcuse și Gillieron. Norocul le-a servit de minune, căci au găsit pe un distins elev al lor, Paul Scheuermeier, cunosător „de visu” al celor mai mari părți din Italia, pe care o străbătuse de mic copil, iar pentru teza sa de doctorat („Einige Bezeichnungen für den Begriff Hohle in den romanischen Alpenländern”, 69. Beiheft zur Zeitschrift für rom. Philologie. Halle 1920) cutreierase Alpii francezi, italieni și elvețieni. În mai 1923, după o călătorie neîntreruptă de trei ani de zile, trei sferturi din materialul atlasului era gata; probabil că în cursul acestui an și ultima parte s-a terminat spre multămirea celor trei autori și a tuturor oamenilor care așteaptă atîta dela o operă ca asta.

Cele mai multe și mai mari dintre greutăți au fost, desigur, învinse. Mai rămîne totuși una destul de mare : aceea a tiparului. Pentru publicarea unui asemenea atlas este nevoie de sume considerabile, care nu se pot găsi așa de ușor chiar în niște țări cu valută tare sau mijlocie, cum sînt Elveția și Italia. Deaceia concursul instituțiilor și oamenilor de știință din toate părțile este absolut trebuincios. În acest scop reproduc aici apelul celor doi învățați elvețieni, cu nădejdea că el va fi auzit și la noi, unde interesul pentru Atlasul retoromano-italian nu poate fi decît mare.

Zurich et Berne, 15 novembre 1923.

Monsieur et cher collègue,

Nous nous permettons de vous adresser ci-joint deux tirages à part des articles que nous avons publiés dans les „Vie d'Italie” afin d'orienter le public sur l'Atlas linguistique et ethnographique Suisse-Italien que nous allons faire paraître. Toutefois la publication de cet ouvrage dépend du nombre de souscriptions que nous pourrions réunir, nous vous serions très obligés si vous nous prêtiez votre bienveillant concours dans l'élaboration de notre liste de souscripteurs. Nous vous serions particulièrement re-

devables si vous vouliez bien nous communiquer un certain nombre d'adresses de bibliothèques, instituts, académies, sociétés savantes, etc, ou le nom de particuliers susceptibles de s'intéresser à notre ouvrage. Nous cherchons à atteindre non seulement les philologues, mais bien aussi les géographes, les historiens, les ethnographes, les historiens, les ethnographes, les folkloristes, qui trouveront dans l'Atlas de nombreux matériaux — descriptions et illustrations relatifs aux sciences qu'ils pratiquent.

Nous vous exprimons d'avance notre profonde gratitude et nous serions heureux si vous vouliez nous soutenir de vos encouragements et de vos conseils.

Veuillez agréer, Monsieur et cher collègue, l'expression de nos sentiments très distingués.

(ss) J. Jud. Sprengbühlstrasse 14, Zurich

(ss) K. J.berg. Schäferstrasse 57, Berne

Les communications peuvent être adressées à l'un ou l'autre des soussignés.-

I. Iordan.

Fenomene de limbă în comuna Vutcani județul Fălciu

În limbajul comun al locuitorilor din sus citata comună se pronunță : pâră **în** loc de până. Ex: pâră unde te duci, în loc de până unde te duci. Dar e și **fană**, în loc de fără. Ex: **fană** șagă, în loc de fără șagă (Adică: e vorba de ceva serios nu în glumă, în șagă).

Cînd și cînd găsim întrebîndu-se chiar „bire” în loc de bine.

Crucea de piatră dela Teleajin.

În „Studii și documente cu privire la istoria Românilor” voi. IV d-l Iorga publică o inscripție, care se găsea în 1902 în satul Drăgănești județul Prahova și care fusese adusă acolo dela Teleajin, locul bătăliei din 1655 dintre Răkoczy și trupele rebele ale lui Constantin Șerban, cu următorul conținut :

In față: Cu b[un]ă vrare Tatălui
                   și cu îndemnare Fiiului
                   și cu sfrășitul Sf(ă)ntului
                   Duhu rădicatu-se-u acest[ă] sf[ă]ntă

și făcătoarea de biruință cruce
 și cu hramul sfintei și
 biruitoarei noastre, care
 iaste prea-sfintei Marii bgț [bogorodițe]
 întru H[risto]s iubit și bine
 credincios creștin Io Costandin Basa-
 rab Voevod. 6 rânduri șterse

Pe o muche : f Isprav[nic] Andro | nicii, capt ot | Gheorghit ?
 pis | Iun. 13 dni | ; leat 7163 {

Pe cealaltă: Gheorghie Racoț | , cinstitul Craiul | Ardealului[^]
 vă | zând Măriia sa | jaloba noastră | Măriia Sa
 au ve | nit cu ostile Mă | riia Sa și eu cu | bo-
 iarii țării mele | și cu pribegii, asupra | a răs-
 culaților oștire | ....iară Măriia | Sa.... ma.... că
 puse | .... au stăpânire | ....Domnii [....piatră | pe
 locul Măriia | Sa Craiu, și au ridi j cat această
 cru<[e], să fie a Domniei Mel[e] ; Mai (?) ')

Din o atentă citire a inscripției de mai sus, se poate cu u-
 șurință constata că ea nu e pusă de Constantin Șerban, cum pare
 a ne indica fața aceasta din urmă și mai ales cum ne arată data
 de pe partea din față: Iunie 13 leat 7163. Ea este pusă cu mult
 mai târziu, poate tot în a 2-a jumătate a sec. XVII când lupta dela
 Teleajin și evenimentele din anul 1655 sunt judecate prin prisma
 celor ce urmează după această dată, și cari nu s'au putut întâmpla
 așa cum vrea să ni le prezinte acel ce-a așezat peatra amintită[^]

La această constatare ne duc următoarele observații pe cari
 le scoatem din însăși conținutul inscripției.

Mai întâi data. In 13 Iunie leat 7163 nu se putea pune o
 inscripție în amintirea luptei dela Teleajin pentru motivul că ea
 nici nu avusese loc. Lupta se dă cu 13 zile mai târziu la 26 Iunie
 st. nou ') sau dacă am socoti că 13 Iunie de pe inscripție e după
 calendarul Iulian, tot nu s'ar fi putut pune această cruce la data
 de mai sus întrucât lupta s'a dat după stilul vechiu la 16 Iunie.

In al doilea rând. In toate documentele interne și externe și
 în scrisorile din pribegie Constantin Șerban nu-și zice altfel decât

1) Iorga, Studii și documente privitoare la Istoria Românilor,
 vol. IV Buc. 1902 pag. 243-344.

2) Cum ne mărturisesc aproape unanimi isvoarele, dar mai
 ales scrisoarea lui Rákoczy din 23 Iulie 1655 (Iorga, op. cit 242-3)[^]

așa cum îl numim rioi și nu: Io Constantin Basarab Voevod cunv fl numește inscripția. Numai târziu de tot în veacul al XVIII-lea Banul Minai Cantacuzino ¹⁾ îi dă titlul de mai sus. Avem, apoi, îndoială și asupra aceluia Ispravnic Andronic căpitan ot Gherghiț. care la data de mai sus ar fi pus această inscripție; căci nici un dregător cu acest nume nu se găsește nici în scrisoarea boerilor munteni către Răkodzyi ²⁾ prin care solicită ajutorul craiului pentru domnul lor și nici printre revoltații cari după lupta din 26 Iunie 1655 reveni iarăși la credință sub Constantin Șerban. ³⁾ Ceiace însemnează că acel *Ispravnic Andronic căpitan ot Gherghiț* care a pus peatra, a îndeplinit această slujbă într-o vreme posteroarăV luptei. Punând- inscripția, a voit să-i deie data luptei și necunos- când'o a pus'o greșit; iar domnului i-a dat numele de Constantin Basarab, fiindcă drept Basarab îl socoteau Cantacuzinii, stăpânii țării în a doua jum. a sec. XVII-lea cari poate au și infiltrat în popor această credință.

Cealaltă față a inscripției e și mai departe de adevăr. O cere formală de ajutor, spre a-l scăpa din încurcătura din 1655, niciodată, n'a adresat Constantin Șerban lui Răkoezyi cu care numai după bătălia dela Teleajin intră în relațiuni amicale. Prietenia ce a urmat între cei doi domni după 1655 și mai ales în timpul pri- begiei lui Constantin Șerban în Ardeal a putut să dea naștere în marele public la părerea pe tare o găsim reproducă și de isprav- nicul Andronic pe inscripția dela Teleajin. Fapt absolut în contra- dicție cu realitatea.

Prof. N. C. Bejenaru

- 1) Geneologia Cantacuzinilor ed. Iorga, Buc. 1902 pag. 17.
- 2) Iorga, op. cit. 33.
- 3) Ibidem, 37-43.

R E C E N Z I I

N. Iorga : *Rolul poporului polon în lumea slavă*. Conferința ținută la institutul social român în București și publicată în „Neamul Românesc” din 6 Iunie 1924.

Prin această conferință a sa, prof. Iorga vrea să arate, în esență, că nici unul dintre Slavii vecini nouă, așa dar nici Bulgarii, Sîrbii, Rtlșii, nu sunt de rasă slavă curată și n'au cu'tură proprie originală, ci numai Polonii. Urmărind acest îndoit scop face, potrivit cu el, următoarele afirmații. Că sunt trei Rusii deosebite, prin sângele și cultura fiecăreia : Rusia de la Kiev, care-i „normandă și bizantină, așezată în mare parte pe o bază asemănătoare cu a noastră : regiuni întregi cu case asemănătoare cu ale noastre”. Alta e „Rusia de la Moscova, simplă continuare a Hanatului tătăresc: Lenin era un reprezentant autentic și autorizat al lui Gingiz-Han”. Și a treia Rusie, înșfîrșit, spune că este „Rusia dela Petrograd, a lui Petru cel Mare,— simplă imitație a civilizației europene în forma ei germană fridericiană”. Iar sintetizînd toate aceste trei spune, apoi, că Rusia «nu-i altceva de cit o As e mongolă frămîntată cu formalismul german din vremea lui Petru cel Mare”.

Vorbînd despre Sîrbi și Bulgari, zice că ei sunt numai «o acoperire slavă», dar că baza lor e „o bază traco-ilirică asemănătoare cu a noastră”.

Trecînd la Cehi, spune că nici ei nu sunt slavi curați, ci „o bază celtică, cu un putenrcadaus de rasă germană, un amestec”; de asta nici ei n'au cultură originală.

Cu Polonia lucrul stă cu totul altfel, afirmă Iorga: „baza ei au format-o mici grupe de populație slavă din șes. N'au fost oameni veniți d'n munți, cari să găsească, scoborindu-se la șes, *alte* elemente cu care să se *amestece*. Trăind în șes, ei au dat naștere

RECENZII

suriei culturii *originale*. Polonii *reprezintă dezvoltarea rasii slave în acest ținut de șes*".

Ocupându-se, în același timp, mai de aproape de cultura fiecăror din acești slavi, Iorga spune încă următoarele:

„Că vechile noastre documente”, „analele noastre vechi, cum și toate încercările de istorie a cronicarilor, sunt scrise în *limba* răspîndită de *Melodie și de Chirii*". Pe această „limbă slavonă”. Polonezii „o numesc veche limbă bulgară”, dar acest lucru, continuă, „niț-i exact, pentru că Bulgarii n'au creat nimic, ci doar au adoptat ceea ce au găsit sau ce li s'a oferit". Mai spune, apoi, Iorga că această limbă răspîndită de Metodie și Chirii „n'are literatură”.

Vorbind, apoi, de limba sîrbească, spune că ea „a avut o literatură pentru care începusem să simț atracție, deși de o bucată de vreme a apucat pe căimoderniste care pe mine *mă scutesc de a mai ceti*”

iar după acestea, sintetizînd despre toți ceilalți Slavi afară de Poloni, spune: „unde vedeți, deci, slavismul creînd o civilizație?” pe cînd, zice: Polonii „au dat naștere unei culturii *originale*, în care evul mediu a fost dominat în întregime de idei *latine* trecute prin societatea franceză”; această „cultură romană din evul mediu a pătruns în Polonia *scăpînd-o de influența germanică*”.

De aceea, termină Iorga, cu un scop suprem de natură *politică* scos din *aceasta Știință a sa*: Romîni trebuie să învețe dintre limbile s'ave moderne numai polona, fiindcă numai ea reprezintă rasa pură și cultura slavă originală, și numai ea are, în alcătuirea civilizației ei, cultura latină (romană) a poporului românesc.

De cit, toate aceste afirmări arată că autorul lor nu cunoaște absolut de loc această lume slavă despre care, totuși, vorbește.

În adevăr, Slavistica ne arată, cînd o cunoașiem, că poporul polonez nu e mai curată «rasă slavă» de cît sunt Rușii, Cehii, Sîrbii, Bulgarii; căci și el are, ca aceștia din urmă, în sinele său, mare amestec de element german, ca Cehii, dar și *inci, cel puțin*, de element lituan. De aceea Polonezii-ne înfățișează și *tipuri fizice și psihice variate*. Astfel, așa numiții *Gorali*, cari sunt *munteni* din Silezia (măcar că Iorga, cum văzurăm, neavînd Știință, crede că toți Polonezii sunt numai locuitori de șes) se deosebesc mult de Polonezii din cîmp'a Galiției. Gorali, anume, au culoarea pielii mai blondă de cît Galițienii; sunt brachicefali și au statură mijlocie, pe cînd aceștia din urmă au structura dolicocefală și statură înaltă. Afară de asta, nobilimea Polonezilor se deosebesc mult de tipul

rural polonez, ea avînd mai cu seamă brachicefali și statură mat înaltă; de ac ea se și crede n Știință, că ea (nobilimea) e de o riginie etnită deosebită de țărănime.

Prof. Iorga nu știe nimic de toate acestea, precum văzurăm \. le poate vedea însă, dacă nu în cărți slave, pentru că nu cunoaște aceste limbi, cel pu^n în cartea lui Niederle, profesor la Universitatea din Praga, care a fost t adusă în franțuzește de către Louis Leger sub titlul: *La race slave*, Paris 1911, p. 84—87.

Apoi, de aseneni nu știe că, dintre Slavi, nu numai «Polonii au dat naștere unei cui uri origina e, în care evul mediu a fost dominat în întregime de idei latine trecute prin societatea franceza". În adevăr, de fap', și alți slavi catolici (ba și neslavi, ca de pildă Germanii, dar de ei nu vorbim aci) au fost „dominați" atunci de „idei latine"-, prin mijlocirea bisericeii lor catolice, care era depozitara și transmitătoarea culturii clasice antice (latine) în poporul ale cărui sufle:e le stăpînea și îndruma. Astfel, nu știe prof Iorga că civilizația poporului croato-sîrb din Dalmația și unele insule ale Adriaticei, care trăia, în evul mediu, sub stăpînirea și influența politică și culturală a Veneției și ale altor ora^e ale Italiei era „dominată în întregime de idei latine", aci „trecute prin societatea italiană", în loc de franceză. Nu știe, de pildă, că în Splfiet (Spalatto) Crojții au produs o întreagă literatură scrisă, cu limba latină și italiană, ori în limba lor croată, după modele și în direcția clasicilor latini și italieni; și acelaș lucru în insula H.-ar din Adriatică și în Zadar (Zara); fără să stărui prea mult a spune de strălucita cultură „latină" prin „societatea italiană" a Raguzei. cu c re pe atunci și Principatele Romîne aveau relații comerciale și de alt soL O sumedenie de *scriitori croato-sîrbi*, pe lingă că scrLeră opere literare, și în sec. XV, în limbile latină și italiană, compuseră mult și în *limba lor națională croato-sîrbă*, imitînd de ex. pi.se de teatru după clasicii latini Plautus, Terentius, și după cei eleni ca Euripide, ori poezii după Dante și Petrarca, sau pastorale și poezii de amor după pastoralele italienești.

Ca dovadă a celor ce spun ac', nu voi cita - pro'esorului Iorga cărți speciale slave de Istoria Literaturii și Culturii C oate pe atunci în Dalmația și insule, căci nu le-ar putea citi; mă mărginesc a-i-ind'ca numai, eel puțin studiul lui K Jirerjek publicat în *Archivflir slavische Phllologie*, XIX (a. 1897), p. 24, în care se află, între altele, un paragraf cu titlul „Ragusa in der zweiten-Haifte des XV, Jahrhunderts" (Ragusa în a doua jumătate a sec

XV) și aliiul «Die Anfänge der lateinischen Literatur in Ragusa» (începuturile literaturii latine în Ragîza). Deși o indicație veche despre aceste lucruri putea găsi Iorga dtjâ în cărțile mele *Cercetări htorico-filologtce*, București 1900, p. 11 și în *Studii privitoare ia limba și istoria romînllor*, Bjcurești, 1902, p. 148, 159.

Dar nici celelate lucruri de cari vorbește în conferința sa nu -le cunoaște Iorga.

În adevăr, „vechie noastre documente”, „analele-noastre cele "vechi etc." nu „sunt scrise în limba răspîdită de Melodie și de Ciril”, cum afirmă dînsul după Știința începătoare de acum 50 de -ani, și care „limba răspîdită de Metodie și Ciril” era cea vorbită de acești apostoli dar nu, afirmă dînsul, și de Bulgari în veacul al IX. Ci acelea sunt scrise în așa numita medio-bulgara răsăriteană -de după sec XII inclusiv, cum a arătat mai întii prof. MiletiS în -*Sbornik* al Ministerului de Instrucție dela Sofia voi. IX (a.1893) și precum, apoi, am arătat și eu, completînd pe acesta. în *Cercetări istorico-filologice* (a. ,1900); sau sunt scrise mai exact în limba dela apusul liniei hkâr-Salonic, cum am arătat eu în *Relations des Roumains avec Ies Serbes, Ies Bulgares et Ies Grecs*, dar lot de după, iar nu de înaintea veacului XII.

De asemeni nu cunoaște Iorga despre ce vorbește, când a- firmă, cum văzurăm, că „nu-i exact” că limba lui Ciril și Metodie e cea bulgărească. Așa, cum spune dînsul acum, se zicea numai în Știința mult înapoiată de acum vre-o 50 de ani de către Mikloskh și Kopitar. Azi însă, deja de multă vreme toată lumea cunosătoare nu mai crede și nu spune de cît că aceea e în adevăr limba bulgărească: dintre Salonic și Constanjinopol,-arată s. ex., între alții, Jagid în cartea sa *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavlschm Sprache* (Cu privire la Istoria nașterii limbii slave eclesjatic), Wien 1902. De aceea și renumitul slavist Lesken își intitulează Gramat'ca sa cu titlul: „Handbuch der *alibulgarischen* (altkirchenslavischen) Sprache”, adică „Manual de limba veche bulgărească (veche slavă eclesiastică)”. Dar Iorga e cu totul înapoiat în Știință și nu știe d'astea. De asemeni nu știe Iorga despre ce vorbește, cînd afirmă că „această limbă răspîdită de Metodie și Ciril n-are literatură”. Ci realitatea e că are o literatură chiar în înțelesul *larg*, enciclopedic, al acestui cuvînt: cu cuprins destul de variat în *diferite* ramuri sau genuri. Astfel, are texte *bisericești*, ca de pildă Savina Kriga, o evanghelie din sec. X sau XI; are *poezie*, s. ex. în PrMogul „Evangheliei cu învățătură* a scriitorului

Constantin Prezviterul și în „Pohvala” țarului Simeon din „Izbornik” al lui Svjatoslav din sec. X; are *Istorie*, după spiritul și metoda vremii, în traduceri Cronicilor bizantinilor Malalas, Zj-naras etc; are lucrări //oso/ico-enciclopedice, s. ex. în opera Zlatostrui a țarului Bulgariei Simeon; opere filosofico-feo/ce s. ex. în lucrarea Șestodnev a scriitorului Ion Exarhul din același secol al țarului Simion; are scrieri *gramaticale și de polemică* s. ex. în opera „O pismeneh” a călugărului Hrabăr tot din sec. X; are lucrări *juridice*, s. ex. în colecția de legi Zakon Si dnyj din sec. IX sau X; are *biografii*, s. ex. în Viața lui Cini și Viața lui Metodje din aceleași vremuri; are și literatură frumoasă proprie zisă, nu numai în poeziile mai sus arătate, ci și în diferite *romane*, ca, s. ex. romanele Alexandria, Solomon și Kitovrat, Varlaam și Ioasaf etc.

Putea Iorga să afle despre toată această literatură destul de bogată pentru sec. IX, X și XI—în cursul meu *litografiat*, cu titlul* despre: *Literatura paleoslovenica* (=a lui Metodie și Cliril) ținut la Universitatea din Iași, unde ar fi găsit și gândiri noi ale mele despre atingerile acestei literaturi cu Români mai lîrziu. Dar, dacă nu de la mine, putea ști despre aceste lucruri (fără arătarea atingerilor cu Români) și din canea profesorului Murko, acum la Universitatea din Praga: *Geschichte der älteren sudslavischen Literaturen*, Leipzig 1908.

Dar Iorga și în acestea vorbește despre ce nu cunoaște, fiindcă pe dînsul, cum se vede și din acestea ca din multe altele—despie cari scrie sau vorbește, îl întieșeză nu știința în sine, ci efectul de reclamă cu care se silește să fie văzut în lume ca cunoscător mare de multe lucruri.

Nu mai puțină necunoștință cu privire la lumea slavă cuprinde și afirmațiile lui Iorga despre Ruși.

Constat, mai întîi, că acum Iorga nu mai zice, cum a spus într-o Conferință la Academia Română, în a. 1916: că Velicorusia și Ucraina sau Malorusia au constituit întotdeauna o *unitate* etnică, națională, politică și geografică; că amîndouă aceste părți ale Rusiei sunt și au fost: „o *singură* dezvoltare a poporului rusesc în Apus, pînă la *năvălirea Tătarilor*, și *una singură* după, *izgonirea Tătarilor*, în Răsărit”. Acum spune că sunt 3 Ruși *deosebite*, între cari cea dela Kiev care-i Ucraina. De cît ar fi fost corect să declare, că această din urmă idee a căpătat-o d.n. cele ce eu i-am arătat în *Arhiva*, XXIX (a. 1922), No. 1 p. 50-63 și

No. 4 p. 538; căci, dînsul, doar! nu ştia de astaa mai înainte de documen'area mea.

Cu acest prilej, trebuie să constat, cu regret, de altfel, că Iorga nu evită să-şi asume, fie direct fie prin prieteni cart îi fac interesaţi reclamă, ideile şi cercetările noi ale altora şi să le dea, ori să lase în chip mai mult ori mai puţin ascuns şi tăcut a se crede, că eîe sunt ale sale. Aşa şi-a şi întemeiat dînsul în mare parte numele de „mare istoric”. În adevăr, ca să citez acum numai în treacăt 2-3 cazuri, în această Conferinţă a sa, vorbind despre Bulgari şi Sirbi, spune un singur lucru ce se poate susţine ştiinţificeşte: că ei sunt „o bază traco-ilirică asemănătoare cu a noastră”. Dar idea asta nu delară că nu-i a sa proprie, ci că a luat-o dela Hasdeu, scrisă de acesta deja în. *Strat şi substrat, genealogia popoarelor balcanice*, Bucureşti 1892. Dar tot aşa a făcut prof. Iorga şi cu multe din cercetările şi arătările *mele*: le-â scris apoi ca fiind proprii ale sale; aşa cu Panslavismul, cu originea ideologică a Miciei Antante (cf. *Arhiva*, XXXI, 2, p. 128-129) şi cu alte idei de cuprins istoric sau filologic (cf. *Arhiva*, XXIX, 2, p. 317). Iar că prieteni interesaţi l-au împodobit cu cugetarea, cercetările şi munca altora şi dînsului i-a convenit să tacă spre a-şi ridica valoarea, dovedesc cele ce am spus eu despre studiile de Slavistică la Romîni, în *Arhiva*, XXVIII, No. 1, p. 107 şi No. 2 p. 277, dar şi cele ce a arătat prof. O. Tafrali în ziarul *Viitorul* dela 18 Iunie 1924: că un profesor amic, i-a atribuit lui Iorga, că ar fi descoperit în a. 1919 „aerul” de pe timpul lui Ştefan cel Mare dela mînăstirea Putna din Bucovina, pe cînd, în realitate, îl aflase deja prof. K. Jirec.k, în 1914, care a şi scris despre acest „aer” în a sa *Siaat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbieiu*

Şi aşa şi cu alte încă, despre cari voi mai seri altădată.

Cît pentru cele ce spune Iorga, că Rusia dela Moskova e tătără sau mongolă în civilizaţia ei, şi asta arată o totală, necu-noaş'ere a Rusiei moscovite. De fapt la Moskova începînd chiar dela sfîrşitul sec. XVU, prin ţarii Alexei Mihailovici şi Teodor Alexeevici, se plantează, fiind adusă din apus ptin Germani mai ales, dar şi graţie Polonilor, prin Francezi, cultura umanistă greco-latină. Iar apoi, în sec. XVIII lucrează pentru adîncirea acestei culturi în Rusia şi Petru cel Mare şi Impărătesele Elisabeta şi Ecaterina II şi alţi. Iorga nu ş'ie că deja în vremea acelor ţari începători ai introducere! culturilor apusane, se întemeie în Moskva o înaltă şcoală, care chiar se numea, djpă rostul ei de cultiva-

toare a umanismului: „Slavjano-Greko-Latinskaja Akademija”, a dică: „Academia slavo-greco-lalină”. Asta, ca' să nu mai înșir și alte școli, între cari una de Matematică și Inginerie, alta *liceu clasic*; și ca să nu mai stărui a spune despre cele 2 teatre ce se întemează, unul sub țarul Alexei Mihailovici și altul sub Petru cel Mare, în cari se reprezentau piese cu subiecte clasice mai a'es. Dacă despre astea și *alte multe manifestări* de cultură apusană la Moskva și în Rusia moscovită în genere nu putea afla Iorga în a lui Rambaud : *La Russie*, nu Știința e de -vină, că nu știe rusește spre a le ceti cel puțin în cartea rusească a istoricului Sclovjev *Istoriija Rossii*.

Ar trebui să scriu eu din nou subiectul tratat de Iorga în Conferința sa, dacă ași vrea su vorbesc despre ea întreagă.

Tot ce spine-îrtrinsa e fals, e eresie științifică, din pricină că nu cunoaște nimic științificește, adică precis, din viața nici a Polonilor, nici a Cehilor, nici a celorlalți slavi.

Dar atunci, mă va întreba, poate, un om de adevărată Știință, dar de o altă specialitate de cât Istoria sau Slavistica: cum se poate că, totuși, precum anunță ziarul politic al iui Iorga „Neamul românesc” dela 23 Julie 1924: „Guveînul ceho-slovac a oferit d-lui prof. N. Iorga „Marele Cordon al leului alb” *pentru conferințele* făcute anul trecut etc.” ? Parcă nu-mi vine să cred, în orice caz, că cti ce compun guvernul ceho-slovac vor fi așa de ignoranți în materia tratată de Iorga, în cât să-I decoreze, cum spune „Neamul românesc”, „pentru conferitele făcute” de dînsul; căci aceste conferințe sunt expresia celei^mai totale ignorante. Va fi la mijloc Politica l Ori cum, e păcat că, acum după război, chiar în lumea civilizată din apus se amestecă Știința cu Politica, falsificându-se demnitatea și adevărurile celei d ntiu pentru interesele, rău înțe'ese, ale celei de a doua.

Ilie Bărbulescu

Dr. Constantin Diculescu. *Die Gepiden, Forschungett zur Geschichte Dazicns im friihen Miitelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes, Leipzig 1922.* I—XIV-j-262 p. cu o tabelă, 10 ilustrații și 2 hărți, 140 lei.

După cum istoria culturii omenești ne oglindește din primele începuturi istorice o stăruitoare luptă între principiul Binelui și al Răului, tot astfel în găsirea unui echilibru cultural timpurile mo-v

-derne valorifică acceptarea unei concepțiuni materialiste-utilitare față de una spirituală-umanistică.

Se invoacă în sprijinul celei dintâi, că ea ar corespunde necesităților practice, pe cînd cealaltă ar servi numai, așa zicînd, decorativ, și ar fi față de prima eminentemente nepractică.

Dacă însă în prealabil vom conveni a-admite, că și în lumea materială, în sfera gândirii, există luptă și preponderanțe, să ne fie îngăduit a preciza, că aceste preponderanțe există și în cîntărirea și valorificarea unor anumite principii ce și dispută înfîetatea.

Astfel fiind, întru cît principiul cardinal *extern*, carele prezează raporturile dintre oameni, e încă din timpurile preistorice cel al coeziunii sociale, fie ca stat, fie ca popor, seminție, trib sau familie; și e mai ales astăzi „conditio sine qua non” a existenței și fericirii majorității națiunii politice-etnice—el nu poate fi înlăturat, nici măcar stingherit, de altul de un ordin *intern* al unor necesități individuale.

Dacă însă științele umanistice sunt desconsiderate de adepții taberii adverae ca nepractice față de cele utilitare, zise și practice: cu drept cuvînt li se poate întoarce celor din urmă învinuirea de nepractice față de cerințele din ce în ce mai accentuate a unei coeziuni patriotice naționale și de ordin moral educativ. Cum însă în toată Europa, cuprinzînd și Franța, de unde ne place să ne inspirăm, cu deosebire, materialismul în materie de învățămînt a desvăluit lipsuri ce au pus pe gânduri pe cugetătorii neamului, cu atît mai mult trebuie să ne îngrijească pe tîoi o concepțiune, ce duce, după rezultatele unei practice de jumătate de secol, fatal la o dezagregare din ce în ce mai accentuată, pe care poezii și oratorii n'ar mai putea-o împiedeca.

Dar ne apucase să facem o dare de seamă despre o operă istorică și eacă ne vedem tîrîți în considerațiuni de ordin filosofic.

Dacă cîștigarea cunoștințelor necesare unei vocațiuni utilitare, fie ele de ordin strict practic, fie științific ne ajută în lupta pentru traiu, în valorificarea destoiniciei noastre asupra semenilor noștri din jur: cultura umanoarelor trebuie să tindă a face să vibreze—de nu la majoritatea cetățenilor, măcar la cei din vîrful . . . piramidei și pînă la cel din urmă funcționar al Statului destinat să imprime vrerea lor mulțimei—coarda patriotismului și a naționalismului.

Acestea fiind lămurite, vom conveni, credem, a rezerva *istoriei jatrîei* una din cele mai cuprinzătoare misiuni intru desvoltare a unei agregări sufletești, fără de care înlănțuirea cetățenilor n'ar mai

purta decît pecetea unei oficialități seci sau sterpe, primejduite a se desface la cea dinții încercare grea.

La tîmpla altarului ei falnic dascălii redeșteptării noastre naționale de pe la începutul veacului al 19-lea oficiat-au slujba pentru reînvierea mărețelor figuri ale gloriei străbune, desvăluindu-se totodată și noblețea limbei neo-latine de atîta amar de timp îngăimate.

Aceste năzuinți ale „enciclopediștilor” noștri au fost însă dintru început pe de o parte stînjinite pe de alta înteteite de unii învățați streini, cari ne tăgăduiau cînd originea, cînd băștinăitatea poporului în țările cuprinse de dînsul din timpuri întunecate.

Intre cărturarii noștri de pe vremuri a fost pururea vie acea cunoștință a vechilor legături rîmlene, înainte de „Opisaniea” lui M'ron Costin adresată regelui polon Ioan III și chiar*) de reo-glîndirea conștiinței originii latine a Asaneștilor în bulele papale').

Aceasta pe lîngă legea creștinească și convingerea, evidențiată atunci prin comparația- cu litfele păg ne înconjurătoare, a superiorității noastre intelectuale, culturale și răsboinice — a fost de ajuns a trece cu superioritate asupra oricăror aprecieri nefavorabile ale unora despre n amul nostru romînesc.

Cînd s'au ridicat însă, în timpuri mai nouă, cărturari cu vază spre a ne disputa bunurile noastre naționale, s'au găsit pururea și apărători din tabăra noastră spre a contribui la elucidarea adevărului.

Chestiunea despre *autochtoniitatea poporului romîn* în regiunile carpatine a devenit însă mai arzătoare cînd a fost învăluită de tendința politică de a ne tăgădui driturile noastre politice-naționale, ca unor venetici, pripășiți de prin meleagurile balcanice, după descălecarea Ungurilor în Panonia și colonizarea Sașilor în Țara Bîrsei. Inițiată de *Schulzer* (*Geschichte des transalpinischen Daziens* Wien 1781), ea a culminat în ale lui *Roesler*, *Romänische Studien*, Leipzig 1871, considerate prin argumentația sa în cercuri largi științifice și astăzi ca erudite, deslănțuind în curs de un secol și jumătate o literatură însemnată.

În urmă chestiunea romînă a încăput, din cauza insuficienței'

1) Vom arăta aceasta cu altă ocaziune.

2) Hurmuzaki, *Densușianu* Doc. I p. 1..

Papa Inocentul III către Ioan ițiu Asan: *Nos audito quod de nobili Urbis Romae prosapia progenitores tui originem traxerint; pag. 3... te, qui ex nobi i Romanorum prosapia diceris descendisse..*

sau secării fîntnelor, pe mina filologilor, cărora însă le lipsea, după firea specialității lor științifice, extensivitatea, privirea generală asupra întregii chestiuni istorice-filologice.

Așa' fiind, ea ajunsese la un punct mort și lumea științifică începu să se desguste a o mai trata, mai ales din cauză că concepțiile politice evoluaseră între timp în sensul unor drepturi naționale, independente de tradițiuni istorice.

Atunci se ivi un istoric român, carele înprospătînd o părere veche alcătui o teorie, ce purtă și mai poartă încă numele său, conform căreia Romîni ar fi autochtoni în Dacia Traiană, dar li s'ar mai fi alăturat, după o fîntină hagiografică șugubață și populațiune „romînească” din țările xomeice.

Această teorie a dăinuit, pînă ce scriitorul acestor rînduri a arătat neseriozitatea ei, recunoscută, deși cu oarecare amărăciune chiar de cei ce-și luaseră însărcinarea a o apăra.

Ea avut dar meritul negativ a fi contribuit numai să lîncezească ardoarea cu care se trata și se discuta de generațiile trecute cea mai mare cimilitură istorică a evului mediu: certificatul de botez al poporului român.

În lucrări singuratece însă chestiunea adastării medievale a acestui popor însemnat abia a amorțit.

^ Urmărind încă depe băncile gimnaziale această arzătoare chestiune pentru orice român simțitor, datu-ne-am seama pe pragul Universității de greutatea ce m'aștep au, de aș fi încercat, cum nu mă răbda inima, să mă avînt și eu în scotocirea știrilor și cîntărirea argumentelor, ce ar ajutama împrăștierea unui întunerice istoric milenar.

Dorința însă era mai puternică decît puțința, Cu un avînt tineresc de îndrăsneț mă îndrumai pe pîrtia necunoscutului. Și „audaces fortuna juvat”. Abia mă orientai nițel în literatura epocii alese, și mă străfulgera pe neașteptate o idee mîntuitoare; mi se deschidea, ca la ridicarea negurei la munte după o ploae de vară^, o perspectivă minunată pentru limpezirea istoriei noastre medievale, un nou punct de privire a chestiunii romîne, neînlăturabil și singur ce-I impunea metoda în împrejurările arătate:

Nu se poate, îmi ziceam, încheia actele tn mult controversata chestiune romînă, pînă ce nu vom fi stabilit mai întîi istoria critică a popoarelor care au bătătorit valea Dunării și au cutreerat plaiurile Carpaților; căci, dacă, precum ne place a crede, Romîni sunt băștinași prin locurile acestea, ei trebuie să fi avut și niscaiva

legături cu popoarele cari au trăit fără tăgadă acolo; și stabilind istoria critică a acestora, puteam nutri sp ranța îndreptățită, de a descoperii și indicii noue despre adăstarea Romînilor ').

Acest nou punct de privire mă mîna în prealabil a începe cercetările dela părăsirea Daciei de către Aurelian (274) încoace sau dela întemeierea domniatelor romîne în sus.

Nu e locul aci de a arăta rezultatele obținute de noi în aplicarea acestui principiu metodologic, promițator de cele mai frumoase speranțe.

Insistînd însă asupra sa, cetitorul binevoitor va înțel ge și se va bucuia că acest punct de vedere, accentuat de noi acum 30 de ani, găsește aplicare cu rezultate uimitoare în monumentală o- peră a lui Diclescu, carele însă a început lucrul dela Aurelian încoace.

Lucrarea sa ese din comun.

Mari cărturari, eruditi cu nume european, relevă calitățile excepționale ale operilor lui Diclescu, care se ridică și *deasupra învățărilor germani* prin complexitatea cunoștințelor sale istorice romanistice și arheologice *) dar și prin critică în chiar domeniul lor lingvistic național.

Este după părerea noastră o datorie de onoare pentru știința romînă, nu de a rezolvi favorabil candidarea sa eventuală la o catedră universitară, ci de a invita pe un asemenea învățat a onora cu talentul și cunoștințele sale Universitatea noastră.

Dar să ni se erte explozia de entuziasm sincer pentru acest neobosit și fericit istoric romîn, mai nainte de a intra în disecarea și amănunțirea materialului uriaș științific și convingător, ce abundă în operele sale în genere.

-D., carele înarmat cu tot arsenalul științelor ajutătoare istoriei și-a luat însărcinarea de a desprinde din hăul, crezut de unii de nepătruns, al istoriei noastre medievale liniamentele conviețuirii poporului gepidic cu rămășițele latine-dace cuibărite în văile carpatine, trebuie preamărit nu numai pentru străduința de 12 ani, în

1) Gherghel *Zur Geschichte Siebenburgens*, "Wien 1892 C. Gerold's Sohn. p. 1.

2) Prof. Dr. G. Kossinna **Cu deosebire trebuie să. recunoaștem, că autorul, ceeace și în Germania se întîmplă cu totul excepțional, s'a folosit ca istoric și de rezultatele arheologiei preistorice și din timpurile străvechi într'un mod desăvfrșit. Diclescu vp. cit. pag IX n. 1).*

RECENZII

care a studiat, adunat, pătruns și ordonat un material atât de arid, ci fiindcă a adăugat fală poporului ce l-a născut, *reușind* după zădarnica încordare a celor mai de samă istorici și filologi în scurgere a 140 de ani, să împrăștie negura istorică ce a acoperit pînă la dînsul existența medievală a poporului român.

Nu facem deci nici o rezervă de bucuria noastră romînească și ne pare numai rău, că a trebuit să se strecoare atît timp, pînă ce o lucrare atît de meritoasă să fie îmbrățișată cu căldura cuvenită și de lumea noastră științifică.

D-l D. spu e în „*Precuvîntare*” că de mai bine de zece ani. ajunsese la conving rea, că istoria Gepizilor are aceeași însemnătate pentru noi Romîinii ca cea a Frincilor pentru Francezi, sau cea a Longobarzilor pentru Italiani (pag. V). Deoarece însă el nu lămurește cum a ajuns la acea convingere, ne este, credem, permis a accentua prioritatea punctului nostru metodic de vedere, explicat mai sus, care marchează astfel noua fază în mult desbătuta chestiune remîină.

D. arată, că din tot șiragul de popoare barbare, cari au crotropit pămîntul romînesc pînă la ivirea Slavilor și așezarea Ungurilor în Panonia, singuri *Gepizii* au stăruit în cursul a șease secole ca popor așezat, lăsînd urme necontestabile în topografie și în viața culturală a Romînilor (pag. VI), dovedind astfel contra părerilor multor învățați străini și chiar romîni, că sămînța latină a fost bine sădită de Traian în Dacia numelui său, deoarece numai conviețuirea cu acest popor gotic explică acele, rămășițe.

Urmează „*Introducerea*” în care ni se arată genealogia Gepizilor, ca o a treia ramură a Goșilor (Ostrogoți și Vizigoți), cari împreună formau Grupa Ostgermanilor, ^mai apropiați de Nordgermani (Normani) decît de Vestgermani (pag. 2-12). Literatura și filologia germanică răscolită de D. în chestiunea aceasta și în cursul operii întregi ne face să pricepem lauda neasemănată adusă D-sale de arheologul germanistic *Dr. Kossinna* din Berlin, carele spune fără nici o rezervă că lucrarea lui D. este *excelentă*.

D. stabilește apoi patria Gepizilor, înainte de pornirea lor spre Dacia—în Prusia apuseană, pe întinsele splaiuri ale „Vislei” (Vistulei) de jos (p. 13-16).—

În partea I cap. I, în concordanță strînsă între fîntînele scrise și între cele arheologice și linguistice D. precizează frontierele etnice între *Gepizi și Burgunzi* după felul deosebit al înmormântărilor, (p. 18).

Tot pe calea aceasta stabilește el hu numai plecarea unei părți a Gepizilor din așezările lor, dar și cîtimea aproximativă și chiar regiunile evacuate. In perioada dela 250-275 lipsesc adică în ținuturile *Berent*, *Tuchel* și *Flatow* din Prusia mormintele caracteristice lor atît de numeroase mai înainte, (pag. 22.)

Calea urmată de Gepizi spre Miază-zi o arată aflarea sporadică a cheotorilor metalice prusiene necunoscute în țările mărginașe (pag. 24), iar anul ciocnirii lor cu Romanii reiese dintr'o inscripție dela *Romula* (248) a împăratului *Filip Junele*, mort în anul următor, și dintr'o notiță a „Cronicei Pascale”.

Ce frumoasă confirmare simbolică a luptelor din Dacia des-tăinuesc apoi monedele acestui împărat, înfățișîndu-l în bust, îm-plătoșat și încununat de lăsat la o parte cu lauri, avînd pe partea adversă o figură femească cu căciulă frigidă (țurcănească), ținînd în dreapta *spada* iar în stînga un semn de campanie cu cifra XIII și la picioarele ei un alt semn cu cifra V., alăturaea apoi un vultur cu o cunună în cioc și un leu,—pe cînd pe monedele din 247 și 248, cînd era pace, se vede o femeie șezînd, ținînd în loc de spadă un *snop*, avînd ca inscripție numai D(acia) F(elix)! (p. 31).

Se știe doar că în sec. III stăteau în garnizoană în Dacia legiunea V Macedonica și a XIII Gemina cu semnele lor vulturul și leul.

Ne întrebăm : să fie oare numai întîmplarea, că aceste senine strălucesc și astăzi în stema Țării ?

Gepizii ocupară, tot după dovezi arheologice—numismatice, sub Decius (250) Maramureșul și ținuturile vecine apusene (pag. 32), pe cînd un atac- al lor asupra Daciei în anul 256 rămase fără rezultat.

Dar în anul 260 provincia traiană căzu în mâinele Goșilor, tăindu-se Gepizilor comunicația cu Romanii. Acum izbucni între aceste popoare înrudite un război pentru Transilvania, care pare a a nu fi avut un rezultat apreciabil.

In anul 268 se formă iarăși o coalițiune puternică contra Romanilor, la care au luat parte pe lângă Ostrogoți, de la care pornise inițiativa, și Vizigoți, Gepizi, Heruli, Bastarni și chiar Alemani.

In lupta de la *Naissus* (269) împăratul *Claudiu II* repurta însă o mare victorie asupra barbarilor (pag. 39). In anul următor mai încercară Gepizii să cucerească de la Goși Transilvania, dar fură respinși. Intr-în panegiric adresat împăratului *Maximian* de ziua nașterii sale, retorul înregistrează cu mulțumire cum împăratul

răuși a întărită diferite popoare barbare, unul contra altora, rețetă, pe care Bizantinii au urmat-o apoi cu sfințenie.

Abia în anul 336 când *Vandalii*, vecinii apuseni ai Gepizilor, părăziră așezările lor, putură ceștialalți să ocupe locurile acestora din Dacia apusană. Acum (350) Gepizii ajunseră după multe decenii de liniște la o bună-stare, necunoscută mai înainte. Mai eloquent de cât o carte ilustrează această renumita comoară de la *Simlău* ce cuprinde" între altele și un colan sau gâtar de aur, de care atârnă felurite scule ale diferitelor meserii și ocupațiuni pacinice ale populațiunii din Dacia, pe la mijlocul secolului al 4-lea (Pg. 44.)

După desfacerea Vizigoților în preajma cumpenii hunice și după trecerea Goților arieni peste Dunăre în anul 376 putură *Gepizii* să se întindă asupra" celei mai mari părți a *Daciei Traiane*. Tocmai atunci se nimeri însă să plece, după constatările arheologice și rămășițele Gepizilor din delta Vislei. În timpurile acelea trebuie să fi existat raporturi prietenești între Gepizi și imperiul roman,- căci medalioanele de aur din care trei cîntăresc aproape 415 gr. cu efigiile lui *Valens* și a lui *Constantius* și cu inscripția *Gloria Romanorum* par a indica aceasta (p. 47)

Pe la începutul secolului al 5-lea scriitorul patristic *Hieronymus* ne istorisește despre o incursiune însemnată în Galia a unei coalițiuni de popoare între care și *Gepizi*, știre ce găsește întrețirea ei într-o a doua comoară de la *Șimlău* ce se află astăzi în muzeul de vechități din Budapesta. Gepizii au îngropat aceste comori, crede D., cu gândul de a le desgropă la înapoere ; dar ei nu s'au mai întors (p. 51).

În capitolul al doilea se povestește apoi viața Gepizilor sub suzeranitatea bunică și liberarea de sub Huni. (454). Ceace găsim aici însemnat de reținut, este vaza mare de care se bucurau Gepizii și regele lor *Ardaric* la *Atila*, ceea ce s'a învederat mai ales în memorabila bătălie de la *Troyes* din anul 451.

După moartea lui *Atila*, *Ardaric*, indignat că fii acestuia voiau să decidă de soarta atîtor popoare ca despre o ceată de șerbi, ridică steagul răsvrătirei.

Trăind în raporturi atît de strînse cu Hunii, el putea mai bine să cunoască valoarea momentului. Urmașii lui *Atia* uitară deocamdată certele și își adunase și ei ostile. Popoarele erau deci împărțite. Dar după mai multe lupte *post multos gravesque conflictos*, Je-asurîs și Gepizilor izbînda : *favit Gepidis Inopinata victoria*.

Cu multă erudiție stabilește D. regiunea râului *Netao* (unde s'a dat lupta decisivă) în *Panoi ia de Jos*, contra părerei mai multor istorici de seamă. Imperiul Hunilor, ce făcu să tremure Europa, fu risipit, iar pe ruinile sale se ridică cel al *Gepizilor în Dacia* precum și' cel al Goților în Panonia (pag. 66).

Dacă din punct de vedere național german istoricul *Felii Dalfn* aseamănă însemnătatea victoriei Gepizilor cu ridicarea Prusiei contra lui Napoleon I, din punct de vedere politic european lupta de la *Netao* se poate, credem, alătură cu drept cuvânt celei de la *Poitiers* contra Arabilor (732) sau celei de la *Liegnitz* contra Tătarilor (1241).

Partea 11-a e consacrată studiului *istoric topografic*.

În cap. 3-lea D. discută tot așa de amănunțit și de interesant granițele Daciei[^] acum gepidice, luând poziție contra istoricilor germani *Roesler, Mullenhoff, Aschbnch, Mausso, Schmltdt, Wietershelm-Dalm*, dar și contra celor romani *Hașdău, Xenopol și Iorga*. Pe când însă istoricii germani diferă numai cu privire la extinderea frontierelor gepidice în jurul Transilvaniei, istoricii romani negă existența Gepizilor în Dacia, armonizând această concepție cu credința despre lipsa elementelor gotice-gepidice în limba romană[^]

Spusele lui Iordanes ar fi după Hașdeu încurcate; el ar fi confundat chiar Dacia Traiană cu cea Aureliană din sudul Dunării; iar *Iorga* ne asigură, că numai *Iordanes* ar relata despre existența Gepizilor în Dacia (pg. 71). D. înlătură mai întâiu afirmațiunile eronate ale istoricilor noștri, arătând, că Iordanes nu e singurul martur, ci e susținut și de *Procopiu* și de *Menander*, iar indirect și de Eunodiu și de Ioan dela Efes.

Tot astfel respinge D. cu temei și afirmațiunea, că Iordanes ar fi confundat ambele Dacii.

Istoricul got vorbește doar de *Da"la antlqua*; apoi pentru a nu lăsa nici o îndoială, el enumera și râurile mai mari ale Țării. Astfel el arată că „Tisia” înconjoară țara dinspre apus, apoi Danubius dinspre miază-zi. Mai numește apoi și râurile interioare „Marisia” și „Crisia” în care oricine recunoaște Mureșul și Crișul.

Cît privește însă râul mărginaș *Flutaussls*. D.' mai întâiu Se opune editorilor lui Iordanes, *Closs* și *Mommsen* cari văd în această denumire un „*Fl(uvius)* a/uta=oltul; căci admițând o contaminare a acestor două cuvinte ne-am aștepta cel mult la un „*Flu(vius) Tausis*”, cum observase încă vechiul *Zeuss*.

Cercetarea filologică neducând la un rezultat pozitiv, D. a—

trage atențiunea asupra datelor lui Iordanes privitoare la pozițiunea și descrierea acestui râu. Ca râu răsăritean, el nu poate fi nici Șiretul cum credea *Mullenhoff și Schuchardt*, nici Timișul cum admitea *Hasdeu*, nici Tisa cum i se părea lui *Wietersheim*.

Atît descrierea ce ne-o dă Iordanes despre Flutaussis, *qul rapidus ac verticosus in Istri fluenta furens devolvitur*, cît și cea ce ne-o dă o lucrare geografică modernă ¹⁾ ne arată identitatea sa cu Oltul. Pînă și caracteristica *furens* își găsește corespondentul său în cîntecul popular:

„Oltule cîine turbat”

„Ce vii mare tulburat” »)

Pe lîngă analiza istorică și geografică privitoare la tara Gepizilor, pe care le credem destul de convingătoare, D. mai promite în tomul II-lea al însemnatei sale opere și rezultatele arheologice, cari vor învedera identitatea granițelor politice cu cele etnografice (p. 73). O hartă în text *Gepidia după 454* (pag. 76) cuprinde Dacia pînă la Tisa, Maramureșul și Oltenia, așa dar Dacia Traiană de odinioară.

În temeiul descoperirilor arheologice D. respinge și afirmațiunea prin nimic susținută a lui Jiresek despre stăpînirea *Slavilor* în Transilvania în a doua jumătate a secolului al 5-lea (p. 77). Cît privește Oltenia, tradiția despre domnia Gepizilor nu găsește sprijin în *Archeologie* pînă acum. În schimb ea e confirmată de studiul *topografic*.

Pentru a da o ipildă de erudițiunea și iscusința, cu care D. atacă chestiunile cele mai contraversate sau neexploatate, cetitorii vor îngădui, credem, a ilustra aceasta cu două pilde nu numai caracteristice, dar și interesante pentru noi. E vorba de etimologia rîurilor *Gilort* și *JDlt*.

D. arată mai întăiu, că forma originară a primului trebuie să fi fost *Gillort*, deoarece un / intervocalic devine în romînește *r*: lat *palus* > rom. *par*; pe cînd -din doi *ll* unul rămîne : lat *va///s* > rom *vale*.

Partea primă a cuvîntului *Gillort* o referă D. la vechea și noua nordică *gil* „văgăună, prăpastie”: vezi numele de râu de astăzi

1) Locusteanu, *Dicț. Geograf, al jud. Romanați* pag. 150 și 154. De o teribilă impetuozitate, Oltul cade ca un taur din munții Carpați rupti de dînsul și zboară spre Dunăre mușc'ndu-și neîncetat valurile.

2) Alexandri, *Poezii pop.* pag. 205.

Gilbach, un afluent al Erfei la KOl n s. a. A doua componentă *lort* e identică cu danezul-norw. *lort* „glod, noroi” etc.

Gillort ar fi deci un curs de apă glodos; ceace corespunde configurației sale interne; căci el curge pe lângă satul *Tulburea* unde se varsă în el Valea *Tulbure*, iar după Frunzescu, Dicț. opogr. p. 253, *acest rîu cînd crește, nomolește* (pag. 79).

Să trecem acum la Olt.

Forma sa dacică, întrebuințată în timpul roman, era *Aluta* sau *Alutus*. Diculescu spune: „Ai putea suci și învîrți această formă cum vrei, cu ajutorul legilor fonetice ale limbei romîne, nu vei putea nici cînd scoate forma „*Olt*”.

Atunci s'a căutat a-i substitui o înrîurîță slavă: *Alutus-Altus > Oli%*, „căci numai în slavă trecerea lui *a* în *o* e organică”. „Dar, obiectează D., această deducere e cu totul eronată, deoarece o formă *Altus* n'ar fi dat, din cauza accentului în slavă, *Olt*, ci *Lat* sau *Lot*: ccmp. slav. *Lcba* „Elba” din lat. germană. *Albis*; bulg. *Lomx*, din traca *Almus*; serb *Rasa*, din ilir *Arsa*; *Raban* din *Arbanum* și altele.

Geneza lui *Olt* din *Alutus* e cu totul alta. În romînește acesta nu putea da *Ollu* ci *Loiu*. Aceiaș dezvoltare a suferit *Motru* din *Amutru*, dedus din stațiunea rom.-dacă *Amutria*.

Lotu însă a dat naștere prin metateza germanică: *Olt*. Urmează exemple similare din diferite forme germanice, dar ca culme D. aduce numele unui rîu din Franța sudică, unde se așezaseră deasemenea Goții, cu acelaș nume *Lot*, care a suferit o schimbare în *Olt*.

Oltus, *veruacule Lot*, *fluvius Aquitaniae*, în Acta Sanctorum LV, p. 1047 passim (p. 80).

Cap. al 4-lea e consacrat întreg studiului numirilor topografice de origine sau înrîurire germanică. Cetitorul obiectiv va găsi chestiuni de un palpitant interes științific și național cu adîncă competență judecate și le va putea aprecia, fără să fie necesar a -fi numai decît filolog germanistic.

Intre pildele caracteristice vom releva iarăși numai două și anume: Intre rîurile care udă țara Gepizilor, Iordanes mai numără și pe cele următoare: *Milla* și *Gilpil*. De primul D. apropie danezul *mile* „banc de nisip” și vechiul nordic *melr* „nâsip”. Surprinzător vedem acuma la *Geograful de la Ravenna*, urmașul lui Iordanes, acest nume înlocuit cu *Arnie*, carele, după cum observă D., nu pare a fi decît traducerea sa *rcmînească* (rpm. dial. *arină*

„nisip"); asemănător explică D. și numirea Oltului, Flutausis, amintită mai sus.

Taus din Flu(vius) *Tausis*, căci *is* e numai o terminație ca în Tib-is, Mar-is etc, însemnează în dialectele nordice *mocirlă*, *flod*. S'ar învedera deci și aici, că e numai o traducere a străvechiului *Aluta*, către care D. apropie celticul *Iuta* și iricul *loth* „noroii" cu a prothetic (p. 91). În partea a IH-a D. reia iarăși firul istoriei și urmărește, în cap. 5, politica externă a statului gepidic -dela 454 pînă la descălicarea Longobarzilor în Panonia în anul 546.

Ceace ne interesează în prima linie aci e constatarea continuității existenței politice a Gepizilor ca un corolar al probelor numeroase lingvistice, archeologice și numismatice, dovedind paralela adăstare, în timpurile acelea, a Gepizilor și Romînilor în Dacia După liberarea Gepizilor de sub jugul Hunilor, Ardaric regele lor încheie cu împăratul *Mar^ianus* (450-457) un tratat de alianță, acesta recunoscîndu-le stăpînirea Daciei și obligîndu-se a le plăti și tribut anual. Iordanes spune: *Nam Gepidi Honnorum sibi sedes viribus vindicantes totius Daciae fines velut victores pot ti* (M. G. Auct. ant. V. pag. 126).

Aceste raporturi amicale au dăinuit vreo 80 ani. Ele se confirmă și prin numeroasele monede de aur (100) de la împărații Teodosiu-Justin I (379-527) și alte de 300 de la Valentinian-Leo, găsite în ardeal. Cu drept cuvînt însă, D. își exprimă părerea sa de rău, că la colecționarea monedelor bizantine dela *Academia Romîna* și dela *Muzeul național* nu s'a precizat și locul găsirii lor. ceace e pentru istorie o pierdere ireparabilă (pag. 104). Peste amănunțele, ce le înșiră apoi D. privitor la luptele Gepizilor cu Goții, fie pentru Dacia, fie pentru Sirmiu. și la intervenirea Herulilor ș. a trecem, fiind mai mult de domeniul istoriei universale. Vom releva însă, că renumitele restaurări ale cetăților dunărene întreprinse de *Justinian* (527-565) își au lemeiul în asigurarea frontierelor nordice tocmai din cauza *Gepizilor* (p. 127).

Cu toate acestea, mărșul plan al lui Justinian de a restabili vechiul imperiu roman și înfăptuirea sa în parte stârni reacțiunea celor mai excentrice popoare. Frîncii lui *Theodibert* și Perșii lui *Chosroes* primiseră și pe Gepizi în horă. Aceștia reușiră în cele din urmă să pună mîna și pe Dacia Aureliană. Ceace trebuie însă de reținut, e că pe la mijlocul Secolului al VI-lea, temeiul Gepizilor continuă a fi tot *Dacia Traiană* (p. 131).

Capitolul al 6-lea tratează relațiunile externe ale Gepizilor

de la 546 pînă la nimicirea stăpînirii lor. D. urmărește în deosebi cele mai vechi raporturi între Gepizi și Longobarzi, de cînd aceștia se așezaseră, în urma dislocării Herulilor în cîmpia nordvestică a Tisei. Diferitele frecări și zavistii ivite între popoarele acestea înrudite precum și intrigile-țesute de Curtea bizantină nu pot întreține interesul nostru îndelungat; destul că în cele din urmă, în afară de vechile animozități, se mai adaogă și un vâlmășag a celor mai variate patimi răscolite de un omor nenorocit și de un amor neîmpărțășit.. *Alboni* fiul regelui longobard adică, care ucisese în harță pe *Thorismund*, fiul regelui Gepizilor, peșise mîna frumoasei *Rosamunde* după urcarea în scaun a părintelui *Kunimund*, fratele-ucisului. Cum Tegele nu putu consimți la căsătoria fiicei sale eu ucigașul fratelui său, *Alboni*, carele între timp se însurase răpi fecioara, cu toată împotrivirea ei. Această faptă neauzită deslănțut apoi în anul 565 un război pe viață și pe moarte între aceste popoare, aidoma pe gustul și după politica tradițională a Bizanțului, care nu puțin contribui la înflăcărarea barbarilor dînd cînd unuia, cînd altuia din beligeranți speranța" ajutorului peti.

În cursul acestor lupte" înverșunate, ce izbucniră sub niște semne atît de nefaste, se produsese și două mari evenimente istorice, cari erau să devie fatale pentru existența Gepizilor în Dacia.

În anii din urmă ai domniei lui Justinian își făcu adică apariția un nou popor barbar *Avarii*, pe care Bizantinii i-au și arvunit îndată pentru politica lor, întrebuițindu-i contra popoarelor hunice-bulgare din stepele pontice; *Avarii* cer în schimb așezări în provincii, împăratul oferindu-li-le în Panonia de jos ei, fără să mai aștepte răspuns, descălecară în Scitia mică (Dpbrogea), trimițînd cuvînt, că se mulțumesc și cu regiunea aceea. Între timp se stînsese și marea figura istorică bizantină a secolului al 6-lea, împăratul Justinian,—eveniment însemnat și neprielnic, deoarece politică sa de cumpenire față de popoarele germanice dunărene n'a mai fost urmată de urmașul său (p. 157).

După înfrîngerea Longobarzilor din 566 *Alboni* nu mai avea astîmpăr. În furie potențată pînă la nebunie el își încorda toată vigoarea spre a doborî pe Gepizi. Deoarece însă el se îndoi a-i putea răpune prin propria putere, își aruncă privirile asupra *Avarilor*, care se supăraseră pe Bizantini, susținătorii de odinioară ai Gepizilor (p. 157).

Noul împărat *Justin II* retrase acestora favoarea, fiindcă nu.

Ie cedase Sirm'ul, după cum avuseră vorba. Gepizii, neputînd ține piept nici înverșunării Longobarzilor, nici sălbăticiiei Avarilor, fură răpuși într'un răsbcu ce ținu dela 567-571. În lupta cu Gepizii, Longobarzii au spumegat de atîta mînie contra consîngenilor for, <le i-au măce ărit duoâ cum spune, exagerînd din patriotism, istoricul lor *Paulus Diac mus*, „pînă la nimicire, ast-fel de nu Ie-a ră-mas măcar un crainic^să vestească lumii prăpădul" (p. 161).

Pentru a sorbi din cupa plină a răsbunărei, *Alboni* să fi de-trunchiat capul lui *Kunimund* cu propria-i mîină, ordonînd apoi să-i facă din tidvă un pocal. Cu atît mai puțin putură Gepizii ține piept Avarilor. Aceștia trimeteau în lupte pe *Slavii*, subordonăți lor, pe cînd stăpînii rămîneau la partea sedentară păzindu-Je ta-berile I (pag. 65).

Politica șovăitoare a Bizantinilor, sjb Just'n II, avu ca rezul-tat nimicirea aliaților lor de odinioară și înlocuirea lor în Dacia •cu cea a *Avarilor*—o primejdie neasemănată și permanentă pentru imperiu. Totodată și *Longobazii* se împărtășiră de achizițiunea cea mare a lui Justinian, ocupînd ei acuma Italia.

În partea IV-a D. găsește după apunerea existenței politice •a poporului gepid, momentul de reculegere, spre a trece Ja teza primord'a'ă și principială a lucrărei sale, cercetînd mai ales pe temeuri filologice multiplele, de D-sa pentru prima oară spre marea uim re a lumii științifice desvălite, raporturi medievale între *Germani* și *Romîni*.

D. arată mai înlăiu în cap 7, că acei *Gepidarumpopuli*, des-'pre care Iordanes spune că locuiau Dacia veche, nu se poate referi cum susține *Dalm, Konige der Germanen II*, pag. 244, Ia mul-țimea demografică. Iordanes în acest caz întrebunțează altă ex-presie : *populus immensus*.

Mai departe cu drept cuv'it relevă D. că asemănător refe-rințelor din celelalte țări latine Italia, Galia, Spania și Africa, co-tropite de popoare germanice, și în Dacia populațiunile principale aparțineau celor două naționa'ități: germană și latină.

Aci ar fi fost locul de arâUt, că lucrurile acestea Ie-a evi-dențiat și cu privire la provinciile *evacuate* de Romîni, cum fu-sese *Noricum*, antiroeslerianul *Juhg-pfm* folosința „Vieții Sîntului *Severin** de *Aegippus*, carele istorisește, cum trăia populațiunea la-tină snb oblăduirea germană, fapt, ce se poate apoi urmări prin oirice și numiri topografice în timpurile medievale mai recente (jung *JRSmer und Romanen*. p. 232 sq). O parte din populațiune pâră-

sește locuințele vechi, dar alta care s'a acomodat împrejurărilor*, rămîne, neavînd poftă sau vigoare p ntru noufi frtrepr nderi răsboinice. Existența de odinioară a Goșilor în Traii ilvania o dovedesc muntele și pârful *Gotul* din județul Alba de jos; dar nu mi* se pare o dovadă, că unii Goș s'ar fi alăturat Gepizi or abia după plecarea Vizigoșilor de spaima Hunilor. D. mai crede țhjpă datele-comparative istori e, a putea admite că Gepizii, cu to^te că erau un popor mai numeros dtcît cel al Longobarzilor sau al Vandaliilor, nu însă decît cel al Goșilor; Lță de populațiunea *romanica* din Dacia, ei erau în aceeași proporțe ca și po ulațiunile germanice din celelalte țări latine și deci în *minoritate* (p. 179). Aceasta explică, ziCe el, nimicirea acestuf popor în urma nimei a două lupte susținute contra do i inamici în acelaș timp. D. ajunge acum a ne desfășură și înrăurirța gepidică asupra lexicului romînesc.

Într'adevăr, dacă Gepizii au trăit atît a secole în Dacia, e cu neputință a presupune, că ei n'ar *ii* avut nici un raport lingustic cu populațiunea romanică presupusă autohtonă. Lipsa elementelor german ce ar cădea greu în cumpăna teoriei roesleriene. Prin constatarea lor însă se aduce în di cuțiune chestiunea băștinatății elementului romanic în Dacia Traiană. Diferitele schimbări ce le-ar suferi anumite cuvinte, tu pini sau sufixe în limba romina in comparație cu osebitele graiuri german ce și slavice, ne dă măsura de a controla însemnătatea lor pentru istorie,

Nu cade în competența noastră a discuta numeroasele cuvinte romînești de origine vechi germanică, pe care le-a studiat D.

Pentru a pildui totuși cu ce universalitate d- cunoștințe pășește el la desghioierea miezului științific al unui cuvînt, sau cît de limpede reiese evidența unor înrudiri de cuvinte, să ne fie permis a enumera numai cîteva d n ele spre a nu obosi prea mult pe cetitori.

Cuvîntul *strugure* l'au pus unii în legătură cu lat. *surculus*.^ „vlăstar”, cu slavul *strugft* „strug” și a. E totuși de origine germană: *g* intervocalic înlocuește aici, ca aiurea, pe labialul *b*—comp. *negură* din lat. *nebula*, *rug* din *rubus*, *uger* din *uber* ș. a. Astfel că strugur,trebuie redus *l&strubulu*. Acesta însă e gepidicul *thrubilo*, „strugure”, s la îta putui cuvîntului romînesc e redarea, germanicului *th*. Tot astfel redau și Grecii germanicul *Dagarith* prin Acifocpiț.

Ca un alt indiciu pentru redarea grupului germanic *thr* prin,» *sir* servă numele regelui gepidic *Thrapsti'a*, care apare la *Bau'.us-*

1) că forma cea mai veche sub care ne apare acest nume la Unguri e identică cu cea păstrată pînă azi prin tradiție adică „Basarab”.

2) forma „Basaraba” însă ne apare în documentele slave în unire cu un nume de botez, cece ar putea să fie mai degrabă un genitiv slav: căci tot astfel ea provine și sub forma de Basaraba (St. *Nicolaescu* Documente slavo-romîne pag. 17. К5 Kaca-paBd dar și cea de EacapaB (ibidem p. 19. 21.)

3) Forma „saraba” pe care D. credea o putea combina cu „ban” trebuia evidențiată într'o fîntînă oarecare.

Pentru aceste motive noi rămînem la etimologia noastă din limba comună, care nu e dec't o traducere a rebusului heraldic al Basarabilor adică, „cap (de) arap”.

În cap. 8 D. cercetează raporturile juridice ale Străromînilor din regatul Gepizilor și admite, că starea populației latine în Dacia nu putea să difere de a celeia din celelalte state germanice, adică starea de semiliber, distinsă de cea a șerbului. Drept dovadă el aduce cuvîntul *rtmtn* în înțeles de „iobag”, noțiune ce nu putea să încolțească, după cum spuse și răposatul Giurescu, decît în concepția unui stăpînitor străin. D. însă arată că numai Goții întrebunțează o formă romană pentru denumirea, la început etnică, a populației acum sfîpînite. Așa Romanii se numesc în biblia lui Ulfila *Rumoneis*, pe cînd toate celelalte popoare întrebunțează forma Vlach.

S'ar părea că D. a nimerit și aci adevărul, deoarece alătura de „rumîn” în înțelesul auhaic de „vecin” sau „iobag”, care în Muntenia s'a contopit cu „romîn”, în țările Moldovene numele etnic chiar în popoT sună curat *romîn*.

Poate că deosebirea, ce exista odinioară între națiunile purcesse din aceiaș tulpină, dar dife ențiate apoi ca înțeles, să fi făcut cu puțință menținerea lui o neaccenluat, contrar Jegei fonetice romînești, mai ales că această Jege nu paie atît de imutabilă (cf. *mormînt* din lat. *montn entum*). Cece spune Ptșcariu Etym. Worterb. p. 132 cu referite la *Hașdou*, Cuvinte din bălărîni I., p 291, privește iarăși pe „rumîn=iobag”.

Ocupațiile principale ale Romînilor de sub stăpînirea gepidă erau păstoria și agricultura. Aceasta se învederează mai întăi prin terminologia latină a ambelor ocupațiuni), iar cit privește păstoria, și prin termenii numeroși păcurărești transmiși popoarelor înconjurătoare.

Vechimea acestor împrumuturi se poate stabili prin forma -archaică a unor cuvinte. Astfel cuvântul *chiag* (lat. *coagulum*) a intrat în leșeasca și tăușeasca (slovaca) în forma *klag*, înainte de perioada muerii lui I, pe când slavismele „*clopot*”, sau „*clește*” au intrat în stărom'na după încheierea ac lui proces fonetic.

Se mai pot pune aci la contribuie și unele cuvinte de origine latină, în limba ucraina, ce au dispărut din românească. Astfel aduce D. cuvântul *katerva* (lat. *caterva*) „turmă”. S'ar putea alătura aci, credem și numirea topografică bucovineană din regiunea muntoasă „utană* *Lucina* pe care Miklosich-Kaluzniacki o pune pe seama limbei romîne din cauza numelui învederat romanic. Aceasta ni se pare cu atât mai nimerit întrucît cuvântul acesta trăește ca apelativ și astăzi în munții Gorjului: o pată de lumină pe pământ, ce o aruncă soarele printr'o spărtură de nouri.

D. trece apoi la fîntînele istor ce *ungurești*, după tradiția căroro Ungaria în ntea descălecării Maghiarilor să se fi numit *Pascua Romanorum*.

Cum e de înțeles această numire, vom arăta cu altă ocaziune. Deocamdată însă trebuie de observat că pasagiul din *Anonymus*, *Descriptio Europae orientalis*, (1300) nu se referă la Transilvania, întiucît *Alba regalis* nu e Alba lulia de mai tîrziu sau Bălgradyl de astăzi (în documente *Alba Transilvana*), ci fosta capitală a Ungariei, ung. Szekes-Fejervâr, nemț. Stuhlweissenburg, adică „Alba de Scaun”.

Mai departe D. arată la îndămîna cuvintelor romînești de o rigină latină, că aîft agricultura, cît și horticultura au fost pururea în întrebuițare la romîni. El respinge deci cu drept cuvînt aserțiunea lui Weigand, că Romîni ar fi împrumutat de ia Slavi îndeletnicirea agriculturii.

Urmează partea V: Soarta Gepizilor după desfacerea regiunii lor.

În cap. 9 D. urmărește unele frînturi gepidice, care au trecut cu Rosamunde, devenită soția lui Albon', și cu Longobarzii în noua lor patrie Italia, iar altele care s'au refugiat în imperiul bizantin.

În fine în cap. 10 D. tratează deipre răminerea în Dacia a a massei principale a Gepizilor și despre domnia *Avarilor*.

El atrage luarea aminte că mai ales în părțile muntoase ale Olteniei, apoi în Nordul, Sudul și Apusul Ardealului se întîlnesc numeroase numiri topografice de origină germană, d scutate la pag. 94-99. Pe de altă parte limba romînă cuprinde o mulțime surprinzătoare de cuvinte din cercul de idei al regiunilor de munte.

Acestea indică, zice D. că părți însemnate de populațiune românească au trebuit să locuiască împreună cu Gepizii. Acolo era locul de apărare contra Avarilor.

Dacă din descoperirile arheologice privitoare la îngropăciuni reiese, că așa zări avare se aflau numai în partea șea-să spre Tisa, aceasta ar însemna că Avarii avuseseră numai stăpânirea politică, ca și mai târziu Ungurii asupra părților muntoase.

Existența și convețuirea acestor popoare se poate sprijini și pe oarecare date *istorice*. Astfel într'o campanie a Bizantinilor sub Priscus în anul 601, după trecerea *Dunării la Vimiaciam* și după nfrîngerea Avarilor în trei lupte, generalul dete în urmărirea inamicului peste trei sate gepidice.

După întoarcerea trupei cercetase se ivi și chaganul încercînd încă odată norocul armelor. În bătălia, însă ce urmă, generalul grec ciștigă și luă cu sine un număr considerabil de prinși, între care cronicarul *Theophanes* număra 3000 de Avari, 800 de Slavi, 3200 Gepizi și 2000 de „Barba i” (pag. 224). D. admite, după anumite considerațiuni, că sub aceștia din urmă trebuie să înțelegem pe Romîni.

Gepizii mai apar în armata chaganului și în anul 626 în expediția sa contra Constantinopolului.

Amintirea despre Avari'au păstrat-o Slavii în „obri”, care e sinonim cu uriaș.

La Romîni D. o vede în *căpcîni*=*SA. med.*=avar, „capcanus”j un dregător al Avarilor (p, 228).

În notă D. mai adaogă, ca etimologia *cap-cîne* e populară. Se poate ; dar credința despre oamni ce seamănă la cap cu cîinii, se găsește în cronicile medievale. Așa la Pidno și Carpin și a (cf. monografia noastră Zur Nachricht d. Rasch d-ad-dîn Fadlallîh p. 4).

Din cele pînă acum arătate cetitorii binevoitori se vor fi încredințat, credem, de marea însemnătate a operii lui Diculescu pentru istoria și filologia romîni și germană; și noi o recomandăm cu toată căldura cetitorilor nepreocupați.

Intrucît scopul expunerii noastre nu a avut în vedere decît o dare de samă asupra momentelor de căpitanie a cărții lui D., ne măgulim cu speranța, că pene mai competente din lumea învățaților noștri vor spicui și aprecia după merit această lucrare, dacă erudiții vor mai alătura pe lîngă știință și nepărtinirea, ce în-cununează așa de frumos talentul.

Dr. Iile Gherghel

I. A. Brătescu-Voinești. „O operă de mare valoare”, Broșură în 8°, de 20 pagini, București, 1924.

În tre publicațiile date de curînd la lumină de Academia Romîns din București, se află și o comunicare făcută acestui Corp, cu titlul de mai sus. Cînd cineva această tipăritură, vede imediat că are de a face mai mult cu un articol de reportaj u-reclamă, cum se obicinu ște a se găsi zilnic prin cele mai multe din foile politice, ori așa zise literare, ce apar în capitală, decît cu un studiu critic ori producție literară, care să releve, după cum titlul promite, o „capo-d'operă”.

E vorba de o piesă de teatru, *Păcatul*, scrisă de o D-nă Lucreția Petrescu, și prezentată spre cercetare D-lui Brătescu, acasă a D sa, care pe lîngă al e însărcinări de mare merit, are și pe aceea de Membru în Comitetul Teatrului Național din București. Precum însă numitul Dn. se plînge că nu mai poate răzbi de n număratele manuscrise ce i se trimet spre control de multe instituții din Bucureșt, manuscrise care-i încarcă timp îndelungat biuroul D-sale, în vedere că D-na autoare „are aspectuLsimpatic ai unei.. *dactilografe*” (și azi se cunoaște în deobște aspectul aproape unanim al dactilografelor din toate autoritățile romînești), D-l Brătescu se execută și citește *imediat* textul, pînă după miezul nopței, după care îl declară stanțe pede: *o operă de mare valoare*.

Această „operă” e o dramă în 3 acte și 1 prolog, avînd ca subiect schimbarea unui plod țigănesc în locul udei a 5-a fete a boierului Bogdan Merișanul (din vremea lui Vasile Lupu-Vodă),— pentru că numitul, sătul de 4 fete ce-i născuse pînă atunci cucoana D-aale, îi poronci ca, numai-decît, a cincea progenitură să fie *un băet*, care să-i moștenească numele și demnitatea.

În urmă însă plodul devenind boer și berbant, cearcă să a demenească în ietacul lui pe o roabă de vrista sa, din casa părinților sei, care era în acelaș timp adevărata fică a lui Bogdan, schimbată cu plodul țigănesc, lucru de care aflînd Cucoana, a ceasta găsește de cuviință a-i da pofticosului berbant să beie o fiertură, ce-l trimite *ad patres*.

Acesta e tot subiectul dramei și un subiect absolut comun, întrebuițat în vechi melodrame, dar care nu ajunge nici la nivelul scrierilor unor autori ca acei ce se reprezintă pe toate scenele de bulevard ale străinătăței.

D-l Brătescu este însă atît de entusiasm de el, de structura piesei, de caracterul personagiilor, *de graiul lor*, încî', aproape la

fie-ce frază din lunga **sa** comunicare izbucnește în laude ne-mai-pomenite, pentru valoarea fără de samăn a acestei opere, ce „nu-și mai găsește păreche în întreaga dramaturgie—ori-cît de slabă e «a—romînească”. „Autoarea acestei piese a nemerit-o în chip *desvîrșit*,—în mod inconștient... (o fi vr'o sonambulă)—căci din convorbirea ce am avut cu d-sa,—îi cer ertare că-i *violez* modestia,—m'am convins că'i foarte inteligentă, cu cultură foarte *vă-deați*...” etc. Și tot așa hosanalele D-lui Brătescu nu mai au sfîrșit!

Am căutat să vad ce primire a avut reprezentarea acestei piese „capo-d'operă” pe scena Naționalului din București?

Dar cele mai favorabile organe serioase ce dădură samă de rezultatul primei reprezentații, se muitănesc a trece răpede peste „opera de mare valoare” a D-nei Petrescu,—așa că entusasmul fără pereche ce urma să obtie drama în chestie, a rămas fixat numai în broșura respectivă a Academiei.

Și cînd ne gîndim că orice alt individ, ce se crede în stare de a înjgheba vre-o lucrare literară sau dramaturgică, în care-și pune o bună doză de talent sau competentă,—dacă nu are înfățișarea «simpatică și modestă a unei dactilografe», e expus să mucezească luni sau ani pe masa D-lui Bratescu et Co., pentru ca la urmă să fie notaji cu „operă de nici-o valoare”,—nu știm cum să ne mai recomandăm și mîndrim cu egida marilor noastre instituții culturale, în cari tronează astfel de critici sau recensori—așa de imparțiali, așa de competenți, și așa de.. entuziaști, în anumite cazuri.

Revista Arhivelor. AnuII, 1924, No. 1. București. **Publicare** semestrială, sub auspiciile D-lui Constantin Moisil, Directorul General al Arhivelor Statului.

Intre nenumeratele reviste ce au apărut în tară după război, cele mai multe cu cuprins literar, avem de remarcat această nouă publicație periodică, cu caracter documentar, istoric și cronologic, în care vedem că se oglindesc toate ramurile unei îngrijite istoriografii, așa de necesară pentru complectarea cunoștinței trecutului romînesc, care astăzi încă presintă lacune mari.

Restrînsele cronici ce **le-am** moștenit din timpuri vechi, nu pot Jămuri în deajuns urtele fapte sau transi'tii din viața neamului nostre, așa că e nevoie absolută de noi și continue cercetări, cari să fie aduse la cunoștința tuturor prin publicitate, pentru a se putea Îndeplini întreaga carte a trecutului neamului nostru.

De-a'mintrelea D-l Moasil și pînă acum ne-a dat mult material și cunoștinți, prețioase în domeniul istoriografiei, printridiferite publicații precedente și mai ales prin *Buletinul Socletăței Numismatice Romine*, pe care'l redactează Cu o deosebită competență, de aproape două zeci de an'.

_____N. A. Bogdan

Adaos.

La comunicarea despre Atlase lingvistice (v. acest număr, pag. 282), căreia, nu din vina mea, i-am făcut numai o corectură, *) sînt de adăugat următoarele amănunte interesante. Atlasul lingvistic al Cataloniei a început să apară încă din 1923: primul volum, compus din 183 hărți (*abans-avui*), îl recenzează K. Jaberg în „România” 1924, pag. 278-295. Din această dare de samă magistrală și în general elogioasă pentru autorul atlasului, căruia I se aduc totuș numeroase obiecții de amănunt, aflăm că A. Grieră singur a făcut lucrările pregătitoare ale Atlasului catalan, singur a strîns-materialul (în vacanțele 1912-1921) și singur dirijează acum publicarea. Spre deosebire de Atlasul lui Gillicron, de care Grieră se ține destul de fidel, chestionarul acestuia cuprinde trei mii de cuvinte, deci cam cu o mie mai mult decît al celui dintăiu. Numărul localităților cercetate se ridică la 101; dacă ținem samă că suprafața Cataloniei este aproape cît a Gasconiei, reprezentată în Atlasul lingvistic al Franței prin 62 puncte, vedem că densitatea rețelei studiate e suficient de mare.

Tot din recenzia lui Jaberg luăm cunoștință de un Atlas de la Basse-Bretagne de P. Le Roux, din care a apărut prima fasciculă, Deasemenea sîntem informați că se vorbește de un Atlas basc și de un Atlas al Spaniei și Portugaliei.

*) Din această cauză a apărut, ca și celelalte comunicări de altfel, plină de greșeli de tipar; tot deaceia nici ordinea pe care le-o dădusem eu nu s-a respectat. Dintre greșelile mai supărătoare îndrept aici pe următoarele :

Pag. 284, r. 20 sus să se cetească 'le' după 'să'.
 „ „ r. 1 jos (notă): I. c. pag. în loc de I. cap.
 „ „ » • » n '• echivalează „ „ „ echilibrează.
 „ „ I m ,> '• întrebate „ „ „ interpretate.
 „ 285 „ 12 „ : slab în loc de bine.
 „ 287 „ 6 sus: să se șteargă: Ies historiens, Ies ethnographes.

TABLA DE MATERII

Pe anul 1924

	Pag.
S T U D I I :	
<i>Bărbulescu, Ilie.</i> Une ecole litteraire cyrillique inconnue chez Ies Slaves et Ies Roumains .	1
„ Nașterea individualității limbii române și elementul slav, I. Cuvintele slave vechi cu sunetele x k In paleoslovenica .	81
„ Idem. Fiziologia sunetelor paleosl. x și k	161
<i>Bejenaru, C. N.</i> Constantin Șerban înainte de domnie.	14
„ Mircea II Pretendentul	110
„ Constantin Șerban domn. A. Până la răscoala Seimenilor (1665) .	227
<i>Bogdan, N. A.</i> Cele dintîi lupte politice prin tipar în epoca renașterii romînismului .	247
<i>Constantinescu-Iași, P.</i> Moșteniri străvechi în arta populară rominească .	117
„ Liberalii romîni și vechii revoluționari bulgari.	177
<i>Ooian, Petre.</i> Despre nuvelele : „Blana lui Isaia" a lui Brătescu-Voinești și „Mantaua" lui N. Gogoli.	2=6
<i>Jordan, I.</i> Teoriile lingvistice ale lui Karl Vossler .	27 și 101
„ Dialectele italiene de sud și limba romînă .	207
<i>Scriban, August,</i> Etimologii.	37^ 243
<i>Ștefănescu, Margareta.</i> Rusîsmele-rutenismele din toponimia romînească .	199

II

COMUNICĂRI :

	<u>Pag.</u>
<i>Bărbulescu, Ilie,</i> A neaccentuat neprefăcut în ă în limba română	3 9
„ Un Dimitrie Cantacuzin scriitor în sec. XV.	41
„ Slavistica română indispensabilă slavisticii Slave	4 2
„ Progresele Etnologiei române după Miklosich	4 6
„ O biserică a lui Matei Basarab la Vidin	123
„ Ghiorlan	125
„ Colnic	126
„ Cobilijă	127
„ Panslavismul prof. Iorga în ziarul «Adevărul»	127
„ G ngresul de Bizantinologie dela București și «Arhiva»	143
» Fenomenul «intercalării» în cuvintele slave „Zdrăilă" (Izrael, Izraelit) și „nărav" din limba română	147
» Poetul bulgar Veliksin și Românii	264
<i>Bejenaru, C. N.</i> Fenomene de limbă în comuna Vufcani Județul Fălciu	287
„ Crucea de piatră de la Teleajin	287
<i>Bogdan N. A.</i> Din trecutul medicinei la noi	59
<i>Burada T. T.</i> Descinde de ceas rău	141
<i>Constantinescu-Iași, P.</i> Vogoride bulgar	275
<i>Gherghel, Dr. Ilie.</i> Movila bortoia-â. Vala&ca	267
<i>Oolstein—Bîrlad, Saul.</i> Cu privire la numele Dracului la Români	140
» Asupra unui genitiv	278
„ Argotul școlăresc	279
<i>Iordan I.</i> A întârea	4 9
„ Lăunele	5 0
„ Dicționarul lui Tiktin	52
„ Anuarul Societății literare «Grigore Alexandrescu»	6 2
„ Alivanta	131

<i>Iordan I.</i>	Alivencf	132
„	Şovinism cultural	134-
„	A peşti (.	281
• ~	Rectificare. Atlase Unguistiee	282
<i>Scriban, August.</i>	Ceva despre vocalele intonate in limba rominească	138-
<i>Negrescu, Dr. I.</i>	„Valahii" în zaconicul lui Ştefan Duşan	129
„	Minuty jvdochnovenija Molodosti Aleksandru Gizd'eu 1850 goda, avgusta va 30 denn	267
<i>Vericeanu, Virginia.</i>	însemnări la Puşkin, despre noi şTrăzboiul ruso-turc din 1711	52

R - E C E N Z I I :

<i>Bărbulescu Ilie.</i>	„Ţara noastră" de Vasile Pîrvan	o'4
„	„Vicina, Contribution a l'Histoire de la domination tŢyzantine ei du commerce genois en Dobrogea" de G. I. Brătianu	72
,i	N. Iorga „Rolul poporului polon In lumea slavă"	230=
<i>Bogdan, N. A.</i>	„Queques consideratioos sur le service Consulaire Roumain'S de ^Constantin I. Karadja	157
„	I. A. Brătescu-Voineşti. ^,0 opera de mare valoare".	318
^ ,	Revista Arhivelor	319
<i>Conslantinescu-Iaşl. P.</i>	„Hristo Botjova, biografia", de Iv. G. Klincarov	151
„	„Dr. Stojana Cîomakovs, iivota, dejnosta i archiva", deAt. Şopovx	153
<i>Gherghel, Dr. flie.Dr.</i>	Constantin Diculescu „Die Gej den, Forschungen zur Geschichte Daz' ns im firthen ,M ttelalter etc."	296
<i>Ştefane cu, Dr. Margareta.</i>	„Romîni dintre Vidin şi Tini " de Emanoil Bucuţă	158
<i>Vasilii, Aurel.</i>	„Lin ba cărţilor bisericeşti" de Dr. Ioan Bălan	155

BIBLIOGRAFIE

- S-a primit la Direcția „Arhivei” (*Str. Speranță No. 14*) :
f. Petrovici, profesor la Universitatea din Iași : Probleme de
Logică, București 1924.
- Ioan Petrovici: Figuri dispărute. Editura Biblioteca Universală
București.
- Dacoromania, III, Buletinul «Muzeului limbii române» condus de
Sextil Pușcariu. Cluj 1924.
- General Scarlat Panjitescu : Turtucaia în războiul mondial. Bu-
curești 1924.
- Banca Marmorosch Blanck și Co. 1848—1923. Redactat de
un Comitet sub președenția d-lui I. Boambă. București.
- C. Lacea: Copiștii Psaltirii Scheiane. Extras din Dacorom. I. I.
Cluj 1924.
- Prof. Dr. Miloš Weingart: Byzantske kroniky v Literat, cirk-
slov. Cast II. oddil 2. V Bratislava 1923.
- Ceski Casopis Historicky, vydává Josef Pekar. R. XXX, s. 2.
V P.aze 1924.
- Révije belge de Philologie et d'Histoire, III, 2, a. 1924. Bru-
xelles 1924.
- Revista de Ciencias Juridicas y Sociales, II, 4, 5, și 6, a. 1924.
La Plata, Rep. Argentina. Facultad de C. I. u S. de la Univ.
de La Plata.
- Revista della Società Filologica Friulana G. I. 'Ascoli, V, 2.
Udine 1924.
- D. Badareu; Essai sur la pensee. Iassy 1924.
- Annales Scientifiques de L'Universiie' de Jassy, II', t—2, Iassy
1924.
- Doc. Dr. Frank Wollman : Srbdchorvat ke' Drama. V Bratis-
lava 1924.
- Virgil Șotropa*. Două tablouri istorico-statistice din anii 1714
și 1733. București 1924.
- G. D. Balaseev: Najstarata slovenska dărzava na Balkanskija
poluostrov. Sofia 1924.
- Makedonski Pregled, I, 1. Sofia 1924.
- Ed. Schure "Isus, în românește de P. Mușoiu. București 1924.
- Eugene Hins: O călătorie pe lumea cealaltă, în rom. de P.
Mușoiu. București 1924.
- Juridiceski pregled, director S.S. Bobcev, XXV, 8. Sofia 1924.

- G. Oprescu : Pictorul T. Aman. Cernăuți 1924.
- P. P. Panaitescu 1 Un manuscript al „Efimeridelor” lui Const. Caragea banul. București 1924.
- D. Țuhlov: Kirilica U i Glagolica v starata bălgarska kniina ?” Vidn 1923.
- Godisnik na narodnata biblioteka 1922. Redaktor B. Djakovlfi. Sofia 1924.
- Nikola A. Mii.nov; Monetitf i pecatitf na bălgarskitf care. Sofia 1924.
- Andre Protitch : Guide â travers la Bulgari?. Sofia 1923.
- Godisnik na narodnija Muzej za 1920 gud. Sofia 1921 si za 1921 god. Sofia 1922.
- Karl Škorpil: Opis na starinite po teenieto na reka Rusenski tom. Sofia 1914.
- Pe'âr MutaKiev ; Stări gradiâta i drumove iz dolinti na Stt»» ma V Topolnica. Sofia 1915.
- V. Dobruski: Arheologigeski Izvestija ua narodnija Muzej v Sofija, I, Sofia 1907.
- Victor V. Bădulescu: Situațiunea financiară a căilor ferate. București 1924.
- Prof. Dr Iosif Pata: Luzica. Prevel ot eehski St. Ognjanov, s posleslovie ot Dr. N. BoUev. Sofia 1924.

Rtviste : Arhivele Olteniei, din Craiova.— Biserica ortodoxa română, din București.—Viața nouă, din București.—Cuvântul dreptății, din Chișinău.—Șezătoarea, din Folticeni.—Cele trei Crițurî, din Oradea Mare.—Arhiva C. F. R. din Chișinău. —n Transilvania, din Cluj,—Invățăiorul, diri Cluj.—Gîndul nostru, din Iaș'. — Viața romîpească, din Iași.—Vfața creștină, din Iași.—Comoara Satelor, dip Blaj.—Grai și suflet, revista .lnsitutului de Filologie și Folc-tor”, publicata de Ovid Densușianu, 1, 2, București 1924.—Tudor Pamfile, din Dorohoi.—Junimea Literară, din Cernăuți.—Revista științifică V. Adamacht, din Iași.—Peninsula Balcanică, din București

Ziarele: Adevărul literar și artistic, din București — Unirea din Ba'.—Deșteapta-te romîne, din Cîmpulungul Moldovenesc.—Romînia Viitoare, din Ploești—Cultura poporului din Cluj.

In editura CASSEI SOCEC & Co. din București. *An apărut următoarele scrieri de N. A. Bogdan:*

POVEȘTI ȘI BAZACONII DIN MOLDOVA

Un volum de 352 pagini, 27 lei 50.

—————ALTE 15 COMEDII—————, ~

Ua vo um de 363 pagini, 50 lei.

CAL . A U Z A O R A Ș U L U I I A Ș I

Cu 40 ilus rații și 3 planuri, 20 lei.

De vînzare la toate librăriile din țară.

—=*Iinașul Tirgutui Iașilor* <=—

Documerte și relații oficiale și istorice. 20 lei.

Are te două scrieri din urmă fe poi^expedia de. Autor, contra